

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Bc. Pavel Schrötter

**Kooperace a konkurence
mezi českými křesťansko-demokratickými
stranami po roce 1989**

**Co-operation and competition between Czech
Christian-democratic Parties since 1989**

Praha, 2010

Vedoucí práce: PhDr. Jan Bureš, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Věnování

Josefu Luxovi a Václavu Bendovi, nejdůležitějším postavám polistopadové české křesťansko-demokratické politiky, kterou oba v roce 1999 předčasně opustili.

Poděkování

Na tomto místě mi laskavě dovoluji poděkovat některým lidem, bez kterých by tato práce buď vůbec nevznikla, nebo nemohla být dokončena. Na prvním místě musím samozřejmě poděkovat svému vedoucímu práce, PhDr. Janu Burešovi, Ph.D. Dále bych rád poděkoval za velkou pomoc svým kolegům Bc. et Bc. Janu Květinovi za obsahové i technické konzultace a Bc. Vladimíru Hanáčkovi za poskytnutí jeho vynikající bakalářské práce. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat své manželce Terezce za trpělivost a vytváření dokonalého zázemí.

Obsah:

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	6
ANOTACE	8
Klíčová slova	8
ABSTRACT	9
ÚVOD.....	10
1. KŘESŤANSKO-DEMOKRATICKÁ STRANICKÁ RODINA	13
1.1 Křesťansko-demokratické strany z hlediska typologie politických stran.....	13
1.2 Vymezení křesťansko-demokratické stranické rodiny	16
1.3 Geneze křesťansko-demokratických stran.....	22
2. TRADICE ČESKÉ KŘESŤANSKO-DEMOKRATICKÉ POLITIKY	31
2.1 Substém křesťansko-demokratických stran před 1. světovou válkou.....	31
2.2 Československá strana lidová 1919-1989.....	33
2.2.1 Integrace katolických stran pod vedením Jana Šrámka	33
2.2.2 ČSL v politickém systému První republiky	34
2.2.3 ČSL mezi Mnichovem a únorem 1948	37
2.2.4 Československá strana lidová v Národní frontě.....	39
2.2.5 Křesťané pro přestavbu a Obrodný proud.....	42
2.2.6 ČSL po 17. listopadu 1989.....	47
3. POKUS O KOOPERACI: KŘESŤANSKÁ A DEMOKRATICKÁ UNIE.....	50
3.1 Založení Křesťanskodemokratické strany	50
3.2 KDU jako spolufavorit voleb	53
3.3 Bartončíkova aféra a volební neúspěch KDU	56
4. ROZPAD KDU A OBDOBÍ „KONKURENCE“	59
4.1 Nástup Josefa Luxe a kandidatura KDS v koalici s ODS	59
4.2 Od voleb 1992 k integraci KDS s ODS.....	62
5. KDU-ČSL JAKO JEDINÝ REPREZENTANT KŘESŤANSKO-DEMOKRATICKÉ POLITIKY	68
5.1 Volební období 1996–1998	68

5.2 KDU-ČSL v období tzv. opoziční smlouvy	70
5.3 2002–2010: Vnitrostranické krize a volební neúspěchy	73
6. KOMPARATIVNÍ ANALÝZA (KDU-) ČSL A KDS	77
6.1 Srovnání vnitřní organizace stran.....	77
6.2 Srovnání programů	80
6.3 Zařazení stran ze systémového hlediska	84
ZÁVĚR	88
POUŽITÉ ZDROJE	91
Dokumenty a prameny	91
Literatura	91
Webové dokumenty a články v internetových periodikách	96
PŘÍLOHY	98
Příloha 1: Článek Václava Bendy o ČSL v samizdatových Lidových novinách	98
Příloha 2: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění 1920-1935	99
Příloha 3: Výsledky voleb do České národní rady 1990 a 1992.....	103
Příloha 4: Změny velikosti poslaneckých klubů v Poslanecké sněmovně 1992-1996.....	104

Seznam použitých zkratek

CDI	Centrist Democrat International (Centristicko-demokratická internacionála)
CDK	Centrum pro studium demokracie a kultury
CDU	Christlich Demokratische Union (Křesťansko-demokratická unie)
CSU	Christlich Soziale Union (Křesťansko-sociální unie)
ČNR	Česká národní rada
ČSFR	Česká a Slovenská federativní republika
ČSL	Československá strana lidová
ČSS	Československá strana socialistická
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
ČTK	Česká tisková kancelář
DC	Democrazia Cristiana (Křesťanská demokracie)
DEU	Demokratická unie
DI	Demokratická iniciativa
EPP	European People's Party (Evropská lidová strana)
EPP-ED	European People's Party – European Democrats (Evropská lidová strana - Evropští demokraté)
FMV	Federální ministerstvo vnitra
FPÖ	Freiheitliche Partei Österreichs (Svobodná strana Rakouska)
FS	Federální shromáždění
HOS	Hnutí za občanskou svobodu
IVVM	Institut pro výzkum veřejného mínění
KC	Koordinační centrum
KDH	Křesťanskodemokratické hnutie
KDK	Křesťanskodemokratický klub
KDS	Křesťanskodemokratická strana
KDU	Křesťanská a demokratická unie
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová
KSČ	Komunistická strana Československa
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
KSU	Křesťansko-sociální unie

LDS	Liberálně demokratická strana
NDR	Německá demokratická republika
ODA	Občanská demokratická aliance
ODS	Občanská demokratická strana
OF	Občanské fórum
ÖVP	Österreichische Volkspartei (Rakouská lidová strana)
PČR	Parlament České republiky
PK	Politická komise
SL FS	Sněmovna lidu FS
SL	Sněmovna lidu
SN FS	Sněmovna národů FS
SN	Sněmovna národů
SPR-RSČ	Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
SZ	Strana zelených
ÚDV	Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu
ÚPŠ	Ústřední politická škola
US	Unie svobody
US-DEU	Unie svobody-Demokratická unie
ÚV ČSL	Ústřední výbor ČSL
ÚV KSČ	Ústřední výbor KSČ
VPN	Verejnost' proti násiliu
VV	Věci veřejné

Anotace

Česká společnost je označována za nejméně religiózní v Evropě a její historický vývoj předurčuje explicitně křesťanské politické subjekty jen k omezeným volebním výsledkům. Přesto v českých zemích nastala na přelomu 19. a 20. století i v letech 1989–1996 situace, kdy vedle sebe (nebo proti sobě) stálo ve stranicko-politickém spektru více relevantních křesťansko-demokratických aktérů.

Tato diplomová práce se věnuje vývoji a vzájemným vztahům (v některých fázích kooperačním a v některých konkurenčním) mezi českými křesťansko-demokratickými stranami po obnovení pluralitního politického systému v Československu, respektive České republice, v roce 1989.

Autor zkoumá otázku, jestli je možné paralelní existenci těchto dvou stran v letech 1989 až 1996 považovat za skutečnou přítomnost dvou relevantních reprezentantů stejného ideově-programatického proudu v jednom stranicko-politickém systému. A pokud ano, z jakých důvodů k této heterogenitě uvnitř křesťansko-demokratické stranické rodiny došlo a proč nebyla tato heterogenita vyřešena integrací dvou zmíněných stran.

Kromě tradičního reprezentanta křesťansko-demokratické politiky v českých zemích Československé strany lidové (od roku 1991 přejmenované na Křesťanskou a demokratickou unii - Československou stranu lidovou) figurovala ve stranicko-politickém systému také Křesťanskodemokratická strana. Již názvy uvedených stran (Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová, Křesťanskodemokratická strana), jejich hodnotové kořeny a ideově-programatická profilace naznačují jejich mimořádnou blízkost. I přesto se Křesťanskodemokratická strana rozhodla v roce 1996 nikoli k integraci s Křesťanskou a demokratickou unií - Československou stranou lidovou, ale ke sloučení s Občanskou demokratickou stranou.

Klíčová slova

stranická rodina, křesťansko-demokratický, politická strana, stranický systém, relevance, ideově-programatická orientace, konkurence, kooperace

Abstract

Czech society is described as the least religious society in Europe. Its historic background does not predispose any explicitly Christian political party to gain more than limited electoral success. Nevertheless, the situation arose at the turn of 19th century, and again during the period 1989 to 1996, in which several Christian-democratic parties were competing in the Czech party-political spectrum.

This dissertation focuses on the development of, and mutual relationships (co-operation and competition) between, the Czech Christian-democratic parties after the re-establishment of a multi-party political system in Czechoslovakia (or the Czech Republic) in 1989.

The author of this dissertation questions if it is possible to consider the simultaneous existence of two Christian-democratic parties in the period 1989-1996 as a genuine manifestation of two representations of the same ideology within one party-political system. And if yes, then what were the reasons behind such heterogeneity within this Christian-democratic 'family' and why wasn't this heterogeneity resolved by the integration of these two parties?

Apart from the Czechoslovakian People's Party (renamed after 1991 to the Christian and Democratic Union-Czechoslovak People's Party), as the traditional representative of the Czech Christian-democratic politics, there was the Christian Democratic Party, which also participated in the party-political system. The names – the Christian and Democratic Union-Czechoslovak People's Party and the Christian Democratic Party – already imply the exceptional proximity of the core values and ideology of these parties. Despite this, in 1996 the Christian Democratic Party opted for a merger with the Civil Democratic Party rather than the Christian and Democratic Union-Czechoslovak People's Party.

Key words

political party family; Christian-democratic; political party; party-political system; relevancy; ideology; competition; co-operation

Úvod

Tato diplomová práce se věnuje vývoji a vzájemným vztahům (v některých fázích kooperačním a v některých konkurenčním) mezi českými křesťansko-demokratickými stranami po obnovení pluralitního politického systému v Československu, respektive České republice, v roce 1989.

Fenomén křesťansko-demokratických stran bezpochyby poskytuje politické vědě rozsáhlé badatelské pole. Problematika výzkumu těchto stran přesto není zejména v postkomunistických zemích zatím dostatečně rozpracovaná. Tento výzkumný „deficit“ souvisí do jisté míry s tím, že seriózní analýza křesťanských stran vyžaduje skloubení poznatků hned několika vědeckých oborů, například historické vědy (zejména pak kromě politických dějin také dějin náboženství a dějin církve), religionistiky, sociologie nebo filozofie.

Zkoumání křesťansky orientovaných politických stran také komplikuje fakt, že v politické teorii ani praxi neexistuje jeden výlučný křesťanský přístup, ale naopak se v ní objevují rozmanité varianty politických koncepcí, které si dokonce často navzájem konkurují. Výjimkou v tomto ohledu není ani česká politická realita posledních 120 let. Právě analýza příčin tohoto fenoménu bude předmětem této diplomové práce. Její těžiště přitom bude v období mezi lety 1989 a 1996, kdy kromě tradičního reprezentanta křesťansko-demokratické politiky v českých zemích Československé strany lidové (od roku 1991 přejmenované na Křesťanskou a demokratickou unii - Československou stranu lidovou) figurovala ve stranicko-politickém systému také Křesťanskodemokratická strana.

Cílem této práce bude odpovědět na otázku, jestli je možné paralelní existenci těchto dvou stran v letech 1989 až 1996 považovat za skutečnou přítomnost dvou relevantních reprezentantů stejného ideově-programatického proudu v jednom stranicko-politickém systému. A pokud ano, z jakých důvodů k této heterogenitě uvnitř křesťansko-demokratické stranické rodiny došlo a proč nebyla tato heterogenita vyřešena integrací těchto dvou stran.

Již první pohled na názvy uvedených stran (Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová, Křesťanskodemokratická strana), jejich hodnotové kořeny a ideově-programatickou profilaci totiž implikuje jejich mimořádnou blízkost. Z tohoto prvního pohledu se zdá těžko vysvětlitelné, proč se Křesťanskodemokratická strana

(KDS) rozhodla nikoli k integraci s Křesťanskou a demokratickou unií - Československou stranou lidovou (KDU-ČSL), ale ke sloučení s Občanskou demokratickou stranou (ODS).

Mou základní hypotézou je právě hodnotová a ideově-programatická blízkost KDS a KDU-ČSL, která z mého hlediska zakládala možnou spolupráci, která by zamezila tříštění v české společnosti již tak poměrně malého voličského potenciálu mezi křesťansky orientovanou částí populace.

Tuto blízkost budu zkoumat v 6. kapitole, ve které srovnám základní programová východiska obou stran a jejich zakotvení v ideovém rámci stranicko-politických rodin. Pro vymezení stranicko-politických rodin využívám typologii německého politologa Klause von Beymeho¹, kterou představím v 1. kapitole. Z této analýzy vzejde odpověď, zda se dají KDU-ČSL a KDS považovat za reprezentanty stejného ideově-programatického proudu.

Součástí mé výzkumné otázky je ale také úvaha, zda je možné tyto strany považovat za relevantní aktéry stranicko-politického systému. Verifikaci jejich relevance se věnuji v 6. kapitole v analýze postavení obou stran ve stranickém systému. K hodnocení relevance stran využívám tzv. „inteligentního pravidla“ pro zjištění počtu relevantních aktérů, které ve své teorii stranických systémů v práci „Parties and Party Systems“² navrhl Giovanni Sartori.

Odpověď na otázku, z jakých důvodů došlo k heterogenitě uvnitř křesťansko-demokratické stranické rodiny, podle mého názoru leží v tradicích tohoto ideově-programatického proudu, především ve specifické tradici české křesťanské demokracie. Proto považuji za nutné provést v této práci poměrně rozsáhlou historicko-politickou deskripci vývoje evropských (v 1. kapitole) a českých (ve 2. kapitole) křesťansko-demokratických stran. V tomto popisu budu akcentovat především odstředivé tendence v meziválečné ČSL, které jsou jedním ze symptomů tradiční heterogenity české křesťanské demokracie.

V historické deskripci budu pokračovat také ve 3. a 4. kapitole, ve kterých popíšu klíčové období pro tematiku této diplomové práce, tedy období od vzniku KDS v roce 1989 do její integrace s ODS. V této části se soustředím především na vzájemné interakce a pokusy o kooperaci mezi KDS a (KDU-)ČSL.

¹ Beyme, K. v.: *Parteien in westlichen Demokratie*, München: R. Piper & Co. Verlag 1982.

² V češtině práce vyšla pod názvem „Strany a stranické systémy“ v roce 2005 (Sartori, G.: *Strany a stranické systémy*, Brno: CDK 2005.)

Odpověď na otázku, proč tato kooperace selhala a KDS se rozhodla sebe samu i část jí blízkých křesťansky orientovaných voličů převést do ODS, dominující strany na pravé straně hlavní socioekonomické konfliktní linie („cleavage“), je podle mojí hypotézy nutné hledat v historických kořenech a tradicích obou stran, které charakter těchto stran hluboce rozdělují. U ČSL je to především předválečná praxe tzv. politického katolicismu a poválečná účast v systému Národní fronty, u KDS pak prostředí disentu v období tzv. normalizace.

Při svém výkladu obecných znaků křesťansko-demokratické stranické rodiny vycházím mimo jiné z práce Sthatisse Kalyvase, profesora univerzity v Yale³, francouzského výzkumníka Jean-Dominique Duranda⁴, studie editované britskými politology Kaiserem a Wahnoutem „Political Catholicism in Europe 1918–1945“ a také diplomové práce slovenského politologa z Masarykovy univerzity Jána Klíče „Kresťanskodemokratické hnutie z hľadiska rodiny kresťansko-demokratických strán“.

K dispozici je samozřejmě také celá řada českých studií, především z brněnského Centra pro studium demokracie a kultury (CDK), kde pod vedením Jiřího Hanuše vychází edice „Politika a náboženství“. V CDK také vyšlo několik titulů, zabývajících se analýzou české křesťansko-demokratické politiky a ČSL, respektive KDU-ČSL. Na všech se autorsky a editorsky podílel profesor Petr Fiala, který se problematikou křesťanských stran a obecně křesťanské dimenze politiky zabývá.

V těchto titulech je podrobně popsán politický vývoj (KDU-)ČSL, ale ucelená monografie s podrobnějším rozbořením kořenů, geneze a činnosti KDS v české politologické literatuře chybí. K analýze KDS jsem proto využil bakalářskou práci svého kolegy z Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Vladimíra Hanáčka, který se věnoval komparaci ODA a KDS.

³ Kalyvas, S. N.: *The Rise of Christian Democracy in Europe*, Ithaca: Cornell University Press 1996.

⁴ Durand, J. D.: *Europe de la démocratie chrétienne*, Brusel: Campin 1995.

1. Křesťansko-demokratická stranická rodina

1.1 Křesťansko-demokratické strany z hlediska typologie politických stran

Vytváření typologií a klasifikací politických stran je nejméně od 50. let minulého století tradičním úkolem politické vědy. Během druhé poloviny 20. století tak vzniklo mnoho katalogů kategorií politických stran.⁵ Jejich terminologická neukotvenost, omezená použitelnost na určitý region nebo politickou kulturu i další problematkové jevy byly dány už tím, že se politické vědě dodnes nepodařilo najít všeobecně akceptovatelnou univerzální definici politické strany. Podobná situace proto platí i v případě hledání univerzální typologie politických stran.

Neexistence univerzální typologie by ale neměla být posuzována jako neschopnost politické vědy. Sociální realita, ze které politické strany a jejich systémy vycházejí, ve které se pohybují a kterou také samy spoluvytvářejí, je jednak natolik heterogenní, dynamická, a tudíž těžko zjednodušitelná do stabilních typologií a definicí, ale také napříč kontinenty, makro-regiony, sociálními kulturami, často i jednotlivými národními státy natolik odlišná, že najít pro ni univerzální kategorie je přinejmenším složité.

Německý politolog Klaus von Beyme se proto ve své práci *Parteien in Westlichen Demokratie*⁶ rozhodl rezignovat na hledání univerzální „general theory“. Zároveň ale nechtěl zůstat jen u prosté deskripce sociální reality. K jeho kategorizaci stranických rodin se ještě dostaneme.

Vzhledem ke značné heterogenitě politicko-kulturních systémů v dnešním světě a složité slučitelnosti rozdílných kritérií do jedné univerzální typologie tedy politická věda v současnosti kategorizuje politické strany podle jednotlivých kritérií. Z nich jmenujme například cíl a charakter, sociodemografické příznaky nebo sociální aspekty organizační struktury. Mnoho typologií také sleduje jednotlivé vývojové typy politických stran.⁷ V současné politické vědě jsou ale nejvíce využívány typologie, které jsou vystavěny na

⁵ Z české literatury, shrnující nejdůležitější teorie a typologie politických stran a jejich systémů, jmenujme například práci brněnských politologů Petra Fialy a Maxmiliána Strmisky (Fiala, P.; Strmiska, M.: *Teorie politických stran*, Brno: Barrister a Principal, 1998.).

⁶ Beyme, K. v.: *Parteien in westlichen Demokratie*, München: R. Piper&Co. Verlag, 1982.

⁷ Mezi těmito typologiemi je nejznámější vymezení čtyř vývojových stádií (elitní strany, masové strany, catch-all parties, kartelové strany), které provedli Richard Katz a Peter Mair (Katz, R.; Mair, P.: *Changing Models of Party Organisation and Party democracy: The Emergence of the Central Party*, Party Politics, Vol. 1, No. 1, 1995, s. 5–8.)

principu politické orientace a jako kritérium používají zpravidla ideově-programatický profil strany.

Jednou z nejrespektovanějších typologií politických stran je rozčlenění zmíněného Klause von Beymeho. Beyme navázal na Steina Rokkana a Seymoura Martina Lipseta, kteří formulovali⁸ tzv. teorii „cleavages“ (štěpení). Popisují dvě revoluce (národní a průmyslovou), ze kterých vychází čtyři hlavní štěpení, vždy po dvou na teritoriální a funkcionální dimenzi. Národní revoluce na funkcionální dimenzi vede ke štěpení stát versus církev, na teritoriální dimenzi centrum (národního sjednocování v kulturní rovině) versus periferie. Průmyslová revoluce na teritoriální dimenzi vytváří štěpení mezi zájmy pozemkových vlastníků a průmyslníků (někdy je toto štěpení zjednodušováno jako spor město/venkov, ale to není přesné). Na funkcionální dimenzi je to pak rozpor vlastníci kapitálu versus pracující, tedy třídní štěpení.

Beyme k tomuto modelu přiřadil ještě další (tzv. post-klasická) štěpení: podle podpory režimu, na kterém se profilují krajně (radikálně, extrémně) pravicové strany, a podle přístupu k zahraniční politice, v západní Evropě (o které Beyme svou práci napsal) hlavně podle vztahu k Severoatlantické alianci a Evropské unii. Podle něj se levicové strany štěpí na umírněné (socialistické) a radikální (komunistické). Posledním štěpením, které ke svému konceptu Beyme přiřadil později, je vztah k životnímu prostředí a „konzumní společnosti“, na kterém se profilují ekologické strany.

Beyme tak dospěl k devíti ideologickým rodinám, resp. stranicko-politickým skupinám:

1. liberální a radikální
2. konzervativní
3. socialistické a sociálně demokratické
4. křesťansko-demokratické
5. komunistické (krajně levicové)
6. rolnické
7. regionální a etnické
8. krajně pravicové
9. ekologické

Beymeho historicky vystavěnou typologii lze úspěšně použít pro současné evropské stranicko-politické systémy, protože jím uváděné ideologické skupiny politických stran –

⁸ Lipset, S. M.; Rokkan, S.: Party systems and Voter alignments, New York 1967.

s výjimkou rolnických – jsou stále aktuální. Jejich hlavní limit není časový, ale spíše geograficko-kulturní.

Beyme v 80. letech 20. století svou typologii sestavil pro západoevropské politické systémy. Po nastolení demokratických režimů ve většině bývalých komunistických zemích střední a východní Evropy na přelomu 80. a 90. let se ji rozhodl modifikovat na specifické podmínky těchto postkomunistických zemí.⁹

Rokkanův a Lipsetův koncept „cleavages“ předpokládá, že konfliktní linie působily v popisovaných zemích dlouhodobě a až poté, co se okolo nich zformovaly dostatečně stabilní skupiny s pevně vyprofilovanou identitou, se promítly do vzniku příslušných stran. V postkomunistických zemích byla tato kontinuita narušena nedemokratickými režimy, které také samy vytvořily nová specifická štěpení.¹⁰ V řadě zemí střední a východní Evropy navíc ani v plném rozsahu nedošlo k národní a průmyslové revoluci a formování moderního národního státu, jaký známe ze západní Evropy.

Při adaptaci své teorie na postkomunistické země proto Beyme vytvořil systém osmi stranických rodin, včetně kategorie zahrnující střešové organizace sjednocené antikomunistickou myšlenkou, takzvaná „fóra“. Dalšími rodinami jsou komunistické strany, křesťansko-demokratické strany, liberální strany, sociálně-demokratické strany, agrární strany, ekologické strany a regionální/etnické strany.

Kromě Beymeho se postkomunistickými stranickými rodinami zabýval také britský politolog Paul Lewis. Ten ve své typologii¹¹ vychází z Beymeho konceptu a mnoho nových prvků do zkoumání nevnáší. Vychází z předpokladu, že se východoevropské politické strany přibližují svým západoevropským vzorům více, než se původně předpokládalo, a dospívá k podobnému spektru stranických rodin jako Beyme: 1. nástupnické komunistické strany, 2. sociálně-demokratické strany, 3. liberální a „tržně orientovaní konzervativci“, 4. etnické strany, 5. agrární strany, 6. křesťansko-demokratické/konzervativní strany, 7. nacionalistické strany.¹²

Beymeho ani Lewisova typologie stranických rodin v postkomunistickém prostoru se ale příliš neujaly. Zvláště u Lewise je viditelná nedostatečná znalost sociálně-politické reality středo a východoevropského prostoru.

⁹ Beyme, K. v.: *Transition to Democracy in Eastern Europe*, London: Macmillan 1996.

¹⁰ Hloušek, V.: *Konfliktní linie v postkomunistických systémech politických stran*. In: *Politologický časopis*, č. 4, roč. 7., Praha 2000, s. 373.

¹¹ Lewis, P. G.: *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*, New York: Routledge 2000, s. 54.

¹² Tamtéž, s. 56.

Kritici také poukazují na nejasnou terminologii a nepřesné stanovení kritérií, na základě kterých typologii zkonstruoval.¹³ V současném diskurzu panuje na těchto kritériích relativní shoda. Tu přinesli ve společném díle britsko-irští politologové Gallagher, Laver a Mair,¹⁴ kteří provádějí klasifikaci politické strany a konstrukci stranické rodiny na základě tří kritérií: genetický původ strany, její mezinárodní vazby a programatika.

První a třetí kritérium se v určité podobě vyskytuje i u kritérií, podle kterých konstruoval svou typologii Klaus von Beyme. Genetický původ koresponduje s iniciačním impulzem, programatika strany zhruba odpovídá ideově-programovému vymezení stran.

Integrace v rámci mezinárodních organizací se u Beymeho vůbec nevyskytuje. Toto kritérium zohledňuje mezistranické vazby přesahující jednotlivé národní státy. Strany je možné podle Gallaghery, Lavery a Maira identifikovat s určitou stranickou rodinou na základě jejich příslušnosti v mezinárodních strukturách, které se sdružují kvůli podobným ideologickým nebo hodnotovým principům.

Jako příklad můžeme uvést celosvětové stranické organizace (v případě námi zkoumané křesťansko-demokratické stranické rodiny je to Centristicko-demokratická internacionála – CDI), evropské politické strany, sdružující jednotlivé národní strany (v našem případě jde o Evropskou lidovou stranu – EPP), případně jednotlivé frakce těchto stran v Evropském parlamentu; křesťanští demokraté jsou sdruženi ve frakci Evropské lidové strany a Evropských demokratů (EPP–ED).

Toto kritérium ale může být (zvláště pro postkomunistické země) problematické, protože strana usilující o mezinárodní akceptaci se snaží účelově o vstup do mezinárodních stranických struktur i s tím rizikem, že ideově-programová identita této struktury úplně nekorresponduje s její vlastní pozicí.

1.2 Vymezení křesťansko-demokratické stranické rodiny

Po objasnění teoretického rámce výzkumu a klasifikace politických stran a jejich „rodin“ v politické vědě se můžeme nyní podrobněji věnovat křesťansko-demokratické stranické rodině, do které je možné zařadit obě strany, které jsou hlavním objektem

¹³ Viz Fiala, P.; Strmiska, M.: Pojetí stranicko-politických rodin v postkomunistickém středoevropském a východoevropském kontextu. In: Středoevropské politické studie, č. 4, roč. 3, Brno: MU v Brně – Mezinárodní politologický ústav 2001.

¹⁴ Gallagher, M.; Laver, M.; Mair, P.: Representative Government in Modern Europe: Institutions, Parties and Governments, New York: McGraw-Hill 2001, s. 202–203.

našeho zájmu, tedy Křesťanskou a demokratickou unii - Československou stranu lidovou (KDU-ČSL) i Křesťanskodemokratickou stranu (KDS).

Ještě než přistoupíme k vymezení rodiny křesťansko-demokratických stran na základě obecně akceptovaných kritérií Gallaghera, Lavera a Maira, je třeba uvést několik poznámek týkajících se problematiky fenoménu křesťanských, respektive křesťansko-demokratických stran.

Základním problémem je už sama definice křesťanských stran¹⁵ a následně vnitřní typologizace křesťanského tábora. Přestože křesťanské strany patří ke klasickým prvkům stranicko-politických systémů v Evropě a Latinské Americe, zůstávají v politické vědě metodologické problémy s jejich typologií i s odlišením křesťansko-demokratických stran od stran konzervativních a liberálních.

Petr Fiala uvádí tři faktory, které přispívají k tomuto stavu. Jednak jde o změny uvnitř evropského křesťanského politického tábora, jednak se mění pozice jednotlivých křesťansko-demokratických stran a v neposlední řadě také slábne role otevřeně deklarovaného křesťanství v politice.¹⁶

Fiala zároveň nabízí dva způsoby, jak výše uvedené problémy řešit. První přístup, který označil jako funkcionální, spočívá v zařazení křesťanských stran mezi ostatní „občanské“ strany. Vedle stran komunistických, krajně pravicových, zelených a sociálně demokratických by tak existoval širší typ občanské strany a až v jeho rámci by došlo k diferenciaci na strany křesťanské, liberální a konzervativní.

Druhý přístup, tzv. nominální, je založený na tom, že strany jsou přiřazovány k jednotlivým typům na základě své příslušnosti v nadnárodních stranických organizacích, respektive podle toho, v které frakci Evropského parlamentu působí.¹⁷ Za křesťanské strany bychom podle tohoto přístupu považovali ty, které jsou členy Evropské lidové strany a jsou sdružené ve frakci EPP–ED.

Jakkoli se zdá tento přístup na pohled jednoduchý, jeho uplatňování se komplikuje tím, že některé strany, přestože nejsou členy frakce EPP–ED, vykazují velkou sadu znaků

¹⁵ Například podle Boutryho a Michela jde o organizace s elektorátem, programem a cíly závislými na víře. Irving definuje křesťanskou demokracii jako katolickými demokraty organizovanou politickou činnost. Citace dle Kalyvas, S. N.: *The Rise of Christian Democracy in Europe*, Ithaca: Cornell University Press 1996, s. 19.

¹⁶ Fiala, P.: *Identita křesťanských politických stran*. In: Fiala, P. (ed.): *Křesťanské alternativy v politice*, Brno: CDK 1997, s. 74.

¹⁷ Tamtéž, s. 74–75.

křesťanské strany¹⁸, a naopak existují strany, které jsou sice členy EPP–ED, ale do křesťanského tábora by je bylo možné zařadit jen těžko. Druhý případ platí zvláště pro strany z postkomunistických zemí. Členy EPP–ED jsou například spíše liberální polská Občanská platforma, regionální/etnická slovenská Strana maďarské koalice nebo konzervativní maďarský Fidesz.

Ve stranických systémech západních demokracií nicméně existuje větší počet politických stran, které můžeme bez větších výhrad zařadit do rodiny křesťansko-demokratických stran. Mezi největší a nejúspěšnější patří například německá Křesťansko-demokratická unie (CDU) spolu se svým tradičním bavorským partnerem Křesťansko-sociální unií (CSU), italská Křesťanská demokracie (DC), Rakouská lidová strana (ÖVP), nizozemská Křesťansko-demokratická výzva (CDA), belgické strany Křesťanští demokraté a Vlámové (CD&V), Nová křesťanská demokracie (NDC)¹⁹ a Humanistické demokratické centrum (CDH),²⁰ lucemburská Křesťansko-sociální lidová strana (PCS) nebo švýcarská Křesťansko-demokratická lidová strana (CVP).

Existuje jen málo pokusů o vytvoření subtypů v rámci křesťansko-demokratické rodiny. Nejpoužívanější je opět typologie Klause von Beymeho,²¹ který vymezil pět subtypů křesťanských stran:

1. Strany v původně homogenních katolických zemích s existencí relativně konzervativního politického katolicismu, který se stal alespoň dočasně hlavním pilířem politického systému (příkladem mohou být křesťansko-demokratické strany v Rakousku a v Belgii).
2. Křesťanské strany, které vznikaly v nábožensky smíšených zemích, kde neměl katolicismus dominantní postavení (např. Německo, Nizozemsko, Švýcarsko).
3. Speciální kategorii vytvořil Beyme pro italskou křesťanskou politiku na přelomu 19. a 20. století. V tehdejší Itálii vyznávala katolickou víru naprostá většina obyvatel, ale stavěla se proti politickému katolicismu.
4. Masové křesťansko-demokratické strany, které vznikaly po 2. světové válce a které postupně opouštěly pozice tradičního politického katolicismu (např.

¹⁸ Jako starší příklad můžeme uvést portugalskou Lidovou stranu – demokratický sociální střed, která kvůli kritickému postoji k evropskému integračnímu procesu musela frakci EPP–ED opustit. Z novějších případů zmiňme nizozemskou Křesťanskou unii, která vstoupila místo do EPP–ED do frakce Evropských konzervativců a reformistů (ECR). Ta byla založena v roce 2009 především z iniciativy britské Konzervativní strany a také české ODS, které dříve působily v EPP–ED. Ta jim ale nevyhovovala podobně jako portugalským lidovcům kvůli příliš vstřícnému postoji k prohlubování evropské integrace.

¹⁹ Jedná se o nástupnické formace po dlouholeté vládní Křesťanské lidové straně (CVP).

²⁰ Jde o bývalou Křesťansko-sociální unii (PSC).

²¹ Beyme, K. v.: *Parteien in westlichen Demokratien*, München: R. Piper & Co. Verlag 1982, s. 85–89.

italská DC, západoněmecká CDU nebo francouzské Lidové republikánské hnutí – MPR).

5. Poslední typ reprezentují protestantské křesťanské strany ve Skandinávii, které vyrostly z podstatně odlišných kořenů než většina jejich západoevropských kolegyň. Přestože jsou skandinávské země nábožensky homogenní (převládá zde luteránská verze protestantismu), nepatřily tam křesťanské strany nikdy k dominantním politickým silám.

Beymeho typologie reflektující hlavně historické hledisko už dnes nemůže uspokojivě roztrdit současné křesťansko-demokratické strany. Důvod překonání tohoto konceptu je podle Petra Fialy především v tom, že „konfesní situace, resp. stupeň sekularizace jednotlivých společností už dnes nepředstavují rozhodující faktory, rozdělující křesťansko-demokratické strany v různých zemích. Náboženské otázky, které stojí v základech Beymeho typologie nejsou dnes ani rozhodujícími tématy křesťanských stran.“²²

Zajímavá a ve více aspektech významná je otázka konkrétní pozice té které strany ve stranicko-politickém spektru jednotlivých zemí. Při důsledném pohledu na jednotlivé evropské křesťansko-demokratické strany je patrné, že přes zřejmý konzervatismus v otázkách etiky a morálky nejsou ve většině zemí křesťanské strany stranami pravicovými, jak je někdy žurnalisty předkládáno.

Zároveň platí to, že politická strana tím, že pochází z rodiny křesťansko-demokratických stran, nijak nepredikuje svou pozici ve stranickém systému. Její pozice v jednotlivých systémech je v různé míře determinovaná jednak vnitrostranickými faktory a jednak podobou konkrétního stranického systému, politickou kulturou a dalšími vnějšími faktory.

V jednotlivých stranicko-politických systémech zauímají křesťansko-demokratické strany různé pozice od levého středu až po pravou část politického spektra. „Klasické“ západoevropské křesťansko-demokratické strany se staly systémově relevantními buď jako pivotálně centristické strany nebo jako silné integrační strany pravého středu.²³ Jako příklad středové formace slouží dnes už neexistující, ale v minulosti velmi úspěšná

²² Fiala, P.: Identita křesťanských politických stran. In: Fiala, P. (ed.): Křesťanské alternativy v politice, Brno: CDK 1997, s. 77.

²³ Viz Fiala, P.; Strmiska, M.: Pojetí stranicko-politických rodin v postkomunistickém středoevropském a východoevropském kontextu. In: Středoevropské politické studie, č. 4, roč. 3., Brno: MU v Brně – Mezinárodní politologický ústav 2001.

dlouholetá italská nejsilnější vládní strana Křesťanská demokracie, příkladem strany pravého středu je německá CDU.

Středová pozice byla zejména po 2. světové válce v západní Evropě skutečně výhodná. Na jedné straně se mohly tyto strany jasně vymezit od levicové konkurence, na straně druhé se mohly také distancovat od tehdy zdiskreditované pravice. Nemluvě o tom, že středová pozice výrazně zvyšuje koaliční potenciál strany.

Nicméně místo uprostřed politického spektra umožňuje politickým konkurentům zleva, ale v našem případě hlavně zprava, etablovat se ve stranickém systému a přebrat značnou část elektorátu středové straně. V politické vědě se ujal termín Giovanni Sartoriho o „trvale krvácejícím středu“. Středová strana doplácí na svůj velký koaliční potenciál, protože je prakticky stále ve vládě (doslova „s každým“), jejich voličů postupně ubývá a ona jednak nemůže účinně mobilizovat, protože její konkurenti jsou zároveň její aktuální nebo potenciální koaliční partneři, a jednak jako stále vládní strana nesbírá žádné protestní hlasy.

Právě tento faktor byl jedním z těch, které stály v pozadí „krize“ evropské křesťanské demokracie, jak bude podrobněji popsáno v další kapitole. Při pohledu na současnou Evropu můžeme říct, že pro křesťanské strany je dlouhodobě výhodnější postavení ve stranickém spektru napravo od středu. Petr Fiala uvádí, že křesťanské strany jsou úspěšné tehdy, když se jim podaří stát se dominantní stranou v pravé části politického spektra. Transformací v občanskou všelidovou stranu a sjednocením konzervativně orientovaných voličů si může křesťansko-demokratická strana zachovat významné postavení.²⁴ Je ale otázkou, do jaké míry i po této transformaci zůstane křesťansko-demokratickou stranou, jestli kvůli integraci mnoha protichůdných zájmů není nucena opouštět své dřívější vize a hodnoty. Také tento problém přispěl ke zmiňované západoevropské křesťansko-demokratické krizi.

Opět v této souvislosti zmiňme specifickou situaci v postkomunistických zemích střední a východní Evropy. Téměř ve všech těchto zemích bylo a je možné identifikovat křesťansky orientované politické formace. Ale jen několik z nich se dokázalo stát relevantními politickými aktéry ve svých stranicko-politických systémech. S ohledem na úspěchy západoevropských křesťanských demokracií po 2. světové válce a poměrně vysoký stupeň religiozity v některých postkomunistických zemích (zejména většinově

²⁴ Fiala, P.: Křesťanské politické strany v západní Evropě. Teoretické a metodologické přístupy k analýze křesťansko-demokratických stran. In: Politologický časopis 1/1996, Brno: MPÚ 1996, s. 35.

katolickém Polsku, Slovensku nebo Chorvatsku) očekávaly tamní křesťansko-demokratické strany výrazné volební zisky.

Nenaplnění těchto očekávání bylo způsobeno více faktory. Kromě celoevropsky slábnoucí religiozity je jednou z příčin existence antikomunistických formací (strany typu „fóra“ a jejich nástupnické subjekty), které většinou vznikly (nebo se obnovily) dříve než křesťansko-demokratické strany a zabraly politický prostor pravého středu. Dívat se na relativní neúspěch křesťansky orientovaných stran v postkomunistických zemích v 90. letech optikou expanze západoevropské křesťanské demokracie po 2. světové válce je přinejmenším problematické. Takový pohled totiž nereflektuje měnící se sociální strukturu, hodnotové orientace a další faktory. Navíc v době, kdy se formovaly postkomunistické křesťansko-demokratické strany, se některé jejich západoevropské „kolegyně“ (především italská DC) spíše než ve fázi vzestupu nacházely v hluboké regresi.²⁵

Dalším faktorem, který podstatným způsobem determinoval úspěch či neúspěch jednotlivých postkomunistických křesťansko-demokratických stran, byla podle Petra Fialy a Maxmiliána Strmisky efektivita propojení zdrojů politické legitimacy a volební mobilizace.²⁶ V tomto kontextu byla situace postkomunistických křesťansko-demokratických stran méně výhodná než pozice těch západoevropských po 2. světové válce.

Jak už bylo řečeno, ze systémového hlediska se klasické křesťansko-demokratické strany v západní Evropě staly relevantními aktéry buď jako centristické strany nebo jako hegemonní integrační strany pravého středu. Dosažení takové pozice ale bylo pro křesťanské demokracie v postkomunistickém prostoru krajně obtížné. Hegemonní pozice v oblasti pravého středu by byla možná jen při absenci nebo slabosti konzervativně nebo liberálně-sekulárních aktérů.

Další podmínkou pro to, aby se křesťansko-demokratické strany staly integrujícími body pravého středu, byla diskreditace politické pravice (například vzhledem k její inklinaci k fašismu). Tato situace ale v postkomunistických zemích nenastala, a v důsledku historických událostí nebyla pravice, ať už nacionální nebo konzervativní, oslabena.

²⁵ Fiala, P., Strmiska, M.: Spřízněny volbou? Křesťansko-demokratické a křesťansko-nacionální strany v postkomunistických pluralismech, *Politologický časopis*, Brno: MPÚ MU, s. 282.

²⁶ Tamtéž, s. 283.

1.3 Geneze křesťansko-demokratických stran

Původ křesťansko-demokratických stran je možné vysvětlit pomocí Lipsetovy a Rokkanovy teorie „cleavages“ na základě konfliktní linie stát – církev. Tato konfliktní linie vychází z náboženských sporů, snah převážně absolutistických monarchií omezit nezávislost církví a pohlit i tuto sféru společenského života.

Tyto konflikty byly umocněny silnou sekularizační vlnou po Velké francouzské revoluci. Boj o postavení náboženství a role církví ve společnosti během 19. století stál v pozadí vzniku křesťanských stran na konci tohoto století. Vysvětlení vzniku křesťanských stran a následně jejich úspěchy v politických systémech jednotlivých zemí s sebou ale přináší několik problematických skutečností.

Na jedné straně je to kontradikce mezi náboženskými kořeny těchto stran a jejich úspěchy v prostředí s výraznými sekularizačními tendencemi. Na straně druhé je to úspěšná integrace a institucionalizace v rámci demokratických režimů, při nichž si křesťansko-demokratické strany v řadě případů udržely své postavení navzdory mnoha nepříznivým faktorům. Za tyto nepříznivé faktory můžeme považovat kromě zmíněné všeobecné sekularizace společnosti také pokles institucionální moci církve.

Za další explanační „rébus“ můžeme považovat zevnitř iniciovanou sekularizaci křesťansko-demokratických stran v procesu transformace do tzv. catch-all party a zároveň s tím zachování jistého stupně náboženské identity těchto stran.

Někteří autoři se těmto problematickým skutečnostem vyhnuli tím, že křesťansko-demokratické strany označili za poválečný fenomén, nemající kauzální souvislost s konfesními stranami, které existovaly na konci 19. a v první polovině 20. století. Avšak, jak tvrdí Kalyvas ve své práci „The Rise of Christian Democracy in Europe“, je pro vysvětlení fenoménu křesťanské demokracie nemyslitelné ignorovat předválečné konfesní strany, stejně jako je nemožné při studiu sociálně-demokratických stran nebrat v úvahu předválečnou sociální demokracii. Existuje zřetelná kontinuita mezi předválečnými katolickými stranami a poválečnými křesťanskými demokraciemi jak v oblasti organizační a personální,²⁷ tak v ideologii a strategiích.²⁸

²⁷ Případem může být zásadní formující osobnost německé poválečné křesťanské demokracie, dlouholetý předseda CDU a západoněmecký kancléř Konrad Adenauer, který byl v meziválečném období politikem katolické strany Centrum.

²⁸ Kalyvas, S. N.: *The Rise of Christian Democracy in Europe*, Ithaca: Cornell University Press 1996, s. 4–5.

Kalyvas vznik konfesních stran analyzoval jako výsledek konfliktu mezi církví a liberály, ale tyto strany byly podle něj zformovány nikoli v souladu se záměry a aktivitami církve, jak se všeobecně předpokládá, ale naopak proti nim. Konfesní strany se objevily jako neplánovaný, nechtěný a vedlejší produkt strategických rozhodnutí, která církev pod tlakem historických událostí učinila.²⁹

Zformování strany bylo výsledkem dlouhodobého procesu, který odstartoval atak liberálů na postavení a působení církví ve společenském životě. Nejostřejší střet mezi liberály a církví se rozhořel v otázkách výchovy a vzdělávání. Školství se stalo ústředním bodem zápasu mezi církví a sekulárním státem. Důvody byly zjevné: oba aktéři si chtěli prostřednictvím výchovy zajistit svou budoucnost.

Církev se odvolávala na historickou úlohu, kterou sehrála při zrodu a rozvoji vzdělávání. Sekulární strana zase chtěla odebráním školství kléru emancipovat inteligenci, zformovat ve společnosti kritické myšlení a vybudovat základy demokracie.

Ostré spory v tomto směru probíhaly víceméně v každé katolické zemi a nevyhnuły se ani zemím převážně protestantským. Nejmarkantnější byly ve Francii, Itálii, Španělsku nebo Belgii.

Útok liberálů na církev, vytvoření zárodečné katolické politické identity prostřednictvím masové organizace, politická participace a volební úspěchy byly podle Kalyvase nevyhnutelnými podmínkami pro vznik konfesní strany. Výskyt pouze jedné z uvedených čtyř podmínek byl nutným, ale nedostačujícím momentem. Aby konfesní strana vznikla, musely být naplněny všechny podmínky. Jako příklad můžeme uvést Francii, kde i přes antiklerikální tlak liberálů nevznikla konfesní strana. Naopak Irsko je příkladem země, kde nenajdeme konfesní stranu právě kvůli neexistenci těchto útoků.³⁰

Předchůdkyně moderních západoevropských křesťansko-demokratických stran se institucionalizovaly koncem 19. století (v Rakousku a Itálii až začátkem 20. století) jako strany reprezentující politický katolicismus. Šlo o subjekty konfesní s více či méně úzkým napojením na katolickou církev (někdy i personálním, tedy s kněžími jako vysokými funkcionáři stran). Z hlediska volebních úspěchů, které jednotlivé strany dosahovaly před 2. světovou válkou, můžeme za nejúspěšnější považovat konfesní strany v Belgii, Nizozemsku a Rakousku.

Přesuňme se nyní k vývoji západoevropských křesťansko-demokratických stran po roce 1945. Navzdory některým odlišnostem můžeme v jejich působení v jednotlivých

²⁹ Tamtéž, s. 18.

³⁰ Tamtéž, s. 110.

stranicko-politických systémech najít společného jmenovatele. Tímto společným rysem byl úspěch. Křesťansko-demokratické strany se staly dominantním nelevicovým politickým proudem v poválečné Evropě až do 80. let 20. století.

Podle procentuálního vyjádření získaných hlasů v parlamentních volbách jsou v dlouhodobé perspektivě nejúspěšnějšími křesťansko-demokratickými formacemi německá koalice CDU/CSU, jejíž průměr získaných hlasů se v období mezi lety 1945 a 1987 pohyboval nad hranicí 45 %, rakouská ÖVP získala ve stejném období průměrně více než 44 %, nizozemská koalice tří konfesních stran CDA dosáhla průměru 41,5 % a italská DC získávala průměrně přes 38 % hlasů.³¹

V pozadí jejich úspěchů stojí několik vzájemně propojených faktorů. Jak již bylo výše zmíněno, křesťanští demokraté se po 2. světové válce úspěšně transformovali z původně konfesních stran politického katolicismu ve všelidové křesťanské nadkonfesní strany, reprezentující zájmy širokých vrstev obyvatel. Křesťansko-demokratické strany se také ze systémového hlediska, které bylo rozebráno v předchozí podkapitole, staly úspěšnými buď jako pivotálně centristické strany nebo jako integrující „catch-all“ strany pravého středu. Západoevropské křesťanské demokracie také akcentovaly svůj silný antikomunismus a voliči je chápali jako „hráz před hrozbou komunismu“.³² Uvedené faktory spolu s dalšími vytvořily vhodné podmínky pro úspěšné etablování křesťansko-demokratických stran po 2. světové válce a stály v pozadí jejich výrazných volebních úspěchů.

V 80. a první polovině 90. let 20. století se při analýze křesťansko-demokratických stran setkáváme s označením „krize“ křesťanské demokracie. Toto pojmenování stavu, ve kterém se nacházela křesťanská demokracie, souvisí se skutečností, že v řadě zemí, kde křesťanská demokracie doposud patřila k relevantním politickým silám, ztratila své pozice.

Pozvolnou erozi voličské podpory zaznamenaly křesťansko-demokratické formace v zemích Beneluxu. Rakouští lidovci zase v letech 1987 až 1994 ztratili téměř třetinu voličské základny. Hluboká krize vedoucí až k úplnému rozpadu zasáhla italskou Křesťanskou demokracii. Výše zmíněné faktory, které stály za úspěchem poválečné

³¹ Fiala, P.: *Katolicismus a politika*, Brno: CDK 1995, s. 110.

³² Jak se ukáže v dalších částech této práce, „křesťansko-demokratický antikomunismus“ bude v 90. letech jedním z hlavních bodů, které znemožní spolupráci dvou českých křesťanských stran (KDU-)ČSL (která si s sebou do demokratického politického systému přenesla zátěž bývalé satelitní strany vládnoucí komunistické garnitury) a KDS (která vyrostla z disidentského, silně antikomunistického prostředí).

křesťanské demokracie, se paradoxně výrazně podepsaly také na jejím postupném oslabování.

V souvislosti s politickým vývojem ve východním bloku od roku 1985, kdy vedení komunistické strany v Sovětském svazu převzal Michail Gorbačov a začalo postupné uvolňování vedoucí až k rozpadu celého bloku a demokratizaci satelitních států, se vytrácela obava z ohrožení komunismem a na své předchozí síle tak ztrácel antikomunistický étos křesťansko-demokratických stran.

Středová pozice, kterou tyto strany po 2. světové válce obsadily, postupně ztrácela svou schopnost přitáhnout voliče. Došlo k následkům zmíněného „trvalého krvácení středových stran“. Krize a zánik francouzského Lidového republikánského hnutí, rozpad italské Křesťanské demokracie nebo problémy Rakouské lidové strany jsou vysvětlitelné mimo jiné tím, že tyto strany umožnily svým politickým konkurentům (v Itálii straně Forza Italia a v Rakousku Svobodným – FPÖ) etablovat se napravo od nich. Také křesťanské strany v Belgii a Nizozemsku ztrácely voličskou podporu ve prospěch napravo od nich stojících liberálních stran.

Naopak německým stranám CDU a CSU se podařilo udržet si dominantní postavení v pravé části politického spektra a v případě CDU si zachovat přízeň konzervativních i velké části liberálně orientovaných voličů. Příčin tohoto faktu může být několik. Jednak to, že na rozdíl například od italské DC, strávila CDU celá 70. léta v opozici, do 80. let tak vstupovala jako „nová“ alternativa k dlouho vládnoucím sociálním demokratům. A v Německu byl také stále aktuální antikomunistický akcent vzhledem k rozdělení země a stále značně ideologickému režimu Ericha Honeckera v NDR.

Petr Fiala za obecným oslabením pozic křesťanské demokracie vidí kromě jiných faktorů také erozi křesťanského (v tomto případě především katolického) „sociálně morálního milieu“, které v minulosti vedlo ke vzniku katolické (v zemích Beneluxu také protestantské) subkultury³³. Jedním z jeho prvků byla také existence křesťanských politických stran. Tato eroze probíhala prakticky po celé 20. století a byla mimo jiné

³³ Těmto subkulturám především v meziválečné době se ve středoevropském (zejména rakouském) prostředí říká tábory (*Lager*) a v zemích Beneluxu pilíře (*zuillen*). Jde o ideově uzavřené sítě médií, spolků, družstev, tělovýchovných, mládežnických, ženských organizací, nemocnic apod., spojené s jednou politickou stranou. Do příslušné politické subkultury se člověk doslova narodil a jeho celoživotní příslušnost v ní se víceméně předpokládala. Analýza tohoto fenoménu a jeho rozpadu ve 2. polovině 20. století viz Lorwin, V. R.: Segmented pluralism. Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies. In: Comparative politics 3/1971.

způsobena celkovou sekularizací společnosti, narušením tradičních společenských vazeb, generačními výměnami a oslabením religiózních konfliktů.³⁴

Navzdory uvedeným skutečnostem patří i v současnosti křesťanská demokracie k významným a v některých zemích dominujícím politickým proudům.

1.4 Ideové základy křesťansko-demokratické politiky

Jako už bylo řečeno, křesťansko-demokratické strany tvoří značně heterogenní stranickou rodinu. Není proto jednoduché vymezit jejich ideově-programovou identitu a definovat konkrétní křesťansko-demokratický politický program. Spíše můžeme mluvit o určité doktríně, která se postupně vyprofilovala (a stále profiluje) z více zdrojů. K těm nejvýznamnějším, které se staly hodnotovým základem pro budování identity křesťansko-demokratických stran, řadíme katolické sociální učení, personalismus a popularismus. Postupnému představení těchto tří zdrojů křesťansko-demokratické programatiky se bude týkat následující kapitola.

Ještě než ale přistoupíme k charakteristice sociálního učení katolické církve, je třeba uvést dvě poznámky. Na prvním místě si musíme uvědomit, že sociální nauka ve své podstatě nepatří do oblasti ideologické. Ekonomické a politické otázky církev vnímá jako etické problémy a její stanoviska k nim mají morální charakter. A druhou důležitou poznámkou je, že církev se při svém učení neváže na konkrétní politický, ekonomický nebo sociální systém ani nekonstruuje vlastní společenský model.

Tím ale není popřen fakt, že sociální učení církve stálo u zrodu (katolických) křesťansko-demokratických stran na konci 19. a začátkem 20. století a díky němu disponovaly tyto strany ucelenou doktrínou. Sociální nauka patří i v současnosti k významným ideovým zdrojům křesťansky orientovaných politických stran a je inspirací pro jejich programové dokumenty.

Katolická sociální nauka³⁵ má dlouhou historii, ale podobu uceleného systému získala až koncem 19. století. Klíčovým momentem bylo vydání encykliky „Rerum

³⁴ Fiala, P.: *Katolicismus a politika*, Brno: CDK 1995, s. 80–81.

³⁵ Z české literatury věnující se politické dimenzi katolické sociální nauky zmiňme například studii brněnského politologa Pavla Pšeji (Pšeja, P.: *Sociální encykliky Jana Pavla II. a jejich politické aspekty*. In: Fiala, P.; Hanuš, J.; Vybíral, J. (eds.): *Katolická sociální nauka a současná věda*, Brno-Praha: CDK a Vyšehrad 2004, s. 143–156.), esej kněze Tomáše Halíka (Halík, T.: *Sociální nauka církve*. In: kol.: *Křesťan a politika*, Praha: Křesťanská akademie Praha 1992, s. 33–38.) nebo list českých a moravských biskupů

Novarum“ papežem Lvem XIII. v roce 1891. K dalším významným encyklikám, ve kterých jsou obsaženy principy sociální nauky, patří „Quadragesimo anno“ papeže Pia XI. z roku 1931, „Mater et magistra“ Jana XXIII. z roku 1961, „Pacem in terris“ stejného papeže z roku 1963 a „Centessimus annus“ Jana Pavla II. z roku 1991.³⁶

Sociální nauka vychází z několika základních postulátů. Prvním a nejdůležitějším je posvátnost lidského života a důstojnost lidské existence. Všechny úmyslné formy ukončení života jako potrat nebo eutanázie jsou nepřijatelné, život musí být od početí do svého přirozeného konce maximálně chráněn. Postulát o nedotknutelnosti a důstojnosti lidského života je proto obsažen v programových dokumentech většiny křesťansko-demokratických stran.

Sociální nauka dále zdůrazňuje společenský rozměr lidské existence, jednotlivce je vnímán především jako součást společnosti. Za základní jednotku společnosti přitom katolické učení považuje rodinu. Každý člověk má právo podílet se na ekonomickém, politickém i kulturním životě společnosti. V kontextu postavení jednotlivce ve společnosti sociální nauka na jedné straně odmítá marxistický kolektivistický přístup, na straně druhé ale také nesouhlasí s politikou laissez-faire a názorem, že volný trh automaticky produkuje spravedlnost.

Sociální učení od vydání encykliky Rerum Novarum prošlo podstatnými změnami a dnes s určitými výhradami akceptuje tržní kapitalistické uspořádání společnosti, které z pohledu církve nemá žádnou přijatelnou alternativu, a obhájí soukromé vlastnictví.³⁷

Stát má podle církve sehrávat pozitivní roli při nápravě a zmírňování nespravedlnosti způsobené tržními mechanismy. Princip solidarity je jedním ze základních prvků sociální nauky vycházející z lidské přirozenosti. Tento princip zavazuje jednotlivce k vzájemné podpoře a k loajalitě vůči státu. Stát na druhé straně zavazuje k solidaritě se svými občany tak, aby se při správě věcí, které mu byly svěřeny, řídil principem „obecného blaha“. Pod tímto pojmem sociální doktrína rozumí souhrn sociálních a politických podmínek umožňujících individuální rozvoj prostřednictvím respektování lidských práv a ochrany statků, hodnot, svobody a spravedlnosti.

Dalším důležitým prvkem sociální nauky je princip subsidiarity. Ten předpokládá, že úlohou státu není správa všech oblastí společnosti, ale jen těch, ve kterých je to

Pokoj a dobro (Pokoj a dobro. List k sociálním otázkám v České republice k veřejné diskusi, Praha: Sekretariát České biskupské konference 2000.)

³⁶ Všechny sociální encykliky vyšly v českém překladu souhrnně v nakladatelství Zvon v roce 1996 (Sociální encykliky (1891–1991), Praha: Zvon 1996.)

³⁷ Podrobněji o vztahu katolického sociálního učení a kapitalismu viz Fiala, P.: Katolicismus a politika, Brno: CDK 1995, s. 115–147.

nevyhnutelné. Spravováním ostatních oblastí mají být pověřeny nižší struktury (regionální a obecní samospráva), případně mají zůstat v rukách občanů. Tento princip se stal základním výchozím momentem pro politiku křesťanských demokratů v procesu evropské integrace.

Další důležitou doktrínou pro formování křesťansko-demokratické programatiky byl „personalismus“. Jde o filozofickou doktrínu, která vznikla ve 30. letech 20. století v prostředí francouzských katolických intelektuálů sdružených v revue *Esprit* okolo jejího zakladatele Emmanuela Mouniera. Toto personalistické hnutí vzniklo jako reakce na krizi hodnot moderní společnosti.

Personalistická koncepce vychází ze sociální nauky v tom smyslu, že člověk je v ní odlišený od individua. Tento proces personalizace se uskutečňuje prostřednictvím angažovanosti člověka ve společnosti. Člověk svou „lidskost“ získává v rámci interakce s bližními. Není atomizovaným jedincem v sociálním ani etickém kontextu. Mounier vidí řešení morální krize své doby v uskutečnění „personalistické a komunitární revoluce,“ která je založená na třech základních ideách:

- vytvoření společenských (komunitárních) institucí implikujících pluralitní společnost a umožňujících člověku, aby se v jejich rámci zapojil a rozvíjel
- ekonomika ve prospěch člověka, která vychází ze sociální nauky katolické církve
- internacionalistický personalismus směřující k univerzálnímu celospolečenskému dobru³⁸

Popularistické hnutí významným způsobem ovlivnil i filozof Jacques Maritain, který podobně jako Mounier apeluje na řešení situace morálně upadající Evropy. Oba myslitelé identifikují západní modernitu jako stejné zlo, proti kterému je potřeba bojovat, ale liší se ve zvolených prostředcích.³⁹

Maritain zdůrazňuje autonomii pozemského lidského konání a jeho rozlišení na oblast duchovní a světskou. Člověk má podle něj v záležitostech duchovních jednat jako křesťan, ve světských otázkách má pak jednat jako člověk v křesťanském duchu. Člověk není jen součástí systému. Autonomie osobnosti se projevuje v tom, že ve svých právech a zodpovědnosti jedná sám za sebe, a proto nesmí být prostředkem nebo nástrojem státu.

³⁸ Durand, J. D.: *Europe de la démocratie chrétienne*, Brusel: Campin 1995, s. 119.

³⁹ Viz Barša, P.: *Křesťanský personalismus proti liberalismu a totalitarismu*. In: Fiala, P. (ed.): *Křesťanské alternativy v politice*, Brno: CDK 1997, s. 27.

Dnešní křesťansko-demokratické strany se odvolávají na Maritaina i na Mouniera, pro kterého byla křesťanská demokracie příliš slabou odpovědí na civilizační krizi, vyžadující „nejen záplatování děr, ale radikální odmítnutí systému“.⁴⁰

Dalším významným zdrojem ideově-programové identity křesťansko-demokratických stran je „populismus“ Luigiho Sturza, zakladatele Italské lidové strany. Jeho přínos spočívá ve skloubení politického jednání s katolickou politickou teorií a praxí. Důležitým prvkem Sturzova odkazu z pohledu politiky křesťanských demokratů byl jeho koncept politických stran nezávislých na katolické církvi. Sturzo sám se po založení Italské lidové strany snažil o její laicizaci a prezentoval ji jako stranu založenou katolíky, katolictvím inspirovanou a postavenou na křesťanských hodnotách, ale zároveň jako stranu nekonfesní, s vlastním programovým a organizačním rámcem.⁴¹

Politiku Sturzo vnímal jako činnost vyžadující respektování morálky a etických principů, které by měly přímo ovlivňovat praktickou politiku křesťansko-demokratických stran. Podobně jako personalismus i Sturzův demokratický populismus vychází ze sociálního učení církve. Zdůrazňuje princip subsidiarity a decentralizaci státní správy. Současní křesťanští demokraté reflektují Sturzovu obhajobu demokratického systému, založeného na občanských právech, a zřetelné odmítnutí totalitních a autoritářských režimů, které jsou podle něj absolutně neslučitelné s křesťanstvím.⁴²

Tolik tedy k základním ideovým zdrojům programatiky křesťansko-demokratické stranické rodiny. I přes její značnou heterogenitu můžeme v programových dokumentech jednotlivých stran najít několik společných rysů. Prvním z nich je jasná podpora demokratického uspořádání společnosti. Z tohoto pohledu byla důležitým potvrzením encyklika papeže Jana Pavla II. k stému výročí vydání *Rerum Novarum* s názvem „*Centessimus annus*“. Ta mimo jiné obsahuje jasné přihlášení se k modernímu demokratickému státu.⁴³

Dalším společným programovým znakem křesťansko-demokratické stranické rodiny je pohled na uspořádání společnosti a úloha státu v ní. Přestože křesťanští demokraté připisují státu důležitou úlohu, stojí v jednoznačné opozici proti centralizačním tendencím státní moci. Demokratická společnost podle nich není složená

⁴⁰ Tamtéž, s. 25.

⁴¹ Kaiser, W.; Wahnout, H. (ed.): *Political Catholicism in Europe 1918–1945*, London: Frank Cass 2004, s. 136–147.

⁴² Durand, J. D.: *Europe de la démocratie chrétienne*, Brusel: Campin 1995, s. 127–129.

⁴³ Podrobněji viz Pšejja, P.: *Sociální encykliky Jana Pavla II. a jejich politické aspekty*. In: Fiala, P.; Hanuš, J.; Vybíral, J. (eds.): *Katolická sociální nauka a současná věda*, Brno-Praha: CDK a Vyšehrad 2004, s. 143–156.

z individuálních jedinců, ale z přirozených sociálních jednotek. Tou základní je rodina a dalšími obec, region atd. Křesťansko-demokratická vize komunitární společnosti je založená právě na spolupráci těchto jednotek (komunit) mezi sebou navzájem a mezi nimi a státem podle principu subsidiarity. Výsadní postavení rodiny a akcentace významu regionů jako přirozenější administrativní jednotky, než jakou je stát, můžeme najít v programech drtivé většiny křesťansko-demokratických stran.⁴⁴

Podobná shoda panuje v případě myšlenky sjednocené Evropy. Byly to především křesťansko-demokratické osobnosti,⁴⁵ které stály u zrodu evropského integračního projektu po 2. světové válce.

V ekonomických a sociálních otázkách je už ale programová heterogenita jednotlivých křesťansko-demokratických stran výrazná. S jistou mírou zjednodušení můžeme říct, že se jednotlivé křesťansko-demokratické strany vztahují k dvěma sociálně-ekonomickým modelům uspořádání společnosti: model preferující silný státní sektor (ten je bližší například francouzské, belgické nebo nizozemské křesťanské demokracii) a model sociálně tržní ekonomiky, aplikovaný například německou CDU a rakouskou ÖVP.⁴⁶

Křesťanská demokracie obecně vychází v ekonomických otázkách z katolické sociální nauky. Východiskem ekonomické politiky křesťanských demokratů je hospodářství fungující na tržních principech a respektující právo na soukromý majetek. Stát má právo intervenovat do ekonomiky na základě úsilí o společenský prospěch a v souladu s principem solidarity.

⁴⁴ Viz Kaiser, W.; Wahnout, H. (ed.): *Political Catholicism in Europe 1918–1945*, London: Frank Cass 2004, s. 85–100.

⁴⁵ Z těch nejvýraznějších jmenujme francouzského ministra zahraničí Roberta Schumana, západoněmeckého kancléře Konrada Adenauera a italského premiéra Alcide di Gasperiho.

⁴⁶ Durand, J. D.: *Europe de la démocratie chrétienne*, Brusel: Campin 1995, s. 166.

2. Tradice české křesťansko-demokratické politiky

2.1 *Subsystem křesťansko-demokratických stran před 1. světovou válkou*

Petr Fiala nachází zajímavou paralelu v rozdělení křesťansko-demokratické politiky a existenci několika křesťanských stran na přelomu 19. a 20. století a v období od prosince 1989 do roku 1996⁴⁷. Tuto pluralitu křesťansko-demokratických stran nazývá „subsystémem“. Protože období před 1. světovou válkou patří k důležitým kořenům, které dodnes ovlivňují křesťansko-demokratickou politiku u nás, chtěl bych se jim věnovat podrobněji.

Koncem 19. století dochází v české společnosti v důsledku společensko-ekonomických změn a demokratických reforem k výrazné politické krystalizaci. Z národní, tzv. staročeské strany odešli nejen nespokojení liberální aktivisté, kteří založili Národní stranu svobodomyšlnou (mladočeskou), ale i katolicko-politické jednoty. Ty se pak podílely spolu s křesťansko-sociálními spolky na založení katolických stran. V Čechách katolické jednoty zakládal Václav Štulc, na Moravě se nazývaly podle svého zakladatele „Sušilovy družiny“. Velké množství křesťanských spolků je dokladem početné základny křesťansko-sociálního a katolicko-politického hnutí v českých zemích. Katolíci si vzali za hlavní úkol zastavit postupnou ateizaci všech úseků společenského života a bránit věřící občany monarchie před politickými tlaky liberálů i socialistů, kteří chtěli církev dostat na periferii společenského dění.

Nejdůležitějším podnětem k politickému formování křesťanů však bylo vydání encykliky Lva XIII. *Rerum novarum* v roce 1891. Do té doby se křesťanští aktivisté odmítali separovat od ostatních politických proudů a považovali se za nedělitelnou součást české politiky. Rostoucí útoky socialistů a liberálů na úlohu katolíků ve společnosti je však vyvedly z omylu. Zejména vedení sociální demokracie vystupovalo způsobem, že hovoří jménem všech dělníků, a nedbalo odlišného názoru křesťanů na způsob vedení politického boje. Křesťané rozhodně odmítali socialistické názory na třídní boj a základ sociálních změn viděli naopak v „třídní solidaritě“. Proto se křesťanští

⁴⁷ Blíže viz Fiala, P.: *Katolicismus a politika*, Brno: CDK 1995 nebo Fiala, P.: *Laboratoř sekularizace. Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ*, Brno: CDK 2007, s. 112–114.

sociálové po krátké spolupráci se sociální demokracií rozhodli založit vlastní politickou stranu.

První křesťansko-sociální sjezd v českých zemích se konal ve dnech 8. a 9. září 1894 v Litomyšli. V důsledku nejasné organizační struktury spolupráce moravských a českých organizací ale došlo ke skutečnému založení křesťansko-sociálních stran až o dva roky později. Roku 1896 založil T. J. Jiroušek zemskou organizaci křesťansko-sociální strany v Čechách a Jan Šrámek roku 1899 zemskou organizaci na Moravě. Důležitou oporou těchto stran se staly různé organizace, jako např. odborové centrály, družstevní, vzdělávací a charitativní spolky a podobně, což je typický jev pro vytváření „sociálně-morálního milieu“ a „sloupovou“ strukturu politických stran, kterou popisuje ve svém konceptu „segmentovaného pluralismu“ Val R. Lorwin.⁴⁸

Křesťansko-sociální strana byla limitována vlivem katolické církve mezi dělnictvem, a proto nikdy nezískala takové pozice jako katolicko-národní strana mezi venkovským obyvatelstvem, které považovalo křesťanství za součást života. Katolická strana národní na Moravě byla založena 14. září 1896 v Přerově olomouckým advokátem JUDr. Mořicem Hrubanem. Svým složením a zaměřením odpovídala tradičnímu duchu moravského katolicismu a patřila před 1. světovou válkou k nejvýznamnějším politickým stranám na Moravě. Organizovala především venkovské obyvatelstvo, drobné podnikatele a zastupovala i katolický klérus a šlechtu. Strana svým programem navazovala na katolicko-politické jednoty, které dříve spolupracovaly se staročeskou stranou.

Katolicko-národní strana měla v křesťanských sociálech stálého spojence. Strany mezi sebou nebojovaly a po dohodě si rozdělily sféry vlivu na různé sociální vrstvy moravského obyvatelstva. Mezi těmito stranami nebyly propastné názorové rozdíly a oběma šlo v zásadě o zachování křesťanských hodnot ve společnosti. Katolicko-národní strana šla však v tomto směru dále než křesťanští sociálové. Byla výrazně konzervativní a odmítala postupné omezování vlivu církve v kultuře i politice tak, jak probíhalo po celou druhou polovinu 19. století. Byla považována za výrazně pravicový a prorakouský element české politiky. Katolicko-národní strana však byla nejen oporou katolického habsburského trůnu, ale i českých národních zájmů. Podpora císaře neznamenal automaticky podporu vládní politiky a rozpory byly zejména ve školských a církevně-

⁴⁸ Lorwin. V. R.: Segmented pluralism. Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies. In: Comparative politics 3/1971.

národnostních otázkách.⁴⁹ Katolicko-národní strana existovala i v Čechách, kde ale nikdy neměla takové pozice jako na Moravě.

Na přelomu 19. a 20. století měly kooperující moravské křesťanské strany nejsilnější zastoupení z českých stran v říšské radě. V Čechách měly křesťanské strany především v důsledku rozšířeného ateizmu podstatně menší vliv a z důvodu rozdílného pohledu na křesťanskou politiku obtížně hledaly možnosti vzájemné spolupráce.

2.2 Československá strana lidová 1919-1989

2.2.1 Integrace katolických stran pod vedením Jana Šrámka⁵⁰

Přesuňme se nyní do období po 1. světové válce. Postavení katolické církve a jejího politického hnutí bylo po vzniku ČSR velmi svízelné. Katolická hierarchie ani katolická politická reprezentace rozhodně nevítila rozpad Rakouska-Uherska. Proto se část české společnosti obrátila proti katolíkům a způsobila rozmach protikatolické vlny označované často jako „kulturní boj“. Dlouhodobé sepětí katolického oltáře a habsburského trůnu ovlivnilo negativně českou společnost v pohledu na vše, co souviselo s katolictvím. Příklady je několik: hnutí „Pryč od Říma“, stržení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze nebo postupný vznik nové československé husitské církve.⁵¹

Přestože křesťanské strany se před válkou příliš nelišily ve svém loajálním postoji k monarchii od ostatních významných českých stran, byly napadány za podporu trůnu zejména socialisty. A právě útoky socialistických i tzv. „občanských“ stran (agrárníků, živnostníků, národních demokratů) přispěly k vnitřnímu sjednocení křesťansko-demokratického proudu.

Snaha po sjednocení katolických politických stran existovala již během války a vyvrcholila v druhé polovině roku 1918. Hlavní zásluhu na slučovacím procesu měl předseda Moravsko-slezské křesťanskosociální strany Msgre. Jan Šrámek. Jeho strana nekladla na rozdíl od katolicko-národní strany křesťanské požadavky na první místo a z

⁴⁹ Šlo například o omezování počtu církevních škol, církevních svátků a požadavek zvýšení počtu českých farností.

⁵⁰ Více o dějinách ČSL v období první republiky viz například: Trapl, M.: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938, Praha: SPN 1990 nebo Kopecká, J.: Československá strana lidová v letech 1935–1938, diplomová práce, Praha: FF UK 2000.

⁵¹ Vznik Církve československé husitské byl oficiálně vyhlášen 8. ledna 1920. Nauka církve vychází ze závěrů radikální části české katolické moderny vedené Karlem Farským a dalšími katolickými duchovními, kteří se na přelomu let 1919 a 1920 odštěpili od římskokatolické církve. Za své hlavní zdroje CČH označuje snahu o návrat k prvotní církvi či k pravému jádru křesťanství. Považuje se za pokračovatelku učení Mistra Jana Husa a husitství, které je zde pokládáno za specificky českou formu křesťanství. Více o jejím vzniku viz Peroutka, F.: Budování státu III., Praha: Lidové noviny 1991, s. 885–903.

tohoto důvodu se snadno smířila s novou státní formou. Jan Šrámek se angažoval při předání státní moci do českých rukou a aktivně podporoval ustavení samostatného státu.

10. září 1918 na společné schůzi výkonných výborů, poslanců a redaktorů křesťanskosociální a katolicko-národní strany v Brně došlo k rozhodnutí sloučit obě strany v jednu, na základech národně-demokratických a sociálně-reformních. Ustavující zemský sjezd Československé strany lidové v Čechách se konal ve dnech 5. a 6. ledna 1919 v Praze. Již před válkou spojené do volební koalice se strany Křesťanskosociální, Katolicko-národně konzervativní a Konzervativní lidová strana rozhodly pro definitivní rozpuštění a přijaly název Československá strana lidová. Navrhovatelé nového názvu se chtěli vyhnout útokům ze strany ateistů, že jsou stranou katolické církve a předstoupili před veřejnost jako strana otevřená i nekatolíkům. Předsedou strany byl zvolen zemědělský odborník a dlouholetý funkcionář křesťansko-sociální strany František Šabata.

Také I. zemský sjezd na Moravě, který se konal 26. ledna 1919 v Brně, schválil návrh výkonných výborů křesťanskosociální a katolicko-národní strany z 10. 9. 1918 na sloučení a přejmenování na Československou stranu lidovou. Předsedou strany byl zvolen Msgre. Jan Šrámek. Zemské výbory v Čechách a na Moravě (ten vedl Msgre. Bohumil Stašek) si nadále zachovávaly samostatnost a byly spojeny pouze poslaneckým klubem, jehož předsedou byl také Šrámek. Teprve roku 1922, po rozchodu se Slovenskou lidovou stranou, byl zřízen společný ústřední výkonný výbor.

Moravské křídlo bylo od počátku vlivnější. Svou sílu odvozovalo od širší členské základny, stejně jako od skutečnosti, že protikatolická vlna nebyla na Moravě tak silná jako v Čechách. Větší vliv Moravy vyvolával jistou animozitu mezi českým a moravským křídlem, která se stala v lidové straně dlouholetou tradicí a její pozůstatky můžeme najít i v současné KDU-ČSL.

2.2.2 ČSL v politickém systému První republiky

Lidovci byli v meziválečném období skutečně dominantním křesťansko-demokratickým subjektem mezi českými stranami.⁵² Ostatní české katolické strany

⁵² Pouze o českých stranách je řeč proto, že národnostní menšiny vytvořily v první Československé republice do značné míry oddělené vlastní stranické systémy. V nich hrály důležitou roli také křesťanské strany. Mezi českými Němci to byla Německá křesťansko-sociální strana lidová (Deutsche Christlichsoziale Volkspartei). Mezi maďarskou menšinou na Slovensku to byla Zemská křesťansko-sociální strana (Országos Keresztényszocialista Párt), která byla dokonce ze všech maďarských stran nejúspěšnější a získávala stoupence i mezi Němci žijícími na Slovensku. Omezenou působnost (prakticky jen na Těšínsko) měla strana polské menšiny Svaz slezských katolíků (Związek Śląskich Katolików).

vznikaly až odštěpením od ČSL a jejich existence končila většinou hned s nejbližšími volbami kvůli nedostatku voličů. Všechny tyto frakce měly společný pocit, že lidová strana se zpronevěřila svým původním ideálům. Každá z nich ale tyto ideály viděla v něčem jiném.

První frakce se oddělila pod vedením poslance Aloise Kaderky, který se dostal do rozporu s vedením ČSL pro svoje radikální názory v otázce pozemkové reformy. Kaderka chtěl, aby bylo pokud možno co nejvíce půdy vyvlastněno a přerozděleno nejchudším rolníkům. V květnu 1924 byl proto vyloučen z lidové strany a založil spolu se svými stoupenci Československou domkářsko-malozemědělskou stranu, která ale ve volbách do Národního shromáždění neuspěla.

Druhou skupinou byli křesťanští odboráři. Nejvýznamnějším z nich byl poslanec Antonín Čuřík, autor zákona „o ochraně dělnictva před terorem“. Ten spolu s dalšími odboráři založil v roce 1929 Československou křesťansko-sociální stranu, označovanou často (mírně pejorativně) „čuříkovci“.

K jejich odštěpení došlo v době, kdy byla ČSL součástí koalice občanských (pravicových) stran (takzvané „panské koalice“) pod vedením agrárníků. Čuříkovci měli pocit, že tímto spojenectvím ČSL opouští svůj program a směřuje příliš doprava. Proto z lidové strany odešli. Na rozdíl od jiných frakcí ale nekandidovali ve volbách jako samostatný subjekt a byli tak relativně úspěšní.

V parlamentních volbách roku 1929 kandidovala Československá křesťansko-sociální strana na Moravě na kandidátkách Hlinkovy slovenské lidové strany, úspěchu dosáhla jen na Ostravsku a Čuřík se stal jejím jediným poslancem. Ve volbách v roce 1935 pak byl zvolen za agrární stranu, která v roce 1933 uhradila jeho velkou zpronevěru a začlenila jeho ústřednu do svých odborů. V roce 1937 se Čuřík pokusil opět osamostatnit, nezískal ale dostatek příznivců. Po podpisu Mnichovské dohody velmocemi a konci prvorepublikové demokracie se Čuříkova skupina přihlásila do Strany národní jednoty.⁵³ Během nacistické okupace pak Čuřík z veřejného života odešel.

Specifickou situací jsou slovenské strany. Přes opakované pokusy byly české politické strany (s částečnou výjimkou agrárníků a samozřejmě „internacionálně orientovaných“ komunistů) na Slovensku neúspěšné a nepodařilo se jim tam vybudovat ani organizační, ani voličskou základnu. Katolický politický proud ovládla Slovenská lidová strana (později přejmenovaná na Hlinkovu slovenskou lidovou stranu), která do Národního shromáždění kandidovala v roce 1920 společně s ČSL a do roku 1921 měly tyto strany i společný poslanecký klub, ale poté se opět rozešly a Československá strana lidová byla (a je) po celou dobu své existence v rozporu s názvem ve skutečnosti „pouze“ česká.

⁵³ V období tzv. druhé republiky (říjen 1938–březen 1939) se spustila vlna kritiky na prvorepublikový silně fragmentovaný stranický systém. Převládaly proto tendence k unifikaci politického spektra. Strana národní jednoty byl subjekt, ve kterém se integrovaly tzv. občanské strany. Rozhodující slovo zde měli bývalí vedoucí představitelé agrárníků, předsedou se stal Rudolf Beran, který se stal také premiérem. „Loajální

Poslední frakce se z ČSL odštěpila pod vedením poštovního úředníka Františka Zelenky. Tato skupina měla na rozdíl od dvou předchozích pocit, že se ČSL kloní příliš doleva. V létě 1936 se Zelenka a jeho sympatizanti s ČSL zcela rozešli a vytvořili Národní stranu lidovou (NSL). Její program byl založen na kritice „spojení ČSL s marxisty“. NSL si dělala ambice zaujmout v politickém systému místo ČSL.

Zelenkova strana rozhlašovala, že předáci lidovců za hmotné výhody a ministerská křesla „zaprodali zájmy svých členů a zradili Slováky“. Oblíbeným heslem NSL bylo: „Ne Šrámek a Gottwald, ale Zelenka a Hlinka.“ Strana zanikla na podzim 1938. Po válce bylo proti Zelenkovi vzneseno obvinění z kolaborace s nacisty a do roku 1952 byl ve vězení.

Vraťme se ale od vnitřních roztržek k celkové pozici ČSL v prvorepublikové politické realitě. Jak už bylo řečeno na začátku kapitoly, lidovcům bylo zejména po vzniku samostatného československého státu naznačováno, že do rozhodování o republice, o kterou se katolíci nezasloužili, jim „nic není“.⁵⁴ Tento postoj ostatních politických proudů ztěžoval českým katolíkům, stejně jako jejich politické reprezentaci v podobě ČSL, hledání nového vztahu k československému státu. Ale lidovecké vedení a především předseda Jan Šrámek velmi brzy po vzniku republiky hledali cestu do tábora politiků podporujících nový stát a jeho prezidenta Tomáše Garriguea Masaryka.

Šrámek zvolil (pro lidovce od té doby – někdy neprávem – pověstnou) taktiku vyčkávání, lavírování, kompromisů a protahování jednání v některých důležitých otázkách.⁵⁵ Jeho politický styl lze výstižně popsat slovy: „Dohodli jsme se, že se dohodneme.“⁵⁶ Šrámek znal povahu českého národa a nevěřil, že by katolicismus mohl přejít do otevřeného útoku.

Většina národa se sice stále „matrikově“ hlásila ke katolické víře, ale Šrámek viděl realitu, a proto i na sjezdu ČSL říkal: „Stát náš není křesťanský. Až bude většina národa nejen v katolické matrice, ale i v katolické straně politické, bude jinak. Osmdesát procent katolíků se můžeme dovolávat, ale v zápase můžeme spoolehnout jen na železnou menšinu.“⁵⁷

opozici“ podle dohody tvořila Národní strana práce, která do sebe pod vedením sociálních demokratů zahrнула levicové strany s výjimkou zakázané KSČ.

⁵⁴ Trapl, M.: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938, Praha: SPN 1990, s. 21.

⁵⁵ Pehr, M.: Dilemata lidové strany v dějinách a současnosti. In: Obzory, č. 1, roč. 4., Jihlava: Evropská akademie pro demokracii 2007, s. 12.

⁵⁶ Trapl, M.: Monsignore Jan Šrámek, Olomouc: Danel 1995, s. 38.

⁵⁷ Trapl, M.: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938, Praha: SPN 1990, s. 22.

Svým opatrným postupem získal Šrámek pro církve i pro stranu řadu výhod. Lidovci zabránili odluce církve od státu, tedy ukončení financování církve ze státního rozpočtu. Podobně se jim podařilo odrazit snahy o zestátnění církevního majetku.

Zásadní politický význam měl fakt, že se ČSL stala součástí tzv. Pětky, neformálního (ale velmi pevného) seskupení tzv. státotvorných stran, které nepřímo rozhodovalo o budoucnosti státu. V prvorepublikovém parlamentu totiž fungovala praxe tzv. vázaných mandátů a strany si tak mohly vynutit disciplinované hlasování svých poslanců. Parlament tak často pouze „potvrzoval“ rozhodnutí, na kterém se dohodli předsedové hlavních stran sdružených v Pětce.

Od října 1921 se lidovci stali také součástí vládní koalice, kde s výjimkou úřednické vlády v roce 1928 setrvali až do podzimu roku 1938. Až na výjimky neobsazovali zástupci ČSL důležité resorty, ale stávali se dodnes pověstným „jazýčkem na vahách“, který nejsilnější strany (agrárníků a sociální demokratů) nemohly ignorovat.

Sílu lidovců ale potvrzovaly i volební výsledky. ČSL získávala stabilně podporu 600–700 tisíc voličů, což znamenalo zisk 7,5 až 9,7 procent všech odevzdaných hlasů. V pořadí nejsilnějších stran se lidovci pohybovali mezi 3. a 6. místem.⁵⁸

2.2.3 ČSL mezi Mnichovem a únorem 1948

Důsledky podpisu Mnichovské dohody mezi nacistickým Německem, fašistickou Itálií a demokratickými velmocemi Francií a Velkou Británií o odstoupení pohraničního území Německu byly těžkou ranou pro celou dosavadní koncepci politiky lidové strany. V politických poměrech 2. republiky se začaly prosazovat autoritativní prvky.

17. listopadu 1938 pod tlakem rychle se měnící politické situace zvítězila koncepce „silné české strany“ a ČSL vstoupila do Strany národní jednoty. Československá strana lidová tak dočasně zanikla.

Během nacistické okupace se představitelé ČSL zapojili do domácího i zahraničního odboje. František Hála a později Adolf Procházka byli ve vedení centrální odbojové organizace Politické ústředí. Odbojová skupina Orla se stala součástí vojenské organizace Obrana národa. Jan Šrámek se stal místopředsedou Československého národního výboru ve Francii a později předsedou exilové vlády v Anglii.

Do období po druhé světové válce vstupovala ČSL v odlišné pozici, než o čtvrt století dříve do období meziválečného. Už to nebyl ten cizorodý element v tradičně

⁵⁸ Podrobné volební výsledky ČSL viz Příloha 2.

protikatolickém, husitském národě, ale legitimní součástí národa. Přispěly k tomu také oběti mnohých představitelů i řadových členů strany během šestileté nacistické okupace.⁵⁹ Zásadní vliv měl také výrazný podíl lidovců na práci exilové vlády (Jan Šrámek byl jejím předsedou) a dalších československých organizací v zahraničí – například mladých novinářů Ivo Ducháčka a Pavla Tigrida.

Po zákazu ostatních občanských stran (agrárníků, živnostníků a národních demokratů) zůstala ČSL jedinou českou nesocialistickou stranou. Také proto se velmi výrazně změnila struktura její členské základny – do ČSL totiž vstoupilo mnoho členů zakázaných stran i dalších dříve neorganizovaných občansky orientovaných lidí. Odhaduje se, že noví členové tvořili po válce až 40 % členstva.⁶⁰

Koncem roku 1945 přesahoval počet členů 340 tisíc, z toho 183 tisíc v Moravskoslezské zemi a 160 tisíc v České. Před únorem 1948 měla strana dokonce 467 tisíc členů.

Ve straně postupně získal rozhodující pozici místopředseda František Hála. Šrámek už se totiž stranických ani vládních jednání kvůli zhoršujícímu se zdravotnímu stavu většinou nezúčastňoval (nebyl dokonce ani na sjezdu ČSL v roce 1946, kdy byl znovu zvolen předsedou). Hála fungoval jako Šrámkův prostředník. Není přitom jasné, do jaké míry tlumočil Šrámkovy názory a do jaké míry prosazoval své.

Těsně po válce došlo také ke změně vnitřního organizačního uspořádání strany. Nebyly už totiž obnoveny mezi válkami velmi silné a do značné míry autonomní zemské organizace (česká a moravská). Středními úrovněmi mezi místními organizacemi a ústředním výkonným výborem tak zůstaly jen krajské lidové rady zřízené podle hranic volebních krajů a okresní lidové rady kopírující obrysy soudních okresů.

Ve volbách roku 1946 (ve kterých mohly kandidovat jen povolené strany, v českých zemích to byly kromě lidovců komunisté, sociální demokraté a národní socialisté) získala ČSL jen 20,24 % hlasů (na Slovensku se volilo odděleně, jde tedy o zisk z českých zemí) a skončila třetí. Jako reprezentantka celé „občanské“ části společnosti tedy neuspěla, protože nedokázala získat větší část bývalých voličů agrárníků

⁵⁹ V koncentračních táborech položili svůj život například brněnský politik František Drobný nebo lidovečtí novináři Alfred Fuchs a Josef Řezníček. Velký počet předních politiků ČSL byl uvězněn – například Bohumil Stašek, Adolf Tylínek, František Světlík, Josef Plojhar, Alois Petr, Jaroslav Pecháček, Adolf Klímeck a další. Viz Trapl, M.: Československá strana lidová. In: Malíř, J.; Marek, P. (eds.): Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1938–2004, Brno: Doplněk 2005, s. 1175.

⁶⁰ Balík, S.: Proměny českého politického katolicismu za komunismu. In: Obzory, č. 1., roč. 4., Jihlava: Evropská akademie pro demokracii 2007, s. 31.

a národních demokratů. Nezvítězila dokonce ani na Moravě, ani na venkově. Tam všude ji porazila KSČ.

Oficiální stranické vedení bylo ve vztahu ke komunistům, podobně jako většina demokratických politiků, značně naivní. Šrámek spoléhal na to, že revoluční nálady opadnou stejně jako po první světové válce a vzniku samostatného Československa.

Jeden z mála veřejných projevů nesouhlasu s „opatrnickou“ stranickou linií vyjadřovala poslankyně Helena Koželuhová-Procházková (manželka lidoveckého ministra Antonína Procházky a neteř bratří Josefa a Karla Čapků). Soustředila kolem sebe skupinu politiků, kteří usilovali o prosazení změn uvnitř strany.

Mezi jejich cíle patřilo odsunutí Jana Šrámka do fakticky nevýznamné funkce čestného předsedy strany nebo odchod Františka Hály z vedení ČSL. Byli razantně proti spolupráci s komunisty (ČSL se na konci války účastnila vlády vzešlé z komunisty prakticky nadiktovaného Košického vládního programu), zpochybňovali bezvýhradnou orientaci celého státu a společnosti na Stalinův Sovětský svaz a chtěli prosadit také „deklerikalizaci“ stran, to znamená odchod kněží z politiky. Na stranickém sjezdu v dubnu 1946 ale podporu nezískali.

A když chtěli využít krize uvnitř strany po neúspěšných květnových volbách, bylo vedení ČSL rychlejší. Helena Koželuhová-Procházková byla ze strany vyloučena a zbavena i poslaneckého mandátu. Šrámkovi s Hálou se podařilo uklidnit situaci a udržet stranu pod kontrolou.

K dalšímu útoku ale došlo z druhé strany, ze strany tzv. lidovecké levice reprezentované meziválečným předsedou lidoveckých odborů v Čechách a v poválečném období místopředsedou Národního shromáždění Aloisem Petrem nebo informátory (a nejspíš tajnými členy KSČ) Josefem Plojharem a Dionýsiem Polanským.

2.2.4 Československá strana lidová v Národní frontě

Velká šance pro levice uvnitř ČSL přišla v únoru 1948. Výkonný výbor lidovců sice stanovil, že člen vedení, který bude jednat s komunisty bez pověření strany, bude vyloučen, ale levicové křídlo tím nezastavil. 23. února 1948 na zasedání výkonného výboru vystoupil Alois Petr s Josefem Plojharem, kteří nesouhlasili s demisí lidoveckých ministrů na místa v Gottwaldově vládě kvůli svévolným výměnám policejních ředitelů prováděných komunistickým ministrem vnitra Václavem Noskem.

Petr s Plojharem na jednání prosazovali dohodu s komunisty za každou cenu. Oba sice byli hned následující den ze strany vyloučeni, ale legitimní procedury podle stanov

už v té chvíli neměly šanci na úspěch. 25. února 1948 vznikl Akční výbor ČSL, který, přestože k tomu neměl jakýkoli mandát, zvolil Aloise Petra předsedou strany. Strana se tomu ale v atmosféře razantního přebírání moci komunisty podvolila. Nové vedení strany deklarovalo plnou podporu socialistickému společenskému řádu a zaštiťovalo se tradicí meziválečného křesťanského solidarismu, který přejmenovalo na „křesťanský socialismus“.

Členové původního legitimního vedení ČSL se z politického života stáhli. Šrámek formálně pozastavil činnost strany a spolu s Hálou se v březnu 1948 neúspěšně pokusil o emigraci a poté byl doživotně internován. Ze 46 poslanců zvolených v roce 1946 jich po převzetí moci stranickou levicí mohlo zůstat v parlamentu jen 9. Desítka poslanců emigrovala, 12 dalších skončilo ve vězení (3 z nich byli během věznění zabití nebo popraveni).

Bývalí poslanci ČSL založili v emigraci křesťansko-demokratickou stranu, která spolupracovala na založení Rady svobodného Československa a Středoevropské křesťansko-demokratické unie.

Ústřední akční výbor Národní fronty⁶¹ v rámci čistek zavřel většinu stranických okresních a krajských sekretariátů ČSL. Ty pak byly obnovovány až po schválení jejich nových vedení akčními výbory. Ty proto vznikaly na krajských, okresních i místních úrovních, aby zajistily přeměnu ČSL v loajální součást Národní fronty. Kolem 23 tisíc členů lidové strany vstoupilo do KSČ.

Do konce roku 1948 opustilo ČSL přes 300 tisíc členů. Po neúspěšných vzpouřích některých okresů proti kolaborujícímu vedení muselo v roce 1949 odejít ze strany 40 okresních tajemníků a na konci roku 1949 již měla ČSL jen 30 tisíc členů, což je téměř dnešní stav.

Nové vedení strany jednoznačně podpořilo „církevní politiku“ (ve skutečnosti to byla spíše proticírkevní politika) KSČ. Po padesáti letech se tak katolická církev a ČSL rozešly. Nic na tom nemohlo změnit ani to, že od roku 1951 byl po zemřelém Aloisi Petrovi zvolen předsedou strany kněz – Josef Plojhar. Už v roce 1948 byl totiž Plojhar pražským arcibiskupem Josefem Beranem zbaven kněžské služby a exkomunikován („vyobcován“ z církve).

⁶¹ Ústřední akční výbor Národní fronty byl řídicí orgán akčních výborů – zvláštních mocensko-politických orgánů, které vznikly v únoru 1948 na popud předsedy vlády a KSČ Klementa Gottwalda. Celý systém akčních výborů, složených z aktivistů nakloněných nebo přímo spolupracujících s KSČ, sloužil komunistům jako nátlakový prostředek k převzetí moci v zemi. Neexistoval pro ně žádný právní základ, přesto začaly s tzv. „očistou veřejného života“ a „potlačováním reakce“ – vydávaly rozhodnutí, kterými zbavovaly zaměstnání a funkcí politické odpůrce KSČ.

V 50. letech zůstalo v ČSL jen asi 20 tisíc členů. Tento stav platil víceméně beze změn až do roku 1968. Během tzv. Pražského jara počet členů rychle vzrostl až na 90 tisíc. Velkou část přírůstku tvořil návrat vyloučených v roce 1948. Po roce 1969 ale počet členů opět klesl až přibližně na 40 tisíc.⁶²

Řadoví členové lidové strany měli v 50. a 60. letech problémy doslova na obou stranách. Vyloučení a perzekuovaní bývalí lidovci se na ně dívali jako na kolaboranty. Komunistická moc jim přitom jako potenciálním nepřátelům režimu komplikovala osobní i profesní život.

Nebylo to ale tolik z důvodu členství v ČSL, ale hlavně kvůli aktivitě uvnitř církve, která byla pro drtivou většinu lidovců samozřejmou součástí života. To platilo i naopak – členství v lidové straně bylo pro mnoho katolíků přirozenou součástí identity. Tomu odpovídala i činnost strany na místní úrovni, která se (pod dohledem a se schválením KSČ) soustředila především na organizování zájezdů na poutní místa, pořádání kulturních akcí a opravování sakrálních objektů.⁶³

Ve straně existoval zjevný názorový rozdíl mezi řadovými členy, kteří viděli v ČSL omezený kousek svobody, a mezi vedením strany, které se řídilo pokyny Národní fronty.

Jak už bylo výše naznačeno, během Pražského jara v roce 1968 dochází stejně jako v celé společnosti i v lidové straně k určitému uvolnění poměrů. Vedení strany se připojuje k demokratizačnímu proudu. Josef Plojhar je spolu s celým předsednictvem v březnu 1968 donucen k odstoupení ze svých funkcí a novým předsedou se stává dosavadní generální tajemník Antonín Pospíšil. V květnu 1968 schvaluje předsednictvo pracovní program, ve kterém ČSL jako první z nekomunistických stran Národní fronty požaduje pluralitní politický systém. V srpnu 1968 vedení ČSL jednoznačně odsuzuje okupaci republiky.

Spolu s nárůstem počtu členů se v roce 1968 skokově zvyšuje i počet místních organizací z asi 600 na více než 1500. Řada navrátilivších se členů pak ve straně zůstává i v 70. letech, kdy se Husákovo vedení KSČ snaží celý stát i Národní frontu „normalizovat“ – vrátit stav zpět před Pražské jaro.

Normalizace probíhá také v ČSL. V prosinci 1969 dochází k odvolání všech reformních dokumentů z období před okupací vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a

⁶² Lukeš, B.: Československá strana lidová. In: Malý, J.; Marek, P. (eds.): Politické strany II. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1938–2004, Brno: Doplněk 2005, s. 1289–1297.

⁶³ Balík, S.: Proměny českého politického katolicismu za komunismu. In: Obzory, č. 1, roč. 4., Jihlava: Evropská akademie pro demokracii 2007, s. 35.

k výměně části Ústředního výboru strany. Josef Plojhar se stává opět poslancem, kterým zůstává až do své smrti v roce 1981.

Vnucená „konsolidace“ strany ale narazila na značný odpor členstva. Výměna stranických legitimací v roce 1971 se proto stává záminkou k čistkám a možností dosadit do vedoucích funkcí straníky konformní s „normalizací“ společnosti.

Novým ústředním tajemníkem se stal jeden z nejaktivnějších strůjců normalizace ve straně Rostislav Petera. Když pak v roce 1973 zemřel předseda strany Antonín Pospíšil (spolu s ním zmizely i pokusy držet se „křesťansko-sociální tradice“), nahradil jej právě Petera, který byl dokonce v šedesátých letech členem KSČ.

Po jeho smrti byl v roce 1980 zvolen předsedou František Toman, který byl pro členskou základnu nadějí na změnu. Záhy, už v roce 1981, ale zemřel i on. Do listopadu 1989 pak stranu vedl Zbyněk Žalman.

V souvislosti s uvolňováním poměrů ve východním bloku po nástupu Michaila Gorbačova v SSSR začali ve druhé polovině 80. let proti vedení ČSL vystupovat jak nezkompromitovaní řadoví členové, tak někteří krajští a okresní funkcionáři. Byli to především lidovci z Prahy, jihomoravská stranická organizace, vedení školícího střediska na Klínci, ale i mnozí další ze všech organizací v republice, kteří byli zárodkem reformního proudu ve straně s názvem „Křesťané pro přestavbu“ a posléze „Obrodný proud“.⁶⁴

2.2.5 Křesťané pro přestavbu a Obrodný proud

Vzhledem k tomu, že osobnosti Obrodného proudu převzaly během listopadových událostí v roce 1989 rozhodující roli v Československé straně lidové a poté byly také zvoleny do jejího vedení a určovaly směřování strany v těsně „popřevratovém čase“, budeme se nyní formování Obrodného proudu věnovat podrobněji. Právě tady začíná transformace ČSL z „fasádní“ národně-frontové strany ve stranu demokratickou a moderní.

Během 70. a 80. let 20. století trvalo napětí mezi vedením strany a nejpočetnější krajskou lidoveckou organizací, což byla tehdy (a je dodnes) Jižní Morava. Na konci 80. let tvořila jihomoravská krajská organizace třetinu členské základny strany. Zdejší lidovci vedení Josefem Bartončíkem se aktivně snažili o přijímání mladých členů a pořádáním veřejných konferencí a seminářů se nezřídkou dostávali na samou mez toho, co bylo

⁶⁴ Rozdíl mezi těmito dvěma pojmy by se dal zjednodušeně vysvětlit tak, že „Křesťané pro přestavbu“ byla vnitrostranická iniciativa a „Obrodný proud“ její institucionální nástupce – viz kapitola 2.3.4.

předsednictvo strany ochotno tolerovat. Ani náznakem se ale o překročení těchto mantinelů až do konce osmdesátých let nepokusili.

Dějiny Obrodného proudu ale začaly už v roce 1982 přesunem Richarda Sacher z pozice ideového tajemníka ČSL do funkce vedoucího Ústřední politické školy (ÚPŠ) lidové strany v Klínici. Šlo o instituci, která měla za úkol ideově školit členy ČSL. Sacher sem byl vedením strany „odstaven“ kvůli neshodám s tehdejší ústředním tajemníkem ČSL Josefem Andršem.

Pokud se snad vedení ČSL domnívalo, že se ztrátou pozice klesne Sacherův vliv, fatálně se zmýlilo. Bylo tomu totiž právě naopak. V Ústřední politické škole Sacher získal daleko větší možnost působit na členy ČSL, kteří sem dojížděli na školení. Navíc se právě tady dostal do kontaktu s jihomoravskou organizací vedenou Bartončíkem. Vedení strany tak začal hrozit vznik organizované skupiny nespokojených členů ČSL, kteří by mohli začít požadovat stranické reformy.

Vedení lidové strany si tuto skutečnost uvědomilo a k 1. červenci 1988 pod záminkou rostoucí nespokojenosti se školeními ÚPŠ Sacher odvolalo z pozice vedoucího školy. Přehradilo ho do politicko-organizačního oddělení Ústředního sekretariátu ČSL.

Sacher, který se se svým odvoláním nespokojil, zmobilizoval několik členů pražské organizace ČSL, kteří se už dříve neúspěšně snažili spojit s nespokojenými lidovci na jižní Moravě. V čele tvořící se opoziční skupiny začal Sacher formulovat požadavky, které už překročily hranice „konstruktivní kritiky“. Pro Sacher bylo na prvním místě svolání mimořádného sjezdu a odvolání Andrše. Při tehdejší rozložení sil (tedy početní převaze jihomoravské a pražské organizace nad zbytkem strany) mohl Sacher pomýšlet i na některou vrcholnou stranickou funkci.

Před zasedáním Ústředního výboru ČSL 20. října 1988 rozeslal Sacher všem jeho členům dopis, ve kterém požadoval větší aktivitu strany v rámci Národní fronty a zároveň kritizoval odchýlení strany od jejích původních křesťanských zásad.

Na to reagovalo vedení lidové strany tím, že Sacher 15. listopadu 1988 zbavilo všech funkcí. Tímto krokem se stal bývalý ideový tajemník definitivně stranickým „disidentem“. Spolu s pražskými lidovci začal nejrůznějším orgánům ČSL posílat otevřené dopisy a petice. Z této iniciativy pak vzniklo zatím neinstitutionalizované a neformalizované hnutí Křesťané pro přestavbu.

Kromě obecných požadavků jako byl „návrat ke křesťanství“,⁶⁵ se stalo jednou z hlavních snah Křesťanů pro přestavbu odvolání Andrše. Jako jedno z jeho základních pochybení uváděla vznikající stranická opozice právě zbavení Sachera a dalších politiků ČSL jejich funkcí, což mělo být údajně v rozporu s „*politickou linií v oblasti lidských práv zformulovanou soudruhem Jakešem na zasedání ÚV NF ČSSR dne 17. 11. 1988*“.⁶⁶

Ani Sacher, ani Křesťané pro přestavbu se ale nedokázali ostřeji vymezit vůči systému Národní fronty a vedoucí úloze KSČ. Deklarovali pouze snahu o lepší fungování ČSL v rámci stávajícího politického systému. Ta byla podle nich bržděna politikou Andrše. Sám Andrš tyto „hanopisy“ rázně odmítl. Nicméně fakt, že je nebral na lehkou váhu, nejlépe ilustruje jeho osmistránkový dopis předsednictvu ÚV ČSL. V něm Sacherova obvinění jedno po druhém vyvrací a obviňuje autory jedné z petic za odvolání své osoby z toho, že si pomohli k většímu počtu podpisů fotomontáží a podvodem signatářů.

Důvod k obavám z Andršovy strany byl do jisté míry opodstatněný. Pod zmiňovanou petici za jeho odvolání se během pouhých tří a půl měsíce objevilo téměř 1200 podpisů (ČSL měla tou dobou přibližně 47 tisíc členů). Křesťané pro přestavbu tvořili v ČSL ale stále výraznou menšinu a ve stranickém aparátu se neměli o koho opřít. Šlo zatím víceméně jen o pražskou skupinu, která jednala nezávisle na jihomoravské krajské organizaci. Jižní Morava zatím neměla odvahu ke stejné radikalitě.

V nejvyšších stranických patrech bylo ale dost těch, kteří se snažili lavírovat mezi oběma tábory a hledat nějaké kompromisní východisko z celé situace. Do této skupiny patřil například místopředseda ČSL Josef Kaňa, který se k Sacherovi oficiálně nepřihlásil, ale také jeho aktivity neodsoudil. Jeho snaha o umírněné vedení politiky vůči opozici mu přinesla dokonce podezření ze strany ostatních členů předsednictva.

Hnutí Křesťané pro přestavbu se během léta 1989 začalo postupně radikalizovat a požadovalo zásadní reformy. 6. září 1989 byl lidmi z okruhu Křesťanů pro přestavbu odeslán otevřený dopis všem členům ČSL s žádostí o podpis petice za svolání mimořádného sjezdu v červnu 1990. Ke svému úspěchu potřebovala tato petice podpisy jedné třetiny členů – tedy asi 16 tisíc lidí.

I když samotná jihomoravská organizace disponovala takovou silou a opozice věřila, že získá mnoho podpisů i od pražských straníků, až do 17. listopadu 1989 se

65 Dočkal, V.: Vratký vzlet Fénixe. Československá strana lidová 1988–1990, Brno: MU v Brně – Mezinárodní politologický ústav 2004, s. 27.

66 Tamtéž, s. 30.

nepodařilo tolik podpisů shromáždit. Přesto je počet 12 tisíc signatářů na začátku listopadu 1989 velmi slušný.

Situace v lidové straně začala znepokojovat i předsednictvo ÚV KSČ. 14. září 1989 se na jeho poradě probírala zpráva o dění v nekomunistických stranách. Zatímco vedení Československé strany socialistické bylo pochváleno, situace v Československé straně lidové byla vyhodnocena jako podstatně nebezpečnější, protože část jejích funkcionářů se odchylovala od linie vytyčené vedením, které tomu nedokázalo zabránit.

Tento fakt byl také jedním z hlavních předmětů jednání na schůzce představitelů KSČ a ČSL 25. října 1989. Generální tajemník ÚV KSČ Miloš Jakeš na schůzce vyjádřil své znepokojení nad situací v ČSL. Předseda lidovců Zbyněk Žalman Jakešovi potvrdil, že situace ve straně je velice vážná a že straničtí představitelé ji nedokážou zvládnout, protože někteří členové ÚV se snaží těmto snahám pomocí konspirací zabránit a blokují rázný postup proti těm straníkům, kteří se odchýlili od politiky předsednictva.

Proto Žalman požádal Jakeše, aby vedení KSČ podpořilo jeho pozici ve straně. To generální tajemník ÚV KSČ nepřímě odmítl s tím, že by v současné době mohl být tvrdý postup kontraproduktivní, a doporučil pouze verbální odsouzení vnitrostranické opozice a vyčkávací taktiku.

Ovšem situace v lidové straně se v průběhu října nadále vyostřovala. Protože předsednictvo nesvolalo mimořádný sjezd, rozhodli se reformisté (především R. Sacher, J. Bartončík, B. Svoboda, M. Steinocherová a V. Bartošková) k dalšímu kroku a svolali napůl konspirativní schůzi 72 delegátů širšího stranického vedení do pražského hotelu Savarin. Zasedání bylo svoláno na 14. října, protože ve stejný den se v Praze konala tradiční lidovecká kuželkářská soutěž a státním orgánům tak nemuselo být větší množství funkcionářů ČSL v hlavním městě nápadné.

Právě na tomto setkání se neoficiální hnutí Křesťané za přestavbu s definitivní platností transformovalo na legitimní frakci v ČSL – Obrodný proud, jehož mluvčím se stal Sacher. Nová platforma zároveň přijímá i vlastní návrh ústavy, ve které už nemá být zakotvena vedoucí úloha KSČ.

A tak ve stejný den, kdy se na výše zmíněné schůzce sešel Jakeš se Žalmanem, zaslal Sacher vedoucím činitelům ČSL svůj poslední otevřený dopis už jako mluvčí Obrodného proudu, za kterým podle jeho slov stojí „80–90 % členů ČSL“.⁶⁷

67 Dočkal, V.: Vratký vzlet Fénixe. Československá strana lidová 1988–1990, Brno: MU v Brně – Mezinárodní politologický ústav 2004, s. 43.

Z pohledu našeho tématu je zajímavé, že ustavení Obrodného proudu popsal a komentoval v listopadovém čísle samizdatových Lidových novin v té době ještě disident a představitel Křesťanskodemokratického klubu Hnutí za občanskou svobodu (viz kap. 3.1) Václav Benda. Bylo to jen pár týdnů předtím, než ve změněných poměrech založil 3. prosince 1989 Křesťanskodemokratickou stranu.

Začínající autonomnější vystupování některých složek Národní fronty interpretoval Benda jako taktiku komunistů: „*Horkým bramborem ,vedoucí úlohy‘ komunistické strany a jejího zakotvení v ústavě si tato strana v poslední době všelijak pohazuje, aby sice nedoznal úhony, ale aby také tolik nepálil.*

Skutečná moc se nakonec zřejmě rozhodla zdůrazňovat spíše vedoucí postavení tzv. Národní fronty, uvnitř které je ovšem příslušným zákonem garantována rozhodující role komunistické strany. Totalitní moc této jediné a samospasitelné strany má tedy zůstat nedotčena, toliko rozestavení kulis má být poněkud pozměněno.

V tomto ohledu je třeba značně skepticky posuzovat manévry tzv. nekomunistických stran a jejich tisku; neboť taktická kamuflážní operace komunistické strany, které po desetiletí bezvýhradně podléhaly, jim momentálně ukládá předstírat, že jsou přinejmenším autonomními subjekty politického života. Současně však v sobě tento záměr obsahuje i moment naděje, neboť přímé represivní zásahy proti údajným autonomním partnerům v Národní frontě pro stávající moc dost dobře nepřicházejí v úvahu.“⁶⁸

Benda se tedy stavěl k pozvolnému procesu osamostatňování stran Národní fronty opatrně. ČSL výslovně zmínil jako nejvýznamnější z nekomunistických stran. Ostře kritizuje vedení lidovců, když píše, že „*někteří vedoucí funkcionáři lidové strany nejsou jen politickými agenty KSČ, ale též přímými policejními agenty – což nejnověji prokázali pokusem řešit vnitrostranický zápas za pomoci StB“.*⁶⁹

Vzhledem k evidentní bezradnosti lidoveckého vedení a odmítání podpory ze strany KSČ je Benda na začátku listopadu 1989 opatrným optimistou, když píše: „*Bylo by předčasné označovat poslední události za taktický úspěch, rozhodně však představují šanci: pro obrodný proud, pro lidovou stranu a koneckonců i pro celou společnost. Bude sice krajně nesnadné tuto šanci opravdu zúročit, je to však životně důležité pro nás pro všechny.*“⁷⁰

⁶⁸ Benda, V.: Lidová strana – problémy a naděje. In: Lidové noviny, č. 11, roč. 2., , s. 6, Praha 1989 (samizdat, dostupné online http://www.lidovky.cz/popup/historie-obrazem.asp?objekt=popup&datum=1989_11&stranka=6). Kopie originálního výtisku viz Příloha 1.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž.

2.2.6 ČSL po 17. listopadu 1989

Potlačení studentské manifestace 17. 11. 1989 Obrodný proud ostře odsoudil a listopadových událostí využil k novému ataku na zkompromitované vedení ČSL, které vyzval k okamžité rezignaci. Rychle se také spojil s představiteli nově ustaveného Občanského fóra a jeho požadavky přijal za své.

23. listopadu vystoupil Sacher na Václavském náměstí a veřejnosti oznámil, že Obrodný proud nyní reprezentuje ČSL, přestože řádné předsednictvo formálně dosud neodstoupilo. To se stalo až o několik dní později. Předsednictvo společně se sekretariátem ÚV ČSL po rezignaci svolalo na 27. listopadu schůzi ústředního výboru, kde měli být zvoleni noví vedoucí funkcionáři.

Bylo zřejmé, že novým předsedou se na této schůzi konané ve velkém sále stranického sídla – paláce Charitas na pražském Karlově náměstí – stane některý z představitelů Obrodného proudu. Jeho nejznámější tváří byl Richard Sacher, ale během zasedání se ukázalo, že jeho podpora není natolik výrazná.

Možná i v tomto momentu se projevila tradiční moravsko-česká rivalita, protože delegáti zvolili předsedou jihomoravského funkcionáře Josefa Bartončíka. Na Sachera zbylo místo ústředního tajemníka. Místopředsedy byli zvoleni další představitelé Obrodného proudu Bohumil Svoboda a František Reichel.

Na tomto zasedání došlo i ke kompletní obměně ÚV ČSL, kam delegáti zvolili s výjimkou Bartončíka spíše funkcionáře svázané s pražskou organizací. Tento fakt byl jednou z příčin pozdější animozity předsedy a Ústředního výboru.

Nový předseda Bartončík, který byl zároveň poslancem Sněmovny lidu Federálního shromáždění (FS), na parlamentní schůzi 29. listopadu vyhlásil nové priority ČSL:

„Chceme také vystupovat proti zneužívání politické i ekonomické moci. (...) Stejně tak musí být zajištěno všude i na nejnižším stupni řízení zrovnoprávnění všech politických stran, současných i vznikajících, pokud jde o disponování mocenskými prostředky. Jsem zmocněn naším poslaneckým klubem konstatovat, že Československá strana lidová se plně staví za návrh federální vlády, aby byl vypuštěn a upraven 4., 6. a 16. článek ústavního zákona⁷¹ (...)

Vycházíme z povinnosti křesťanů zúčastnit se veřejného života a budeme je vždy chránit před zlem, násilím a potlačováním jejich nezadatelných práv. Proto také odmítáme systém jediné ideologie a její jednostranné vštěpování do mysli mládeže v

71 4. článek se týkal vedoucí úlohy KSČ, 6. Národní fronty a 16. výchovy v duchu marxismu-leninismu.

kontextu dosavadní výchovy a výuky, kriticky se stavíme k dosavadnímu chápání a uplatňování systému Národní fronty.“⁷²

Přesto se stále nedokázala lidová strana od idey Národní fronty úplně oprostít. Představa lidovců byla taková, že Národní fronta sice ztratí značnou část své politické moci, ale přesto zůstane zachována jako instituce korigující mezistranické vztahy. ČSL také věřila, že její síla v NF poroste zvláště poté, co bude dle všeobecného mínění slábnout vliv KSČ. V tomto smyslu se pro zachování systému Národní fronty vyslovil na přelomu listopadu a prosince 1989 během rozhovorů s představiteli Občanského fóra Richard Sacher.⁷³

Občanské fórum (OF) jako dominantní reprezentant opozice lidovce respektovalo a v nové „vládě národního porozumění“ premiéra Mariána Čalfy jmenované 10. prosince 1989 připadla ČSL dvě ministerstva. František Reichel se stal místopředsedou vlády a předsedou Státní komise pro vědecko-technický a investiční rozvoj. „Papírově“ byl ministrem ale už celý předchozí týden. Dosavadní federální premiér Ladislav Adamec totiž Reichela jmenoval už 3. prosince do své částečně zrekonstruované vlády, kterou ale veřejné mínění i Občanské fórum odmítly.

Druhým ministrem za ČSL v Čalfově vládě se stal Richard Sacher. Podle dohod s Občanským fórem měl nastoupit na ministerstvo vnitra. Dalo se čekat, že to bude pro komunisty těžko přijatelný scénář. Při vyjednávání u „kulatého stolu“ komunisté 8. prosince nakonec na návrh přistoupili, ale Sacher prozatím zůstal ministrem bez portfeje a vnitra se ujal až 30. prosince.⁷⁴

Podobně vstoupila lidová strana i do české vlády, kde se ministrem výstavby a stavebnictví stal Ludvík Motyčka.

ČSL byla (podobně jako Československá strana socialistická) pro Občanské fórum důležitým partnerem také proto, že na rozdíl od OF (než došlo k tzv. kooptacím – nahrazením odstoupivších komunistických poslanců zástupci OF a Verejnosti proti násiliu (VPN)) disponovala poslanci a mohla tak navrhopvat zákony. Tato skutečnost se projevila hlavně při přípravě zvolení Václava Havla federálním prezidentem. Jeho kandidaturu lidovci podpořili a v parlamentu prosadili potřebné změny volebních

72 Stenografický záznam z 16. společné schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů, konané 29. 11. 1989.

73 Suk, J.: Labyrintem revoluce, Praha: Prostor 2003, s. 161–162.

74 Společným řízením ministerstva vnitra byli při jmenování vlády pověřeni premiér Marián Čalfa a vicepremiéři Ján Čarnogurský a Valtr Komárek. Ti byli ale pochopitelně vytíženi jinou agendou a úřad vnitra tak fakticky řídil 1. náměstek a náčelník Státní bezpečnosti generál Alois Lorenc. Ten také vydal několik příkazů ke skartacím tajných materiálů StB. Také kvůli tomu byl v 90. letech obviněn ze zneužití pravomoci veřejného činitele a souzen českými i slovenskými soudy.

procedur, aby bylo možné zvolit Havla prezidentem už před koncem roku 1989. To se nakonec podařilo 29. prosince.

Již předtím, 12. prosince, lidovci výrazně posílili své pozice také ve vedení Federálního shromáždění. Do předsednictva Sněmovny národů byl zvolen zástupce lidové strany Bohumil Servus a Josef Bartončík se stal dokonce předsedou Sněmovny lidu. Ve volbě získal velkou většinu 128 hlasů proti 52. Oba jmenovaní byli pak zvoleni i do předsednictva celého Federálního shromáždění. Ve snaze stát se i jeho předsedou ale Bartončík narazil a utrpěl debakl v souboji s bezpartijním Stanislavem Kukrálem, který získal 280 hlasů proti Bartončíkovým třiceti.

V České národní radě zůstal ve funkci místopředsedy lidovecký zástupce Josef Kaňa, který tuto pozici zastával už před listopadovou revolucí.

V revoluční době se v parlamentních sborech pochopitelně takřka nedostala na pořad dne obvyklá agenda, nicméně poslanci lidové strany se i tak stihli vyjádřit k některým tématům, která přesahovala horizont převratové doby. V České národní radě se například poslanci a poslankyně ČSL věnovali otázce legalizace potratů v rámci zákona z roku 1986, který se měl podle jejich názoru přepracovat, aby poskytoval vyšší míru ochrany nenarozeným dětem.

Podkapitolu o situaci v lidové straně během hektických týdnů po 17. listopadu 1989 můžeme uzavřít zmínkou o zasedání ÚV ČSL 20. prosince 1989. Na něm předseda Josef Bartončík poněkud optimisticky konstatoval, že se plně zdařila přeměna bývalého satelitu KSČ na uskupení, které je připraveno „*budovat křesťanskou, svrchovanou a moderní stranu a přispět tak k budování demokratické pluralitní společnosti*“.⁷⁵

75 Dočkal, V.: Vratký vzlet Fénixe. Československá strana lidová 1988–1990, Brno: MU v Brně – Mezinárodní politologický ústav 2004, s. 27.

3. Pokus o kooperaci: Křesťanská a demokratická unie

3.1 Založení Křesťanskodemokratické strany

3. prosince 1989 začíná výše naznačená druhá etapa plurality českých křesťansko-demokratických stran, kdy v rámci stranického systému vzniká „subsystém“ stran s tímto ideově-programatickým profilem.

Zmíněný den je totiž dnem založení Křesťanskodemokratické strany⁷⁶. Její počátky ovšem leží už v 70. letech 20. století, v době, kdy filozof Jan Patočka kolem sebe soustředil skupinu mladých intelektuálů. Prostředí těchto „bytových seminářů“ se pak stalo důležitým nástrojem organizované akce, vystupující proti stávajícím společensko-politickým poměrům v Československu, pro kterou se postupně vžil souhrnný název „disent“. Nejvýznamnější občanskou iniciativou je pochopitelně Charta 77. Její prostředí bylo ideově mimořádně heterogenní. Navíc po Patočkově smrti se začaly skupinky intelektuálů organizujících „bytové semináře“ postupně osamostatňovat. Koncem 70. let se v prostředí Charty 77 také zformovala první křesťansko-demokratická skupina.

V průběhu roku 1988 vznikla politická platforma disidentů, kteří se chtěli orientovat již přímo na dosahování konkrétních politických cílů, s názvem Hnutí za občanskou svobodu (HOS)⁷⁷. Manifest hnutí byl uveřejněn 15. 10. 1988 pod názvem „Demokracii pro všechny“. Po uveřejnění manifestu ho podepsalo 126 signatářů. Mezi podpisy čteme i jména pozdějších představitelů Křesťanskodemokratické strany (KDS) (Václav Benda, Jan Litomiský, Miroslav Tyl, Ivan Dejmal) a také jména zakladatelů Občanské demokratické aliance (ODA).

HOS už v létě 1989 iniciovalo jednání opozičních skupin s konkrétním politickým programem (který například Charta 77 jako nejvýznamnější opoziční formace neměla a své politické ambice důsledně odmítala) s cílem dosáhnout jednotného postupu a

⁷⁶ Vzhledem k absenci ucelené monografie o KDS využívám k popisu jejího vývoje především vynikající bakalářskou práci Vladimíra Hanáčka z Ústavu politologie FF UK (Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009.).

⁷⁷ HOS samo sebe definovalo jako volné sdružení politických seskupení, které se volně konstituuje na různých místech republiky a nepodléhá žádné centrále. Za své základní cíle si hnutí kladlo nastolení demokracie v duchu československých tradic, zavedení politického pluralismu, přijetí demokratické ústavy zajišťující dodržování všech lidských a občanských práv, znovunastolení právního pořádku, změnu ekologického smýšlení, snahu o hospodářskou prosperitu pomocí zavedení soukromých forem výroby, reformu školství a vědy, zavedení svobodných odborů, demilitarizaci společnosti, odsun sovětských vojsk a zajištění národnostní svébytnosti.

vypracovat strategii přechodu k pluralitní demokracii. Na přípravě společného koordinačního orgánu se podíleli kromě členů HOS také zástupci Demokratické iniciativy (DI)⁷⁸, Nezávislého mírového sdružení⁷⁹ a Klubu za socialistickou přestavbu Obroda.⁸⁰

Jejich společná platforma se měla jmenovat „Koordinační výbor čs. opozice“. Na schůzce v bytě křesťansky orientovaného disidenta a pozdějšího zakladatele a předsedy ODA Pavla Bratinky se ale nepodařilo dohodnout znění zakládajícího textu. K ustavení koordinačního výboru tak došlo až 18. listopadu 1989, den po brutálním potlačení studentské manifestace na Národní třídě v Praze. Den poté ale vzniklo Občanské fórum, které tuto koordinační roli společné platformy všech opozičních skupin plně převzalo.

K neúspěchu v přípravě koordinačního výboru možná přispěly také odstředivé tendence uvnitř HOS, kde se začaly od sebe oddělovat skupina liberálně-konzervativní (základ pozdější ODA) a skupina orientovaná explicitně křesťansky (ze které vznikla KDS). O rozdílu mezi těmito skupinami řekl později poslanec za ODA a někdejší člen HOS Viktor Dobal: *„Při této příležitosti se také formoval zárodek ODA, tj. lidí, uznávajících křesťanské hodnoty za natolik posvátné, že odmítli jejich zatahování do politických her. Křesťanství chápali jako osobní výzvu pro každého, ale nikoliv jako fangli, se kterou je radno vstupovat do bitev ve věcech veřejných. Nechtěli totiž, aby se jeho hodnoty ztotožnily s činy konkrétních politiků či konkrétních politických subjektů.“*⁸¹

Další z členů HOS, kteří zakládali ODA, Daniel Kroupa, k tomu, proč se nepřipojil ke křesťansko-demokratické skupině v HOS, v roce 1990 řekl: *„V západní Evropě křesťané náležejí ke všem stranám, které se tam jenom vyskytují. Tak by to mělo být také u nás. Křesťané by se měli snažit vyvodit určité politické zásady ze svého křesťanství, ale*

⁷⁸ Československá demokratická iniciativa vznikla na podzim 1987 jako organizace spojující politicky angažované československé občany, kteří usilovali o uskutečnění demokratických reforem, se kterými se DI obracela přímo na státní orgány – vládu a Federální shromáždění – a chtěla s nimi (podobně jako Charta 77) vést „konstruktivní dialog“. Mezi padesátkou zakládajících členů byli kromě dvou nejvýraznějších postav Emanuela Mandlera a Bohumila Doležala také například pozdější člen HOS i KDS Jan Litomiský.

⁷⁹ Toto hnutí spojovalo především mladé lidi, kteří se zasazovali o zkrácení povinné vojenské služby – to byl také jeden z cílů HOS – a celkovou demilitarizaci společnosti. Mezi představiteli Nezávislého mírového sdružení najdeme mimo jiné pozdější poslankyni za ODS a předsedkyni Unie svobody – Demokratické unie Hanu Marvanovou.

⁸⁰ Obrodu založila v polovině roku 1988 skupina bývalých „reformních komunistů“ z doby Pražského jara, například Jiří Hájek, Jaroslav Šabata, Oldřich Černík, Věněk Šilhán, Čestmír Císař. Většina z nich byla také signatáři Charty 77, Jiří Hájek byl jedním z jejích prvních mluvčích. Obroda odsuzovala normalizaci a vítala politiku „perestrojky“ a „glasnosti“ v Sovětském svazu.

⁸¹ Hamerský, M. J.; Dimun, P.: Deset let na straně svobody, Kronika ODA z let 1989–1999, Brno: Bachnat 1999, s. 10.

rozhodně z křesťanství obecně neplyne žádný politický směr. Křesťanství by se nemělo stávat politickou firmou.“⁸²

HOS se tedy začalo na podzim roku 1989 rozdělovat podle politické orientace. Rudolf Battěk založil „Společenství pro sociální demokracii“, Tomáš Zelenka a Pavel Naumann zase navázali kontakty s představiteli Obrodného proudu v ČSL a 15. 11. 1989 založilo jedenadvacet představitelů HOS kolem Václava Bendy Křesťanskodemokratický klub Hnutí za občanskou svobodu (KDK HOS), který se stal prvním zárodkem později oficiálně ustavené KDS. Stalo se tak poté, co Benda neúspěšně jednal s dalšími křesťany v řadách HOS Danielem Kroupou a Pavlem Bratinkou o společném postupu.

Křesťanskodemokratický klub HOS se ve svém prohlášení zakládajících členů přihlásil k základním principům a programovým cílům, o které chtěl ve své činnosti usilovat. Ty byly shrnuty v sedmi bodech jakožto:

- 1) vědomí nezadatelné odpovědnosti pramenící z obdaření člověka svobodnou vůlí
- 2) snaha vytvořit společenství lidí, jenž pokládají univerzální hodnoty křesťanství za neodmyslitelné v životě veřejném a politickém
- 3) úsilí prosazovat demokratické postupy ve správě veřejných záležitostí
- 4) poslání politiky jakožto služby v přesně vymezeném rámci veřejného pověření
- 5) považovat svět okolní přírody za toliko propůjčený a nezneužitelný
- 6) národní vědomí a úcta k historickému kulturnímu dědictví i k obětem předchozích generací za základ života společnosti a za výzvu ke smysluplnému pokračování
- 7) zařazení našeho národa do rodiny svobodných národů Evropy i celého světa

Mluvčími klubu se stali Václav Benda, Josef Cuhra a Michaela Freiová. Spolu s nimi je pod prohlášením podepsáno i dalších osmnáct zakládajících členů, kterými byli: Petr Burian, Ivan Dejmal, Jan Dus, Markéta Fialková, Přemysl Fialka, Jiří Gruntorád, Libor Halman, Michal Holeček, Josef Kříž, Petr Kůrka, Jan Litomiský, Stanislav

⁸² Hamerský, M. J.; Dimun, P.: Deset let na straně svobody, Kronika ODA z let 1989–1999, Brno: Bachnat 1999, s. 10.

Novotný, Martin Palouš, Radim Palouš, Michal Semín, Petruška Šustrová, Miroslav Tyl a Tomáš Vlasák.⁸³ Ne všichni z těchto signatářů se ale později stali členy KDS.

O dva dny později byla na Národní třídě v Praze brutálně rozeznána studentská demonstrace a odstartovaly tzv. listopadové události. V neděli 19. listopadu bylo založeno zmíněné Občanské fórum. Významné pozice v jeho vznikajících strukturách zaujali i zástupci KDK HOS.

Křesťanskodemokratická strana pak byla založena představiteli KDK HOS za dva týdny, 3. 12. 1989. Dne 26. 12. 1989 se konala její ustavující konference, na které byl předsedou strany zvolen Václav Benda. Strana se od počátku své existence profiluje jako subjekt konzervativní a křesťanské orientace a rozhoduje se, zda bude podporovat Občanské fórum, tedy bude jeho kolektivním členem.

Již 28. 11. 1989 byl do Sněmovny lidu Federálního shromáždění kooptován předseda KDS Václav Benda. 31. ledna 1990 ho pak do stejného orgánu následuje Jiří Štancl a 6. 2. 1990 vstupuje do České národní rady Marek Benda.

3.2 KDU jako spolufavorit voleb

Během dalších měsíců narůstaly spory v Občanském fóru (mimo jiné) o obsazení kandidátních listin pro červnové volby. Na jedné straně konfliktu stály menší politické subjekty (viz dále) sdružené v tzv. politické komisi (PK) Občanského fóra (vedl ji Václav Benda) a na straně druhé Koordinační centrum (KC) a volební komise OF. Vzhledem k tomu, že tyto spory byly jedním z faktorů, který „vehnal“ KDS na společnou kandidátku křesťansko-demokratických stran, se jim budeme věnovat podrobněji.

Už od prvních dnů na sebe začala v Občanském fóru narážet dvě vzájemně těžko slučitelná stanoviska. Na jedné straně se OF definovalo jako samostatný politický subjekt, na straně druhé ale také jako sdružení nově vznikajících politických stran, které se podle vlastní vůle mohly buď před volbami či po volbách od OF oddělit.

24. 11. 1989 vznikla výše zmíněná „politická komise“ OF. Měla plnit úlohu koncepčního orgánu, kde by intelektuálové z řad OF rozvíjeli své politické koncepty a teorie, ale přitom svou neustálou touhou po diskuzi neohrožovali akceschopnost OF v hektické převratové době.

⁸³ Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 16.

Do čela politické komise se 11. 12. 1989 postavil zakladatel KDS Václav Benda. Úkolem komise od té chvíle začalo být hledání konsensu mezi jednotlivými politickými proudy v rámci Koordinačního centra OF a zároveň rozvíjení vztahů s ostatními politickými subjekty mimo OF.⁸⁴ V polovině ledna 1990 bylo členy politické komise OF celkem osm politických subjektů: ODA, KDS, Československá demokratická iniciativa, Panevropská unie Čech a Moravy, HOS, Obroda, sociální demokraté, Levá alternativa.⁸⁵

V polovině ledna 1990 vypukl spor mezi politickou komisí a volební komisí OF. Volební komise chtěla mít výlučné právo rozhodovat o obsazení kandidátních listin OF do parlamentních voleb. Politická komise ale pro sebe vyžadovala právo obsadit polovinu míst na kandidátkách OF zástupci subjektů sdružených v PK. Později byl tento požadavek snížen na 30 procent míst. Ani s tím ale PK neuspěla.

Nevoli u reprezentantů politických stran včetně KDS vyvolala na konci ledna 1990 také nová vlna kooptací. Do Federálního shromáždění bylo vybráno jen sedm stranických poslanců. Většinu míst obsadili zástupci regionálních Občanských fór.

Strany zastoupené v PK OF se po dvou zmíněných roztržkách rozhodly, že budou prosazovat klasický pluralismus politických stran. Celá koncepce Koordinačního centra, které vidělo Občanské fórum jako širokého hnutí všech demokraticky smýšlejících občanů, jehož dominance by vedla k překonání fenoménu politického stranictví jako takového, připadala Václavu Bendovi jako „recept na chaos“.⁸⁶

To určovalo i přístup KDS k tomuto sporu, tedy podporu vytvoření pluralitního systému politických stran.⁸⁷ U významné části členů KDS také převládla nálada požadující opuštění řad Občanského fóra. Václav Benda s tím ale nesouhlasil a chtěl i přes uvedené konflikty ve volbách kandidovat v rámci OF.

V březnu 1990 se konal I. sjezd KDS, na kterém padlo navzdory názoru předsedy strany definitivní rozhodnutí opustit Občanské fórum. Toto rozhodnutí bylo zdůvodněno tak, že OF zaujímá špatný přístup vůči malým stranám, dělá kabinetní politiku a mělo být

⁸⁴ Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 19.

⁸⁵ Bureš, J.: Občanské fórum, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2007, s. 196.

⁸⁶ Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 20.

⁸⁷ V tomto bodě se Václav Benda shodoval s postojem Václava Klause, který v pozdějším období úspěšně kandidoval na funkci předsedy OF s programem transformace tohoto hnutí v klasickou pravicovou politickou stranu. Možná i to byl jeden z momentů, který přispěl k inklinaci Václava Benda spolupracovat a v roce 1992 také vytvořit volební koalici právě s Klausem a jím vedenou Občanskou demokratickou stranou (ODS).

údajně infiltrováno komunisty. Předsedou KDS byl opět zvolen Václav Benda, místopředsedy Josef Čech a František Michálek a generálním tajemníkem Josef Cuhra.

Sjezd se vyslovil buď pro samostatný postup do voleb, nebo pro koalici se slovenským KDH (Kresťanskodemokratické hnutie) otevřenou dalším pravicovým stranám. Již 20. 3. 1990 navštívili zástupci KDS hlavu české katolické církve, pražského arcibiskupa kardinála Františka Tomáška, a vyloučili předvolební koalici s ČSL. Na sjezdu měl návrh koalice s ČSL opravdu nejmenší podporu, ale republikovému výboru byl poskytnut mandát, aby doporučenou koalici se slovenským KDH doplnil i o další partnery.

KDS ale nakonec přistoupila na vytvoření jednoho volebního subjektu křesťanské orientace, čímž její zástupci poprvé nepřímou uznali, že prostor pro dvě křesťanské strany v českém prostředí není, a že primát ČSL je v tomto ohledu těžko překonatelný. KDS tak šla do voleb v koalici s názvem *Křesťanská a demokratická unie (KDU)*, kterou kromě ní a ČSL vytvářelo také slovenské KDH a několik menších subjektů.⁸⁸

2. dubna 1990 republikový výbor KDS schválil rozšíření koalice o ČSL, což oficiálně oznámil o den později na sjezdu lidovců znovu potvrzený předseda ČSL Josef Bartončík. Prvním místopředsedou sjezd zvolil Stanislava Hanáka. Sjezd také zrušil hlavní stranické dokumenty z období před rokem 1989 a rehabilitoval vyloučené a perzekvované členy strany.

Podle předvolebních průzkumů, které prováděl Institut pro výzkum veřejného mínění (IVVM), se obliba (KDU-) ČSL pohybovala kolem hranice 12 % a výzkumy předpovídaly její umístění hned za očekávaným vítězem voleb OF; předpokládalo se tedy zhruba takový výsledek.⁸⁹ Výzkum ze 4. dubna, tedy den po vyhlášení vzniku KDU, přitom předpovídal Občanskému fóru „pouhých“ 21 procent, což znamenalo propad preferencí OF o 4 procenta a naznačovalo možné další zmenšování rozdílu v preferencích. Křesťanským demokratům dodávala sebevědomí také nebývalá popularita církvi a církevních osobností (zejména kardinála Tomáška) a „triumfální“ návštěva papeže Jana Pavla II. v ČSR.

⁸⁸ Kandidátku tvořily tyto subjekty: ČSL, KDS, KDH, Svobodná rolnická strana, Klub seniorů ČSL, Masarykovo demokratické hnutí, Sdružení československých podnikatelů, Moravské občanské hnutí, Svaz vojáků z povolání a PTP – Svaz černých baronů.

⁸⁹ Pšeja, P.: Stranický systém České republiky, Brno: CDK 2005, s. 186.

3.3 Bartončikova aféra a volební neúspěch KDU

V dalších měsících ale preference OF stouply (až k závratným 49 %) a obliba KDU stagnovala. Vážná rána do předvolebních plánů ale přišla 14. května. Rakouský časopis Profil otiskl článek pod titulkem „Bomba z Prahy“, ve kterém padlo obvinění J. Bartončíka z dlouhodobé spolupráce s StB (krycí jméno Hájek) a dalších nekalých praktik, například vyhrožování manželce významného člena ČSL Augustina Navrátila. Podobně byla v článku obviněna i Bartončikova spolupracovnice, představitelka Obrodného proudu Věra Bartošková, tehdy náměstkyně ministra zahraničních věcí, a další informace směřovaly proti Richardu Sacherovi. ČSL článek ihned odsoudila, byť 17. května sám Bartončík připustil, že je částečně pravdivý (doslova uvedl, že „v každém tvrzení je určité racionální jádro“). Materiál měl dle jeho slov být připravován od února a měli na něm být zainteresováni členové bývalého vedení ČSL a někteří členové Občanského fóra.

Před volbami spustilo Federální ministerstvo vnitra (FMV) řízené představitelem ČSL Richardem Sacherem a náměstkem Janem Rumlem proces lustrací lidí kandidujících v červnových volbách, aby se předešlo možnému vydírání, aférám a krizím⁹⁰. Jejich oficiální výsledky se politické strany a hnutí dozvěděly 4. června 1990, zbývaly jim tedy do voleb tři dny, aby přesvědčily pozitivně lustrované kandidáty k odstoupení.

Československá strana lidová odvolala 18 svých kandidátů. Lustrační záznam předsedy Josefa Bartončíka byl čistý. Ve středu 6. června – v předvečer voleb – ale vystoupil ve večerní televizní zpravodajské relaci náměstek FMV Jan Ruml a oznámil, že se mu v těchto dnech dostaly do rukou závažné informace, které „jednoznačně svědčí“ o tom, že předseda ČSL nemůže nadále působit v žádné veřejné funkci. Je to „bezcharakterní člověk“, neboť 5. června, poté, co byla prokazatelně odhalena jeho temná minulost, slíbil, že se stáhne z veřejného života. Namísto toho se v tisku objevila zpráva, že náhle onemocněl, ale že jeho stav je dobrý. Je tedy zřejmé, že se snaží hrát o čas a využít dnů předvolebního moratoria ve svůj prospěch.

V nočních zprávách vystoupil generální sekretář ČSL Jiří Černý a sdělení náměstka FMV označil za promyšlený a zákeřný útok podniknutý v čase předvolebního klidu. ČSL podala na Rumla trestní oznámení pro porušení volebního zákona. To už ale nemohlo nic změnit na tom, že KDU neuspěla ve volbách tak, jak očekávala. V České národní radě získala 8,4 % hlasů a 19 mandátů, v komorách FS pak v obou případech 8,7 %.

⁹⁰ Viz Suk, J.: Labyrintem revoluce, Praha: Prostor 2003, s. 355–380.

Jaké důkazy měly zvrátit Bartončikovu negativní lustraci? Podle Jana Rumla, Jiřího Křížana a Pavla Rychetského, kteří vystoupili na zvláštní tiskové konferenci po skončení voleb v sobotu 9. června, se objevily důkazy dva. V pondělí 4. června obdržel náměstek FMV Ruml údaj z brněnského registru svazků, podle kterého StB vedla Bartončíka v letech 1971 až 1988 jako svého tajného a dobře placeného spolupracovníka. Ruml to ihned oznámil ministru Sacherovi a doporučil mu, aby ČSL svého předsedu stáhla z kandidátky.

Generální prokurátor ČR Rychetský byl téhož dne informován z Federálního shromáždění, že jeden bývalý pracovník StB chce vypovídat o Bartončikově konfidentství. Prokurátor Rychetský v úterý 5. června „estébáka“ vyslechl a vzhledem k vážnosti situace informoval prezidenta republiky.

Poradce prezidenta pro bezpečnostní otázky Křížan potvrdil, že se v úterý 5. června odpoledne zúčastnil rozhovoru prezidenta Havla s předsedou ČSL Bartončíkem. Dohodli se na dvou možnostech: buď Bartončík vznesené obvinění absolutně a veřejně vyvrátí, nebo okamžitě odstoupí z politického života a vzdá se kandidatury ve volbách. Podle Křížana si Bartončík vybral druhou možnost. „Taky asi nestál o skandál. Uchýlil se tedy do nemocnice, odkud mi pak volal, aby potvrdil, že udělal to, na čem jsme se domluvili,“ vzpomínal na tehdejší události po 16 letech Václav Havel.⁹¹ Jenže Bartončík ve skutečnosti z voleb neodstoupil a Ruml s Křížanem tak mohli zrušit svůj slib mlčenlivosti.

Československá strana lidová se proti obviněním Rumla, Křížana a Rychetského ohradila s tím, že nepředložili důkazy, ale pouhá tvrzení. Veškerá věcná argumentace se zakládá na výpovědi „estébáka“. Ministr vnitra Sacher uvedl, že z výpisu z registračního protokolu nevyplývá, že by Bartončík dostával od StB úkoly a pobíral peníze. Uvedl také další argumenty pro nevěrohodnost dotyčného materiálu. Vedení ČSL konstatovalo, že nemá k dispozici žádný průkazný materiál, na jehož základě by mohlo přijmout politické rozhodnutí.

Josef Bartončík v dopise z nemocnice popřel, že by při rozhovoru s prezidentem slíbil, že odstoupí. Vyjádřil odhodlání očistit po návratu z nemocnice své neprávem pošpiněné jméno. Ústřední volební komise v oficiálním prohlášení označila vystoupení náměstka Rumla za „hrubé porušení“ volebního zákona a poškození ČSL. Tento názor

⁹¹ Havel, V.: Prosím stručně, Praha: Gallery 2006, s. 76.

sdíleli i představitelé spolukandidujících (a „spolupostižených“ stran) Václav Benda (KDS) a Ján Čarnogurský (KDH).

Přesto je zřejmé, že „kauza Bartončík“ neměla vliv jen na volební výsledky. Ještě horší dopad měla na vztahy uvnitř koalice KDU a především na vztahy mezi ČSL a KDS, jejíž hlavní představitelé v čele právě s Václavem Bendou patřili k předním postavám disentu. Prudké ochlazení těchto vztahů bylo dáno nejen samotným odhalením, ale také skutečností, že část ČSL začala svého předsedu až nekriticky obhajovat.

Předsednictvo strany dokonce v červenci 1990 podalo trestní oznámení na místopředsedu vlády Pavla Rychetského, ředitele ČTK Petra Uhla, bývalého příslušníka StB Machatého a náměstka ministra vnitra Jana Rumla.

Generální prokuratura ale už 13. srpna 1990 sdělila, že trestní stíhání bylo zastaveno. V celé záležitosti dodnes nepadlo žádné pravomocné rozhodnutí soudu. V roce 1993 Bartončík na dotaz novinářů, jestli se bude soudně bránit podezření ze spolupráce s StB, odpověděl, že „nemá čas a ani nehodlá investovat finanční prostředky na soudní spory“.⁹²

Josef Bartončík tak dodnes stále zůstává evidován jako agent (tajný spolupracovník, resp. kandidát tajné spolupráce) StB, s krycím jménem Hájek a evidenčním číslem 15301.⁹³

⁹² Dočkal, V.: Vratký vzlet Fénixe. Československá strana lidová 1988–1990, Brno: MU v Brně – Mezinárodní politologický ústav 2004, s. 67.

⁹³ Tamtéž.

4. Rozpad KDU a období „konkurence“

4.1 Nástup Josefa Luxe a kandidatura KDS v koalici s ODS

I přes ochlazené vztahy vytvořili poslanci ČSL a KDS (a ve Federálním shromáždění i KDH) společné kluby ČSL a KDS. Obě strany také vstoupily do české vlády. Vzhledem ke komplikovaným vztahům s OF, které ještě prohloubila Bartončikova aféra, ČSL odmítla účast ve federální vládě a zaujala vlažnější postoj k transformačnímu procesu, který kontrastoval s podporou Čalfově vládě ze strany KDS.

Krizovou situaci v názorově rozštěpené ČSL měl vyřešit mimořádný sjezd, kterému předcházely opakované výzvy k odstoupení Josefa Bartončíka z funkce. Sjezd se konal 29.–30. září 1990 ve Žďáru nad Sázavou a soustředil se na volbu nového vedení. O funkci předsedy se ucházelo osm kandidátů: kromě Bartončíka také Antonín Baudyš, Jaroslav Cuhra, Jiří Karas, Josef Lux, Jan Marek, Augustin Navrátil a Richard Sacher. Už z tohoto výčtu je zjevné, že ve volbě šlo o střet mezi čelnými představiteli ČSL před a polistopadové doby (zpravidla z tzv. obrodného proudu – Bartončík, Sacher), katolickými aktivisty a disidenty (Navrátil) a méně známými nižšími stranickými funkcionáři (Lux).

Bartončík, jemuž byl do vyjasnění povahy jeho spolupráce s StB pozastaven výkon předsednické funkce, při představení svého dalšího politického programu prosazoval zaujetí důsledně opozičního postoje a vystoupení ČSL i z české vlády. To podpořili i další kandidáti J. Karas a J. Marek. Snahou J. Cuhry byla transformace ČSL podle vzoru západoevropských stran, což v jeho pojetí znamenalo usilovat o oslovení co nejširšího spektra voličů. Josef Lux jako jediný prosazoval vytvoření pravicové, křesťansko-demokraticky orientované strany. Už jen z těchto názorů kandidátů je vidět mnoho rozporů, které strana musí řešit dodnes.

Do druhého kola volby postoupili Josef Bartončík, Antonín Baudyš a překvapivě také Josef Lux. Naopak propadl Richard Sacher. Před druhým kolem se Baudyš vzdal kandidatury a většina delegátů se poté vyslovila pro Luxe. Bartončík byl zvolen alespoň do Ústředního výboru. Zvolení Luxe brala strana jako dočasné kompromisní řešení. Nikdo zřejmě nepočítal s tím, že se právě tento nepříliš známý zemědělský inženýr stane klíčovou postavou ČSL.

Ve dnech 15. a 16. září 1990 proběhl II. sjezd KDS, kde se strana deklarovala jako „demokratická a důsledně nesocialistická“. Někteří autoři připisují KDS právě určitou

explicitní formu antikomunismu, která u jiných stran nedoznala takové síly. Výrazně ji vzdalovala právě od ČSL, která si s sebou nesla neblahé dědictví Národní fronty. Na sjezdu byl potvrzen v čele KDS Václav Benda, místopředsedy se nově stali Miroslav Tyl, Pavel Tollner, Jiří Bužga, Michaela Freiová, Hynek Krátký a Miroslav Svoboda.

1. 10. 1990 uzavřela KDS užší spolupráci s Mandlerovou a Doležalovou Liberálnědemokratickou stranou (LDS) společnou deklarací „politiky pravého středu“. Obě strany spolu také spolupracovaly v listopadových komunálních volbách, do kterých KDS vstupovala buď samostatně, nebo v koalici s LDS, ČSL či Republikánskou unií.

ČSL se po nástupu nového vedení v čele s Josefem Luxem v září 1990 několikrát pokusila o integraci s KDS. Podle Václava Bandy však k integraci zatím nedojde, protože mezi oběma stranami je údajně podstatný rozdíl v politické orientaci: zatímco ČSL prý sdružuje užší část křesťanů (katolíky) a staví se spíše do levého středu, hodlá KDS pracovat na širším křesťanském základě napravo od středu. Předseda ČSL Josef Lux se proti této charakteristice své strany ohradil.

Poslední záchvěv spolupráce stran kandidujících jako KDU se datuje dne 17. 3. 1991, kdy se v Brně konala schůzka představitelů křesťansko-demokratických stran. J. Lux, J. Čarnogurský a V. Benda zde dosáhli rámcové dohody o třístranné federaci republik nebo spolkových zemí, neshody ovšem panovaly v otázce jejího vzniku: zatímco KDH trvalo na státní smlouvě, ČSL a KDS považovaly za základ ústavu.

I když zatím nebylo dosaženo podrobné shody a stanovisko KDH nebylo jednoznačné, svědčil tento výsledek o novém postoji těchto stran k moravskoslezskému požadavku, který se v zásadě lišil od stanoviska velké části českých politiků, představitelů ODA nevyjímaje, kteří trvali na zachování dvoustranné federace a odmítali jak moravskoslezské požadavky, tak otázku spolkového státu.

V březnu 1991 se opět výrazně ochladily vztahy mezi ČSL a KDS kvůli arbitrážnímu řízení za rozdělení hlasů ve volbách. K rozhodujícímu konfliktu však mezi ČSL a KDS došlo v červenci 1991, kdy představitelé ČSL nechali zaregistrovat politické hnutí pod stejným názvem, jaký nesla někdejší volební koalice: *Křesťanská a demokratická unie (KDU)*.

ČSL tento překvapivý krok zdůvodnila obavou o zneužití této značky. KDS s tím razantně nesouhlasila a považovala registraci za „vyvlastnění“ křesťanskodemokratické značky ze strany ČSL. Požádala proto ministerstvo o zamítnutí registrace. Později KDS dojednala s ČSL společnou registraci, od této dohody ale ČSL ustoupila.

Václav Benda situaci okomentoval těmito slovy: „Vždy jsem se snažil podporovat spolupráci s Československou stranou lidovou. Nyní však máme na vybranou – buď tuto spolupráci přerušit, nebo se podvolit ČSL a dát se do jejích služeb. To je však pro nás nepřijatelné.“⁹⁴

KDS na protest vystoupila z poslaneckého klubu KDU a vytvořila samostatný klub v České národní radě a společně s LDS ve Federálním shromáždění, protože tam neměla dostatek poslanců k vytvoření samostatného klubu. Tyto události, jak se později ukázalo, uzavřely cestu ke sjednocení křesťansko-demokratických stran v české (československé) politice.

Celá situace tak znamenala orientaci KDS na spolupráci s jiným subjektem. V úvahu samozřejmě připadala ODA, konzervativně profilovaná strana vedená tehdy křesťanský orientovanými „otci zakladateli“ Bratinkou, Kroupou a dalšími.

Klíčovou otázkou ovšem bylo, zda by tyto dvě strany, jež vzešly ze společného „lůna“ (HOS, respektive OF), měly jít „společně proti ODS“ či „společně s ODS“. Václav Benda razil názor, že pokud spolu malé strany nebudou spolupracovat, „Klaus je převálcuje“. Na podzim 1991 tak vedl za KDS jednání s předsedou ODA Pavlem Bratinkou, z nichž však nevzešel potřebný kompromis⁹⁵. Lze jen spekulovat, nakolik se při krachu v tomto jednání projevoval „fenomén Klaus“, k němuž, jak se zdá, zaujímaly obě strany odlišná stanoviska. Na rozdíl od představitelů ODA totiž Benda nechoval ke Klausovi osobní antipatie, spíše právě naopak mu byly Klausovy postoje v mnohém blízké.

Nesporným výsledkem ovšem bylo, že se KDS začala orientovat na spolupráci s Občanskou demokratickou stranou (ODS), největšího „dědice“ rozpadlého Občanského fóra. V únoru 1992 se konal sjezd KDS ve Žďáru nad Sázavou, kde byl přijat zásadní politický program strany pod názvem „Obnovit tvář země“. Představitelé KDS se na sjezdu shodli, že v Československu nejde o soutěž demokratické pravice a demokratické levice, ale spíše proti sobě stojí jen jinak uskupené síly demokracie proti silám levice, v pojetí KDS ztotožňované se silami „restaurace“. Sjezd KDS se vyslovil proti rozdělení ČSFR na dva samostatné státy a schválil uzavření koaliční dohody s ODS o společné

⁹⁴ ČTK, 8. července 1991. Cit. dle Fiala, P.; Foral, J.; Konečný, K.; Marek, P.; Pehr, M.; Trapl, M.: Český politický katolicismus 1848–2005, Brno: CDK 2008, s. 459.

⁹⁵ Až příliš přesně se jeví historická paralela s jiným neúspěšným jednáním Bendy s Bratinkou (a Kroupou) o společném postupu křesťanů v rámci Hnutí za občanskou svobodu, které se datuje do posledních dnů před 17. listopadem 1989.

kandidatuře v parlamentních volbách 1992. Na postu předsedy byl potvrzen Václav Benda.

Voleb 1992 se tedy KDU-ČSL již zúčastnila samostatně a KDS vstoupila do koalice s ODS. Jakkoliv toto spojení lze považovat za spíše volný svazek, neboť ODS jako hlavní dědic OF v koalici jasně dominovala a i v rámci předvolebních materiálů se obě strany prezentovaly víceméně separátně, jednalo se ze strany KDS o velmi chytrý taktický tah, který výrazně předurčil další směřování strany jak v programové, tak i systémové oblasti.⁹⁶

Předseda ČSL Lux označil na sjezdu strany na jaře 1992 za historickou chybu, že se pro nadcházející volby nepodařilo opět vytvořit blok křesťansky orientovaných stran.⁹⁷ Významným rozhodnutím sjezdu bylo v této souvislosti sloučení KDU a ČSL s tím, že se právním nástupcem KDU stane ČSL bez přerušení své kontinuity. Strana se tak přejmenovala na Křesťanskou a demokratickou unii - Československou stranu lidovou.

Josef Lux byl potvrzen v čele strany, prvním místopředsedou byl zvolen Jan Kasal. Tento sjezd navíc zjevně napomohl k dalšímu zklidnění vnitrostranického napětí. Bartončikova kauza se postupně dostávala do pozadí. Tento výsledek také uspořádal další ideové a programové odcizování Bartončikova křídla. Jeho skupina nakonec v polovině roku 1992 založila vlastní stranu s názvem Křesťansko-sociální unie (KSU). Proces diferenciací křesťanského proudu české politiky tedy pokračoval a v této době existovaly v českých zemích hned tři politické subjekty, které se definovaly jako křesťanská strana.⁹⁸

4.2 Od voleb 1992 k integraci KDS s ODS

Ve volbách do Federálního shromáždění v roce 1992 získala KDU-ČSL 5,98 % hlasů ve Sněmovně lidu a 6,08 % ve Sněmovně národů. V ČNR (později Poslanecké sněmovně) získala 6,28 %. Analýza výsledků KDS je s ohledem na její koaliční spolupráci s ODS složitější. Koalice ODS-KDS sice zaznamenala volební úspěch, když zvítězila v ČR ve všech volených orgánech (SL FS – 33,9 %, SN FS – 33,4 % a ČNR –

⁹⁶ Fiala, P.; Foral, J.; Konečný, K.; Marek, P.; Pehr, M.; Trapl, M.: Český politický katolicismus 1848–2005, Brno: CDK 2008, s. 458.

⁹⁷ Fiala, P.: Laboratoř sekularizace. Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ, Brno: CDK 2007, s. 110.

⁹⁸ Tamtéž, s. 110–111.

29,7 %), ale KDS byla na základě obsazených mandátů zřetelně slabším subjektem: 10 mandátů v ČNR a 9 ve FS (6 ve SL a 3 ve SN). Spolupráce s ODS ale zůstala zachována i po volbách. KDS vstoupila stejně jako KDU-ČSL do české vlády Václava Klause, čtvrtým koaličním partnerem se stala ODA.

V závěru května 1993 se znovu otevřela polemika kolem sjednocení křesťanských stran. Předseda KDS Václav Benda však myšlenku sloučení s KDU-ČSL odmítl a připustil ji až za delší dobu 10–15 let.⁹⁹

Ve dnech 11.–12. prosince 1993 proběhl v Olomouci volební sjezd KDS, na němž se o předsednický post měli utkat čtyři kandidáti: Marek Benda, Václav Benda, Miroslav Tyl a Ivan Pilip. M. Benda a M. Tyl se kandidatury ještě před volbou vzdali, a tak se o předsednický post nakonec ucházeli jen dosavadní předseda Václav Benda a náměstek ministra školství a předseda Politické rady KDS Ivan Pilip. Novým předsedou strany byl pak 97 ze 182 odevzdaných hlasů zvolen třicetiletý Pilip. Václav Benda byl zvolen místopředsedou strany a přes zklamání vyjádřil ochotu s novým předsedou spolupracovat.

V říjnu 1994 Josef Lux při svém projevu v Teplicích prohlásil, že „*považuje za historickou povinnost usilovat o maximální přiblížení ke KDS, eventuálně uvažovat o možném sloučení těchto dvou stran*“ s tím, že vidí pouze dvě možnosti: „*Bud' to dokážeme, nebo se KDS rozštěpí – část půjde s námi, část s ODS, část s ODA...*“¹⁰⁰

Ivan Pilip reagoval slovy, že o přeskupování stranického spektra před volbami 1996 má cenu hovořit na jaře příštího roku (tedy 1995), a i když je KDU-ČSL stranou velmi blízkou, netroufal by si říct, zda je nebo není bližší než jiné pravicové strany. V tom ho podpořil Václav Benda, který se obával ghettoizace a dělení na strany „křesťanské“ a „občanské“. Některé kroky lidovců v sociální oblasti či ve vztahu k odborům prý navíc KDS vnímá s rozpaky.¹⁰¹

V listopadu 1994 proběhly komunální volby. KDS v celostátním měřítku příliš úspěšná nebyla.¹⁰² Úspěšnější pak byla především v místech, kde kandidovala v koalici s KDU-ČSL (která získala nejvíc mandátů ze všech stran). To znovu oživilo úvahy o možné integraci obou stran, majících prakticky identickou voličskou základnu. Podle Václava Bendy jít do příštích parlamentních voleb samostatně by pro KDS bylo

⁹⁹ Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 45.

¹⁰⁰ ČTK, 11. října 1994, cit. dle Fiala, P.; Foral, J.; Konečný, K.; Marek, P.; Pehr, M.; Trapl, M.: Český politický katolicismus 1848–2005, Brno: CDK 2008, s. 470.

¹⁰¹ Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 50.

¹⁰² KDS získala zastoupení jen ve 100 obcích (jen 216 mandátů). V absolutním měřítku naopak nejvíc mandátů získala KDU-ČSL (7616). V počtu odevzdaných hlasů ji ale předstihla ODS.

politickou sebevraždou.¹⁰³ Podobně se vyjádřil také místopředseda Pavel Tollner, který prohlásil, že „*integrace je pro KDS téma dne*“.¹⁰⁴

V prosinci 1994 se stal místopředseda KDS Václav Benda ředitelem nově zřízeného „Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu“ (ÚDV). Tento úřad měl Benda zaštitit svou autoritou celoživotního přesvědčeného antikomunisty, bývalého disidenta a politického vězně. V čele úřadu (kterému se v médiích začalo přezdívat „Bendův“) zůstal až do svého zvolení senátorem v roce 1998.

Skandál kolem dluhu ODA¹⁰⁵ v roce 1995 znamenal počátek ještě většího sblížení KDS s nejsilnější vládní stranou. Naopak lidovci se od ODS stále více vzdalovali. V lednu 1995 ji kritizovali například proto, že členové ODS jsou údajně protěžováni při výběru přednostů okresních úřadů.

KDU-ČSL a KDS také zaujaly rozdílné pozice, když předseda ODA Jan Kalvoda v lednu 1995 obvinil Bezpečnostní informační službu (BIS), že sledovala činnost politických stran. Kalvodu v této věci podpořil i předseda KDU-ČSL Josef Lux. Naopak KDS zaujala ústy Ivana Pilipa k dané věci negativní stanovisko a Václav Benda kritizoval Kalvodovo jednání, protože podle Bendova názoru vynechal standardní legislativní postupy.¹⁰⁶

Václav Benda také pod dojmem těchto událostí na začátku roku 1995 prohlásil, že podoby možné spolupráce s ODS jsou různé – od volnější předvolební koalice až po sloučení obou stran. KDS podle něj předem neodmítá ani jednu možnost, bude ale usilovat o zachování své vlastní křesťanskodemokratické identity. Marek Benda však nevyločil ani samostatnou kandidaturu KDS ve volbách roku 1996.

V únoru 1995 lidovecký místopředseda Bělehrádek řekl, že jeho strana KDS „*nabídla sloučení, protože jak programy, tak voličské základy obou stran jsou stejné a*

¹⁰³ Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 51.

¹⁰⁴ Fiala, P.; Foral, J.; Konečný, K.; Marek, P.; Pehr, M.; Trapl, M.: Český politický katolicismus 1848–2005, Brno: CDK 2008, s. 471.

¹⁰⁵ Dluh, který vznikl kvůli úvěru ODA před volbami roku 1992 a i s úrokem později dosáhl výše 52 milionů korun, byl hned po volbách převeden na Kreditní a průmyslovou banku a později na společnost Marklap, která jej za ODA uhradila. Problém byl ale v tom, že náměstek ministra financí a člen ODA Miroslav Téra údajně zařídil auditorický posudek, který pomohl společnosti Marklap navýšit základní jmění právě o 52 milionů. Celá záležitost vyvolala rozsáhlé policejní vyšetřování, které vyvrcholilo v březnu 1995 obviněním šéfa sekretariátu ODA J. Reichmana z několika trestních činů. Přestože byl Reichman po půlroce zproštěn obžaloby, celá kauza výrazně poškodila pověst ODA. (Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 51.)

¹⁰⁶ Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 51.

*KDS se musí rozhodnout, zda chce jít s KDU-ČSL, ODS nebo ODA, neboť v České republice není prostor pro více křesťanských stran“.*¹⁰⁷

24. března 1995 vedení KDU-ČSL vyslovilo souhlas s tím, aby předsednictvo strany vyjednávalo s KDS o sloučení obou stran před podzimním lidoveckým sjezdem. Ivan Pilip se jednání nebránil, ale dodal, že „*reálnost takovéto alternativy záleží i na řadě dalších faktorů*“.¹⁰⁸ KDS byla nabídnuta možnost programové frakce uvnitř KDU-ČSL, což byl její dřívější požadavek. Místopředseda KDS Tollner uvedl, že tato nabídka KDU-ČSL byla v některých ohledech velkorysejší než od jiných partnerů. Představě předsedy Pilipa byla nejbližší integrace s „*KDU-ČSL a zejména s ODS*“. Orgány KDS se budou podle Pilipa možností sloučení s KDU-ČSL vážně zabývat, ale J. Lux se nechal slyšet, že „*vůdcům KDS jde více o parlamentní křesla, než o hodnoty a principy v politice*“.¹⁰⁹

Volební preference KDS se v této době pohybovaly kolem 1 % a na konci dubna 1995 bylo prakticky rozhodnuto o tom, že se KDS sloučí s ODS. KDS vzala oficiálně za svou nabídku ODS 25. dubna, aniž by se oficiálně vyjádřila k nabídce lidovců.

Ve věci integrace s ODS nepanovala uvnitř KDS shoda, což se plně projevilo v květnu 1996, kdy vypukl v rámci stranické elity spor, který odrážel i postoje členské základny KDS. Začátkem května došlo k rozdělení poslaneckého klubu. V PS PČR se nově ustavil klub s názvem „KDS 1“, který s integrací nesouhlasil. Jeho předsedou se stal poslanec Jan Zahradníček, dalšími členy pak poslanci Pavel Tollner, Vladimír Koronthály, Jiří Haringer a Věnceslav Lukáš. Počet členů původního klubu KDS se tak snížil z deseti na pět.

Vedení KDS bylo tímto krokem překvapeno. Počítalo spíše s opozicí jednotlivců z řad řadových členů. Tento krok později oslabil i vyjednávací pozici KDS, protože funkce, které získala v ODS, závisely na počtu členů, kteří do ODS přestoupí. Předseda Pilip vyjádřil také zklamání nad tím, že zakladatelé nového klubu informovali o svém úmyslu dříve předsedu KDU-ČSL a nikoliv jej. Pavel Tollner také prohlásil, že „KDS 1“ bude usilovat o svolání mimořádného sjezdu strany, který by rozhodl o sloučení s ODS či s jiným subjektem. V důsledku vzniku klubu „KDS 1“ byl Pavel Tollner následně odvolán z funkce místopředsedy KDS.

¹⁰⁷ Fiala, P.; Foral, J.; Konečný, K.; Marek, P.; Pehr, M.; Trapl, M.: Český politický katolicismus 1848–2005, Brno: CDK 2008, s. 472.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 52.

Václav Benda byl sice 18. května vedením Křesťanskodemokratické strany pověřen dalším jednáním o integraci s lidovci, KDU-ČSL ale další jednání podmínila ukončením vyjednávání KDS s ODS. Benda poté lidovce obvinil z krádeže „značky KDU a realizace křesťanskodemokratické politiky“, což ve svém prohlášení odmítl klub „KDS 1“. Ten kritizoval vedení KDS, že rozhovory nebyly vedeny tak, aby bylo možno objektivně porovnat výhodnost nabídek ODS a KDU-ČSL. Vedení strany podle poslanců z „KDS 1“ nemá mandát od členské základny, aby zvolilo nezvratnou alternativu.

22. června 1995 přesto podepsali předsedové KDS a ODS Ivan Pilip a Václav Klaus smlouvu o integraci obou stran, k níž mělo dojít na přelomu března a dubna 1996 s odevzdáním kandidátních listin do voleb do PS PČR. Pilip smlouvu komentoval slovy, že „tři roky od minulých voleb, jichž se KDS účastnila v koalici s ODS, ukázaly, že tato strana je nám všestranně nejbližší“.¹¹⁰

V září 1995 přestoupili všichni poslanci z klubu „KDS 1“ do KDU-ČSL, čímž klub zanikl. Je otázkou, nakolik bylo toto rozhodnutí ovlivněno přijetím nového jednacího řádu PS PČR, platného od 1. 8. 1995, který ustanovoval, že každá politická strana smí mít v PS PČR jen jeden poslanecký klub.

Na přelomu září a října 1995 se sešel sjezd KDU-ČSL, na kterém se lidovci prezentovali jako strana, která překonala počáteční krizi a rozdělení. V projevech zaznělo, že šance KDU-ČSL roste úměrně ztrátě popularity ODA a že lidovci jsou ideovou alternativou občanským i sociálním demokratům svým apelem na sociálně-tržní hospodářství a hodnotový rozměr transformace.¹¹¹ Ve funkci předsedy strany byl na sjezdu potvrzen Josef Lux a za místopředsedy byli zvoleni Jan Kasal, Stanislav Bělehrádek, Vilém Holář a Miloslav Výborný.

Mezitím pokračoval proces slučování KDS s ODS, se kterým však nesouhlasila mimo jiné severomoravská a také severočeská organizace KDS. Ty chtěly svůj názor prezentovat na sjezdu strany 18. listopadu 1995, který měl o sloučení s ODS rozhodnout.

Dva týdny před tím však došlo uvnitř strany ke zformování platformy „Za zachování KDS“. Její představitelé vyjádřili strach ze ztráty možnosti plnit slib, který dali voličům, a také tvrdili, že KDS je schopná samostatné existence. Frakce však vyjádřila jistou programovou náklonnost spíše ke KDU-ČSL a ODA. ODS pak vyčítala „mravní

¹¹⁰ Fiala, P.; Foral, J.; Konečný, K.; Marek, P.; Pehr, M.; Trapl, M.: Český politický katolicismus 1848–2005, Brno: CDK 2008, s. 473.

¹¹¹ ČTK, 30. září 1995. Cit. dle Fiala, P.; Foral, J.; Konečný, K.; Marek, P.; Pehr, M.; Trapl, M.: Český politický katolicismus 1848–2005, Brno: CDK 2008, s. 474.

relativismus“. Mluvčím platformy se stal Rostislav Gargulák, donedávna politický poradce předsedy Pilipa.

Sjezd KDS ale rozhodl jednoznačně: 101 delegátů se vyslovilo pro integraci s ODS, 69 jich bylo proti. KDS se tak na konci března 1996 měla včlenit do nejsilnější vládní strany, čímž měla být její samostatná existence zpečetěna. Jejím členům bylo zajištěno podle slučovací smlouvy v rámci ODS křeslo místopředsedy (stal se jím Ivan Pilip) a pozice dvou členů výkonného výboru s hlasovacím právem. Ivanu Pilipovi byla také garantována funkce volebního lídra v jednom z krajů (pokud v něm bude místní ODS lídrem zvolen) a další tři volitelná místa na kandidátkách ODS ve volbách do Poslanecké sněmovny (tato místa připadla později Marku Bendovi, Miroslavu Tylovi a Michalu Lobkowiczovi). Představitelé KDS do formálního dokončení slučování na sjezdu ODS na jaře 1996 zasedali v orgánech ODS s poradním hlasem a strany už fungovaly jako pevná koalice.

Začátkem roku 1996 ale podle průzkumů vyšlo najevo, že až 40 % členské základny KDS je proti sloučení s ODS. Po sloučení pak část členské základny nevstoupila do ODS, ale někteří členové přešli do KDU-ČSL a část zůstala bezpartijní, na což podle integrační dohody měli členové právo.¹¹²

Sloučením KDS s ODS končí pluralita či subsystém křesťansko-demokratických subjektů v českém stranickém systému. Od voleb 1996 je pak jediným reprezentantem tohoto ideově-programatického proudu v české politice KDU-ČSL. V další kapitole proto stručně nastíníme její další politický vývoj. Bude se do něj promítat ale také aktivita některých bývalých členů KDS.

¹¹² Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 56.

5. KDU-ČSL jako jediný reprezentant křesťansko-demokratické politiky

5.1 Volební období 1996–1998

Ve volbách do Poslanecké sněmovny v červnu 1996 získala KDU-ČSL 8,08 % hlasů, což jí přineslo zisk 18 poslaneckých mandátů. Dosáhla tak lepšího volebního výsledku než v předchozích volbách v roce 1992, kdy získala 6,3 % hlasů. Jedním z nových poslanců KDU-ČSL byl i bývalý místopředseda KDS Pavel Tollner.

Na kandidátkách ve volbách vítězné ODS se poslanci a členy jejího klubu stali také bývalí členové KDS, kteří podle slučovací dohody zmíněné v minulé kapitole získali volitelná místa na kandidátkách ODS. Byli to Marek Benda, Ivan Pilip, Michal Lobkowicz a Miroslav Tyl. Za ODS byl zvolen také bývalý poslanec KDS ve Federálním shromáždění Petr Pleva.

Po volbách vstoupila KDU-ČSL opět do koaličních jednání se svými dosavadními vládními partnery ODS a ODA. Povolební situaci ale zkomplikoval fakt, že ve dvousetčlenné sněmovně disponovala bývalá koalice jen 99 poslanci (kromě 18 poslanců KDU-ČSL šlo o 68 zástupců ODS a 13 poslanců ODA). Nesourodou většinu tvořili jednak zástupci České strany sociálně demokratické (ČSSD) a také dvou stran s nulovým koaličním potenciálem – Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM) a Sdružení pro republiku – Republikánské strany Československa (SPR-RSČ) – se kterými žádná z ostatních stran nechtěla spolupracovat.

Této situace se pokusil využít předseda ČSSD Miloš Zeman. Na toleranci nebo netoleranci jeho strany stála budoucnost dosavadní koalice. Zeman nabídl dva dny po volbách Josefu Luxovi křeslo premiéra ve společné vládě. Lux to odmítl a koalici se sociální demokracií označil za neperspektivní. Současně vyjádřil nezájem své strany KDU-ČSL stát se členem menšinové vlády, která by nezískala podporu ČSSD.

Dohoda o toleranci menšinové vlády ODS, KDU-ČSL a ODA byla nakonec uzavřena a lidovci uspěli také s požadavkem vyrovnaného počtu ministerských křesel ODS a dvou menších stran. Poměr byl nakonec 8 ministrů (včetně předsedy vlády Václava Klause) pro ODS, 4 pro KDU-ČSL a 4 pro ODA. Do vlády tak za KDU-ČSL zasedli Josef Lux jako vicepremiér a ministr zemědělství, Miloslav Výborný jako ministr obrany, Jaromír Schneider jako ministr hospodářství a Jaromír Talíř jako ministr kultury.

Na podzim roku 1996 se konaly volby do nově ustaveného Senátu. Lidovci jednali o společném postupu s ODA tak, aby v jednotlivých jednomandátových volebních obvodech nekandidovali proti sobě. Nakonec lidovci vyslali kandidáty do 45 volebních obvodů z celkových 81.

KDU-ČSL na základě iniciativy Josefa Luxe nabídla kandidaturu také několika nečlenům, zejména známým osobnostem politického a společenského života. Stranu měli v těchto volbách zastupovat například Pavel Tigrid, Jan Sokol, Dagmar Burešová nebo Petr Pithart. Ze 45 kandidátů KDU-ČSL jich postoupilo do druhého kola 17. Bývalý poslanec KDS Jan Zahradníček kandidující v jednom z brněnských volebních obvodů byl zvolen již v prvním kole.

Ve druhém kole se lidovci rozhodli podpořit také čtyři kandidáty ČSSD, protože podle Luxe bylo potřeba, aby v Senátu zasedli i zástupci sociálních demokratů, a to jak z důvodu potřeby opozice, tak proto, aby žádná strana neměla majoritu. Tento krok ale samozřejmě poškodil vztahy ve vládní koalici, především mezi KDU-ČSL a ODS.

Lidovci v Senátu nakonec obsadili třináct křesel a jejich kandidát Petr Pithart se stal dokonce předsedou horní parlamentní komory. Za ODS byl v Praze 1 zvolen senátorem bývalý předseda KDS Václav Benda, který ve 2. kole porazil kandidáta KDU-ČSL Pavla Tigrida.

Již začátkem roku 1997, ještě před vypuknutím vleklých sporů v koalici, se KDU-ČSL sama označila za programově nejusazenější politickou stranu v zemi. Lidovečtí představitelé stále častěji stranu prezentovali jako další rovnocennou alternativu nejsilnějších stran, pro kterou mohou voliči hlasovat v případě, že jim nevyhovuje ani politika ODS, ani ČSSD. Velký vzor lidovců při vytváření image strany jako jediné křesťanské strany v politickém spektru představovala německá CDU.¹¹³

Koncem září 1997 Josef Lux na stranickém sjezdu konstatoval, že se KDU-ČSL stala třetí nejsilnější stranou v zemi a také moderní demokratickou stranou nadkonfesního typu.¹¹⁴ Vyjádřil také snahu strany o stále větší přibližování k ostatním křesťansko-demokratickým stranám v Evropě.

V období vrcholící politické krize na sklonku roku 1997 sehráli lidovci nezanedbatelnou roli. Představitelé strany požadovali, aby plánovaná koaliční konference

¹¹³ Fiala, P.; Suchý, P.: Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová. In: Malíř, J.; Marek, P. (eds.): Politické strany II. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1938–2004, Brno: Doplněk 2005, s. 1439.

¹¹⁴ Nelze na tomto místě nepřipomenout podobně optimistický projev předchozího předsedy ČSL Josefa Bartončíka, který 20. 12. 1989 konstatoval, že se plně zdařila přeměna bývalého satelitu KSČ na uskupení, které je připraveno „budovat křesťanskou, svrchovanou a moderní stranu“. Viz kap. 2.3.4.

připravila nové programové prohlášení vlády, se kterým by opět požádala poslaneckou sněmovnu o vyjádření důvěry.

Postupně se vyhrocoval vztah mezi Luxem a premiérem Klausem. Vše vyvrcholilo po vypuknutí skandálu s financováním ODS. Lux 27. listopadu 1997 naznačil, že pokud ODS aféru uspokojivě nevyřeší, lidovci koalici opustí. K tomuto rozhodnutí dospěli ministři za KDU-ČSL již o den později, 28. listopadu, když se rozhodli podat demisi. Lux i nadále upřednostňoval pokračování dosavadní koalice, ovšem bez Klause v čele vlády.¹¹⁵

Ve stejný den také Jan Ruml spolu s místopředsedou ODS a bývalým předsedou KDS Ivanem Pilipem vyzvali Václava Klause k odstoupení z funkce předsedy své strany. V ODS se kolem Rumla a Pilipa vytvořila takzvaná Názorová platforma, do které se z bývalých představitelů KDS kromě Pilipa zapojil také Michal Lobkowicz. Václav Benda měl obavu, aby z tzv. Sarajevského atentátu nebyla obviněna bývalá KDS, a také proto se postavil za Klause.

Když poté ve vnitrostranickém boji Klaus svou pozici uhájil, odešli jeho odpůrci z poslaneckého klubu i z ODS a založili v lednu 1998 novou stranu – Unii svobody (US).

V prosinci 1997 požádal prezident Václav Havel Josefa Luxe, aby zahájil rozhovory s politickými stranami o členech nového kabinetu. Tato žádost však neznamenal, že by se měl stát premiérem. Lux nabídku přijal s tím, že nová vláda nemůže být provizorní. Jeho pověření skončilo 16. prosince jmenováním guvernéra České národní banky Josefa Tošovského premiérem. Parlament zároveň ústavním zákonem zkrátil volební období tak, aby se volby konaly už v polovině roku 1998 a nikoli až v roce 2000.

5.2 KDU-ČSL v období tzv. opoziční smlouvy

Ve volbách do poslanecké sněmovny v červnu 1998 obdržela KDU-ČSL 9 % hlasů a získala 20 poslaneckých mandátů. Z bývalých představitelů KDS byli za ODS zvoleni Marek Benda a Petr Pleva, za US Ivan Pilip a Michal Lobkowicz a za KDU-ČSL Pavel Tollner.

¹¹⁵ Fiala, P.; Suchý, P.: Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová. In: Malíř, J.; Marek, P. (eds.): Politické strany II. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1938–2004, Brno: Doplněk 2005, s. 1439.

Při diskusích o sestavení vlády docházelo v KDU-ČSL k jistým názorovým střetům mezi Luxem upřednostňujícím koalici ČSSD – KDU-ČSL – US a Janem Kasalem podporujícím spíše pravostředovou koalici KDU-ČSL a US s ODS. Pro stranu byla nepřijatelná pouze menšinová vláda ČSSD a KDU-ČSL s „tichou“ podporou KSČM. Varianta většinové koalice se sociální demokracií, ve které měl Josef Lux zastávat funkci premiéra, nakonec ztroskotala na nesouhlasu Unie svobody v čele s Janem Rumlem.

Předsedové nejsilnějších parlamentních stran se poté dohodli na toleranci menšinové vlády ČSSD. Tato dohoda mezi ČSSD a ODS se oficiálně jmenovala „Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice“, zahrnovala také prosazení většinových prvků do volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny a vžil se pro ni název „opoziční smlouva“.

Lidovci ji označili za protiústavní. Josef Lux ji přirovnal ke komunistické Ústavě zaručující vedoucí úlohu jedné strany. KDU-ČSL proto deklarovala přechod do „konstruktivní opozice“, a to i vůči ODS.¹¹⁶

V září 1998 Josef Lux oznámil, že onemocněl leukémií, rezignoval na všechny své funkce a ponechal si pouze poslanecký mandát. Dočasným vedením strany byl pověřen místopředseda Jan Kasal.

V podzimních senátních volbách v roce 1998 spolupracovala KDU-ČSL ve „Čtyřkoalici“ s US, ODA a Demokratickou unií (DEU). Z celkových 21 mandátů získaly tyto strany 14 křesel. Polovinu z těchto úspěšných kandidátů nominovala KDU-ČSL.

V květnu 1999 byl na stranickém sjezdu zvolen předsedou Jan Kasal. Prvním místopředsedou se stal jeho protikandidát na funkci předsedy Cyril Svoboda. Místa dalších místopředsedů obsadili Miroslav Kalousek, Tomáš Kvapil a Pavel Severa.

Spolupráce stran Čtyřkoalice pokračovala v září 1999 podpisem tzv. Svatováclavské dohody, ve které se strany domluvily na společném postupu před parlamentními volbami v roce 2002 i po nich. Došlo ke zřízení čtyřkoaliční Rady tvořené předsedy a místopředsedy všech stran. Za cíl Čtyřkoalice bylo označeno její vítězství v dalších parlamentních volbách. I když KDU-ČSL vyjadřovala ochotu spolupráci v rámci Čtyřkoalice dále prohlubovat, lidovecké vedení její přetvoření na politickou stranu jednoznačně odmítalo.¹¹⁷

¹¹⁶ Fiala, P.; Suchý, P.: Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová. In: Malíř, J.; Marek, P. (eds.): Politické strany II. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1938–2004, Brno: Doplněk 2005, s. 1440.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 1441.

O rok později došlo k podpisu Svatováclavské čtyřkoaliční smlouvy, podle které byla vytvořena Politická rada čtyřkoalice tvořená třemi členy za KDU-ČSL a za US a jedním zástupcem za DEU a ODA. V závěru ledna 2001 proběhla v Politické radě čtyřkoalice volba lídra, který měl být kandidátem na příštího premiéra. Lidovci nominovali jako svého kandidáta nepříliš známého politika Jaroslava Kopřivu. V důsledku patové situace, kdy se rada nemohla shodnout ani na jednom ze tří kandidátů (US nominovala svého předsedu Karla Kühnla, stejně jako ODA zase svého nejvyššího představitele Michaela Žantovského), se lídrem stal i přes nesouhlas vlastní strany Cyril Svoboda. Už v březnu ale z postu lídra odstoupil kvůli nepřijetí svého návrhu složení stínové vlády Politickou radou. Jeho nástupcem se stal Karel Kühnl.

Vnitrostranické napětí v KDU-ČSL po těchto událostech mělo být ukončeno volebním sjezdem v závěru května 2001. Novým předsedou strany se na něm stal Cyril Svoboda a prvním místopředsedou Milan Šimonovský. Dalšími místopředsedy byli zvoleni Zuzana Roithová, Jan Kasal, Miloslav Výborný a Tomáš Kvapil.

Přestože sjezd skutečně přispěl ke snížení napětí uvnitř strany, i nadále zůstal nevyřešený do budoucna velmi důležitý konflikt mezi Cyrilem Svobodou a Miroslavem Kalouskem, kterého Svoboda označil za nevěrohodnou osobu pro účast ve stínové vládě.¹¹⁸

V říjnu 2001 přijaly čtyřkoaliční strany dohodu o volební a povolební spolupráci zavazující je k sestavení společných kandidátek pro volby do Poslanecké sněmovny. Výhrady KDU-ČSL a především jejího předsedy Cyrila Svobody vůči ODA a splácení jejího dluhu způsobily stažení nominantů ODA ze společné kandidátky Čtyřkoalice a také odstoupení Karla Kühnla z pozice lídra uskupení. Čtyřkoalice se tak přetvořila na „Koalici“ tvořenou pouze KDU-ČSL a Uníí svobody-Demokratickou uníí (US-DEU)¹¹⁹. Tyto otřesy předznamenaly volební neúspěch Koalice, respektive bývalé Čtyřkoalice, která byla v předchozím období podle průzkumů veřejného mínění největším favoritem voleb.

¹¹⁸ Fiala, P.; Suchý, P.: Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová. In: Malíř, J.; Marek, P. (eds.): Politické strany II. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1938–2004, Brno: Doplněk 2005, s. 1442.

¹¹⁹ Strany se spojily 1. února 2002. Jedním z důvodů byla i obava z nepřekročení volebního prahu pro koalici čtyř a více stran, který byl stanoven na 20 procent.

5.3 2002–2010: Vnitrostranické krize a volební neúspěchy

Koalice nakonec ve volbách do Poslanecké sněmovny v červnu 2002 dosáhla nečekaně nízkého výsledku 14,21 % hlasů. Lidovečtí kandidáti získali díky preferenčním hlasům více mandátů než jejich partneři z US-DEU. Z 31 poslanců Koalice jich bylo 23 nominovaných KDU-ČSL. US-DEU ani nemohla vytvořit samostatný poslanecký klub. Do jejího tábora proto přešli dva nestraníci zvolení z KDU-ČSL: Táňa Fischerová a Svatopluk Karásek. Koalice jako taková po volbách zanikla. Z bývalých představitelů KDS byl do nové sněmovny zvolen za ODS Petr Pleva.¹²⁰

KDU-ČSL pod vedením Cyrila Svobody jednoznačně usilovala o vytvoření koaliční vlády s ČSSD a US-DEU, kterou se podařilo sestavit,¹²¹ ale opírala se jen o křehkou většinu 101 hlasů v dvousetčlenné sněmovně.

Nová účast ve vládě ale nezklidnila situaci uvnitř strany. K další proměně nejvyššího stranického vedení došlo už na sjezdu v listopadu 2003. Předsedou byl zvolen Miroslav Kalousek, který ve druhém kole volby porazil dosavadního předsedu Cyrila Svobodu. Na pozici prvního místopředsedy se opět vrátil Jan Kasal. Dalšími místopředsedy byli zvoleni Libor Ambrozek, Roman Línek, Cyril Svoboda a Milan Šimonovský.

Zvolením významných představitelů „pravického“ proudu do čela strany si KDU-ČSL otevřela cestu pro hledání jiných alternativ politické spolupráce¹²² a přes setrvání v koalici s ČSSD (předseda lidovců Miroslav Kalousek ale dával najevo svůj odstup od vlády tím, že do ní sám nevstoupil) se začala orientovat na budoucí spolupráci s ODS, kterou od podzimu 2002 vedl Mirek Topolánek.

Miroslav Kalousek byl dosud jediným předsedou KDU-ČSL po Josefu Luxovi, kterému se podařilo svoji funkci obhájit. Na sjezdu v listopadu 2005 byl do své funkce znovu zvolen, stejně jako první místopředseda Kasal a místopředsedové Šimonovský, Svoboda a Línek. Nově se stal místopředsedou Pavol Lukša.

Ve volbách do Poslanecké sněmovny v červnu 2006 získala KDU-ČSL 7,22 % hlasů (13 mandátů), což bylo hlavně uvnitř strany interpretováno jako neúspěch (Cyril

¹²⁰ O dva roky později se ale vrátil do Poslanecké sněmovny Marek Benda (ODS), který nahradil Jana Zahradila zvoleného do Evropského parlamentu.

¹²¹ Po odstoupení Hany Marvanové z funkce předsedkyně US-DEU za tuto stranu vedl koaliční jednání úřadující předseda Ivan Pilip – bývalý předseda KDS.

¹²² Fiala, P.: Laboratoř sekularizace. Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ, Brno: CDK 2007, s. 126.

Svoboda kvůli volebnímu výsledku vyzval Miroslava Kalouska, aby dal funkci předsedy k dispozici).

Připravovaná povolební spolupráce KDU-ČSL s ODS nemohla být naplněna, protože ani se třetím partnerem Stranou zelených (SZ) neměla možná koalice v Poslanecké sněmovně většinu. Předseda ve volbách vítězná ODS Mirek Topolánek proto začal v srpnu 2002 vyjednávat s ČSSD.

Předseda sociálních demokratů Jiří Paroubek ale mezitím nabídl KDU-ČSL vstup do menšinové vlády s ČSSD (kde by lidovci získali polovinu ministerských křesel a významné programové ústupky). Při hlasování o důvěře by vládu podpořila KSČM. Miroslav Kalousek s vědomím předsednictva lidovců nabídku přijal.¹²³

Tento krok vedl k dosud největší krizi uvnitř lidové strany a k něčemu, co může být označeno za vnitrostranickou revoluci¹²⁴. Krajské i celostátní konference vstup do této vlády odmítly a Miroslav Kalousek sám na předsednickou funkci rezignoval. Pozice ve vedení strany následně ztratili všichni dosavadní významní reprezentanti klíčových názorových proudů (kromě Kalouska Cyril Svoboda a Jan Kasal) a vedoucí funkce (s výjimkou dosavadního místopředsedy Romana Línka) obsadila nová skupina politiků.

Na mimořádném sjezdu v prosinci 2006 se stal předsedou strany do té doby málo známý komunální politik a nově zvolený senátor Jiří Čunek, prvním místopředsedou Roman Línka a dalšími místopředsedy Vlasta Parkanová, David Macek, jihomoravský hejtman Stanislav Juránek a také bývalý člen KDS Marián Hošek.

Půl roku trvající vyjednávání o většinové vládě skončilo v lednu 2007, kdy se koalici ODS, KDU-ČSL a SZ podařilo získat důvěru Poslanecké sněmovny díky dvěma hlasům poslanců zvolených za ČSSD. Do nové vlády nominovala KDU-ČSL na klíčový post ministra financí bývalého předsedu Miroslava Kalouska. V téže vládě se stal ministrem také Kalouskův dlouholetý vnitrostranický konkurent Cyril Svoboda, který spolu s předsedou strany Čunkem Kalouska v dalších dvou letech opakovaně kritizoval za nedodržování programu KDU-ČSL ve funkci ministra.

Jiří Čunek kvůli několika kauzám, které v očích veřejnosti značně poškodily i KDU-ČSL (např. kontroverzní řešení tzv. romské problematiky nebo údajné přijetí úplatku a zneužívání sociálních dávek), v listopadu 2007 odstoupil z postu vicepremiéra a

¹²³ Svůj krok M. Kalousek obhajoval mimo jiné tím, že v případě úspěšného dokončení jednání mezi ODS a ČSSD by velká koalice těchto stran změnila ústavní zákony a zavedením většinového systému pro volby do Poslanecké sněmovny trvale vyřadila KDU-ČSL ze hry.

¹²⁴ Fiala, P.: Laboratoř sekularizace. Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ, Brno: CDK 2007, s. 128.

ministra pro místní rozvoj. V dubnu 2008 se do vlády opět vrátil (poté, co jej státní zástupce zprostil obvinění z korupce), ale v lednu 2009 ze svých exekutivních funkcí v rámci rekonstrukce vlády opět odešel.

O několik týdnů později byla koaliční vládě ODS, KDU-ČSL a SZ vyslovena v Poslanecké sněmovně nedůvěra. Do následně vytvořené „přechodné“ nestranické vlády premiéra Jana Fischera KDU-ČSL odmítla vstoupit s odůvodněním, že nebude dělat „fasádu“ ODS a ČSSD. Tyto strany nakonec do vlády nominovaly každá po 8 ministrech, 2 ministry nominovala SZ.

V květnu roku 2009 se konal zatím poslední sjezd KDU-ČSL. Na něm neúspěšně obhajoval funkci předsedy Jiří Čunek, který ale (stejně jako další kandidátka Michaela Šojdrová) neprošel do druhého kola. V tom se střetli Cyril Svoboda (jako reprezentant spíše křesťansko-sociálního stranického proudu preferujícího spolupráci s ČSSD) a poslanec Evropského parlamentu a bývalý hejtman Olomouckého kraje Jan Březina, kterého podporovali politici blízcí Miroslavu Kalouskovi, kteří se profilují spíše konzervativně a upřednostňují spolupráci s ODS (například Pavel Severa nebo Vlasta Parkanová).

Přestože byl v prvním kole volby předsedy úspěšnější Březina (získal 112 hlasů proti 91 hlasu pro Svobodu), ve druhém kole na svou stranu získal více delegátů Svoboda a těsnou většinou 157 hlasů z 300 získal křeslo předsedy. První místopředsedkyní byla zvolena Michaela Šojdrová a dalšími místopředsedy Pavel Svoboda, Jiří Carbol, David Macek a Pavel Horák.

Miroslav Kalousek už před sjezdem ohlásil úmysl z KDU-ČSL odejít a založit vlastní stranu s konzervativním ideovým profilem. Po sjezdu svůj úmysl potvrdil a na podzim 2009 vznikl přípravný výbor TOP 09.¹²⁵ Z 11 členů přípravného výboru bylo šest bývalými členy KDU-ČSL (kromě Miroslava Kalouska také Vlasta Parkanová, bývalý místopředseda Pavol Lukša, senátorka Ludmila Müllerová, Marek Ženíšek a Josef Malý).

V říjnu se poslanecký klub KDU-ČSL zmenšuje o čtyři poslance, kteří se stávají nezařazenými a deklarují svou příslušnost k TOP 09. Podobný proces probíhá také v Senátu. V listopadu 2009 je Kalousek zvolen na sjezdu TOP 09 prvním místopředsedou nové strany a další bývalí lidovci Müllerová, Lukša a Ženíšek místopředsedy.

KDU-ČSL pro volby do Poslanecké sněmovny v květnu 2010 uzavírá koalici s Evropskou demokratickou stranou. Její předsedkyně Jana Hybášková se stává jedničkou

¹²⁵ Písmena TOP jsou zkratkou slov Tradice, Odpovědnost a Prosperita. Číslo 09 označují rok 2009, kdy strana vznikla.

kandidátky v Královéhradeckém kraji, několik týdnů před volbami si ale mění pozice s pražským lídrem a předsedou strany Cyrilem Svobodou.

Ani tento tah ale neodvrátil nejhorší volební výsledek (KDU-)ČSL v její devadesátileté historii. Zisk 4,39 % hlasů znamená nepřekročení pětiprocentní hranice pro vstup do Poslanecké sněmovny a absenci (KDU-)ČSL v dolní komoře poprvé od roku 1920. Předseda Cyril Svoboda oznamuje ještě během sčítání výsledků rezignaci a vedení strany přebírá do mimořádného sjezdu první místopředsedkyně Michaela Šojdrová.

Naopak TOP 09 zaznamenává ve volbách nečekанý úspěch. Získává 16,7 % hlasů a 41 poslaneckých mandátů. Stává se třetí nejsilnější stranou a vstupuje do vládní koalice s ODS a stranou Věci veřejné (VV).

Z hlediska personální kontinuity KDS je určitě zajímavé, že Marek Benda dokázal z „nevolitelného“ 17. místa pražské kandidátky ODS proniknout díky preferenčním hlasům mezi zvolené poslance. Petr Pleva se na kandidátku ODS nedostal.

Výsledek voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2010 ale znamená pro následující volební období absenci zástupců křesťansko-demokratické stranické rodiny v tomto zastupitelském orgánu.

6. Komparativní analýza (KDU-) ČSL a KDS

Po deskriptivním popisu historicko-politického vývoje obou sledovaných stran nyní přistupme ke srovnání vybraných aspektů těchto subjektů, na kterých budou rozpoznatelné shodné a odlišné rysy dvou aktérů řadících se do křesťansko-demokratické stranické rodiny a působících přitom v jednom stranicko-politickém systému.

Vybranými aspekty srovnání budou vnitřní organizace stran a jejich ideová a programová orientace. Na základě v předchozích kapitolách popsaného vývoje a následujícího srovnání poté zanalyzujeme systémové postavení obou stran v českém stranickém systému (i v období před rozdělením Československa 1. 1. 1993 se totiž „republikové“ stranické systémy vyvíjely odděleně).

6.1 Srovnání vnitřní organizace stran

Na první pohled viditelným rozdílem mezi oběma stranami je velikost jejich členské základny a z ní vyplývající charakter strany. Počet členů KDS za celou dobu její existence nikdy nepřekročil hranici 3 tisíc a strana měla spíše volebně-mobilizační charakter. Ten jí ale jako samostatnému subjektu nepřinesl (na rozdíl od podobně „mobilizačně“ působící a podobným počtem členů disponující ODA) dlouhodobé postavení relevantní strany. KDS se kvůli hrozbě nepřekročení pětiprocentního volebního prahu nikdy nerozhodla kandidovat samostatně, a byla tak nucena uzavírat předvolební koalice, respektive se v konečném důsledku sloučit s větší stranou.

Počet členů (KDU-)ČSL v 90. letech 20. století výrazně kolísal. V roce 1990 došlo k razantnímu přílivu nových členů, jen mezi březnem a prosincem jejich počet vzrostl ze 78 na 95 tisíc. Poté začalo docházet k úbytku členů. V roce 1992 měla strana 88 784 členy, z nichž 33 tisíc bylo sdruženo v Čechách a 55 tisíc na Moravě a ve Slezsku. Na konci roku 1998 měla KDU-ČSL již jen 60 tisíc členů a na konci roku 2002 se členská základna snížila pod hranici 50 tisíc. Propad se nezastavil a počet členů klesl v roce 2008 pod 40 tisíc a v roce 2010 se pohybuje okolo 35 tisíc.

Přesto je KDU-ČSL dlouhodobě druhou nejpočetnější českou politickou stranou za největší KSČM. Obě strany zdědily masovou členskou základnu z období před rokem 1989. Úbytek členů KDU-ČSL je způsoben především vysokým věkovým průměrem členů a jejich vymíráním, které není vyrovnáváno přírůstkem nových členů po roce 1989.

Z vývojového hlediska strana (jako její západoevropské křesťansko-demokratické kolegyňe) prošla postupnou erozí „sloupové“ subkultury, ve které bylo členství ve straně určitou samozřejmostí. Během účasti v Národní frontě strana poskytovala určité útočiště katolickým věřícím, kteří v jejím rámci a pod její záštitou mohli rozvíjet společenské aktivity (například zájezdy a poutě apod.).

V první polovině 90. let strana ze své početné členské základny výrazně těžila jak tím, že nebyla nucena k rozsáhlé předvolební mobilizaci, a přesto získala dostatek hlasů od velké skupiny svých členů, jejich příbuzných a přátel¹²⁶, tak tím, že měla dostatečné personální zázemí pro sestavování kandidátních listin, což jí také přineslo výrazné volební úspěchy na komunální úrovni.

Josef Lux si uvědomoval, že rezervoár tradičních voličů dříve „masové“ ČSL se postupně snižuje, a chtěl stranu zatraktivnit pro širší voličské spektrum pravého středu a z KDU-ČSL vytvořit „catch-all party“ podle vzoru německé CDU. Po jeho předčasném odchodu tento proces ztroskotal a zmenšování voličského jádra spolu s neúspěšnými pokusy o oslovení nových voličů vedlo až k pádu pod pětiprocentní hranici a neúspěchu ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010.

Ze srovnání počtu členů a charakteru stran tedy vidíme, že zatímco (KDU-)ČSL se v 90. letech 20. století mohla opírat o početnou členskou a voličskou základnu zděděnou díky předchozí sedmdesátileté historii „masové“ strany, KDS vycházela z málo početného disidentského prostředí a vzhledem k malé členské základně a neexistující tradici se musela orientovat na předvolební mobilizaci (vykazovala znaky vývojového typu „elitní“ volební strany) a strategická partnerství s většími stranami.

Podobné determinanty také určovaly rozdíl mezi organizačními strukturami obou stran. Organizační struktura KDU-ČSL navazuje na předchozí vývoj strany. Od roku 1995 (viz níže) má čtyři úrovně – celostátní, krajskou, okresní a místní. Orgány celostátní úrovně jsou sjezd, celostátní konference, celostátní výbor, předsednictvo strany, celostátní rozhodčí sbor a celostátní revizní komise. Orgány krajských organizací tvoří krajská konference, krajský výbor, krajské předsednictvo a krajská revizní komise. Stejnou strukturu mají i orgány na okresní úrovni. Orgány místní organizace jsou výroční členská schůze, členská schůze a výbor místní organizace.

¹²⁶ Například při volbách do České národní rady v roce 1992 získala lidová strana 406 341 hlasů, což převyšuje počet jejích členů jen čtyřikrát, zatímco u ostatních stran (s výjimkou KSČM) je tento podíl nesrovnatelně vyšší (Fiala, P.: *Katolicismus a politika*, Brno: CDK 1995, s. 241).

Zajímavý pokus o změnu stranické organizace a také navázání na začátky lidové strany po roce 1918¹²⁷ představovalo ustavení České zemské organizace ČSL na jaře 1991. V jejím čele stanul Antonín Baudyš. O něco později vznikla také zemská organizace na Moravě a ve Slezsku. Do jejího čela byl zvolen Jaroslav Menšík. Předsedové zemských organizací byli od poloviny roku 1992 automaticky místopředsedy strany. V ČSL ale v roce 1992 vyvstaly jisté pochybnosti, jestli vytvoření zemských organizací není symptomem stranického rozkolu¹²⁸. Mezi oběma organizacemi totiž panovaly velké rozdíly zvláště v počtu členů (moravsko-slezská část měla výrazně navrch) a v představách o politice strany. V září 1995 navrhlo lidovecké vedení stranickému sjezdu reorganizaci vnitřní struktury podle volebních krajů. Vytvoření zemských organizací bylo označeno za předčasné vzhledem k tomu, že tehdy ještě nebylo rozhodnuto o budoucím členění státu na samosprávné celky.¹²⁹

Nejvyšším orgánem KDU-ČSL, který mimo jiné volí předsedu a místopředsedy, je sjezd svolávaný jednou za dva roky. Vrcholným orgánem v období mezi sjezdy je celostátní konference odpovídající za činnost strany. Funkční období všech stranických orgánů a volených činitelů je dvouleté. KDU-ČSL má také 16 odborných komisí – například pro rodinnou a sociální politiku, zemědělství, zahraniční, životního prostředí apod.

Organizační struktura Křesťanskodemokratické strany se začala tvořit doslova „na zelené louce“ po založení strany v prosinci 1989. Vzhledem k dvaceti až třicetinásobně menší členské základně byla tato struktura pochopitelně mnohem skromnější než vnitřní uspořádání KDU-ČSL.

KDS zvolila pouze třístupňovou stranickou hierarchii. Na celostátní úrovni byl mezi sjezdy nejvyšším orgánem Republikový zastupitelský výbor, který měl 20 členů. Mezi jeho zasedáními měl nejvyšší pravomoc Republikový výkonný výbor, který byl složen z předsedy a místopředsedů strany a po většinu času, kdy KDS existovala, měl sedm členů. Stejně jako KDU-ČSL fungovaly i v KDS na celostátní úrovni kontrolní orgány: pětičlenný Stranický soud a pětičlenný Republikový kontrolní výbor.¹³⁰

¹²⁷ Problematika zemských organizací v meziválečné éře ČSL je nastíněna v kapitole 2.3.1.

¹²⁸ Také v tomto bodě se nabízí paralela s meziválečnou ČSL, ve které byl mezi českou a moravskou částí značný názorový rozdíl, viz kapitola 2.3.2.

¹²⁹ Fiala, P.; Suchý, P.: Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová. In: Malíř, J.; Marek, P. (eds.): Politické strany II. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1938–2004, Brno: Doplněk 2005, s. 1442.

¹³⁰ Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 29–30.

Prostřední úrovní vnitrostranické struktury byly oblastní organizace, kterých měla KDS celkem deset a měly poněkud jinou strukturu než osm volebních krajů, podle kterých svou strukturu v roce 1995 uspořádala KDU-ČSL.¹³¹ Nejnižší úrovní vnitrostranické hierarchie KDS pak byly místní kluby.

6.2 Srovnání programů

Při srovnání programového vymezení KDS a KDU-ČSL vycházím z hlavních programových dokumentů těchto stran. V případě KDS jde o „Programové prohlášení“ schválené na sjezdu v roce 1990 a „Žďárský program, Obnovit tvář země“ předložený na sjezdu ve Žďáru nad Sázavou v roce 1992.

Složitější situace vzniká při studiu programu (KDU-)ČSL, který prošel v průběhu 90. let dlouhodobým vývojem. Programy z let 1990-1991 byly směsí vágních prohlášení (např. „hlavním měřítkem je člověk“, „v demokratickém světě je člověk svobodný“, „partnerství znamená pro ženu víc než emancipace“, „cílem ČSL je zlepšování životní úrovně občanů“). Výpovědní hodnota těchto dokumentů tak byla minimální.

S vědomím časového posunu oproti programovým dokumentům KDS proto k srovnání využívám dokumentů z pozdějších let: „Východiska politiky KDU-ČSL“ z roku 1995 a „Křesťanskodemokratická politika pro 21. století“ z roku 1997, přestože i ty zůstávají velmi obecné. Právě vzhledem k velké obecnosti programových dokumentů obou stran se v této podkapitole budu věnovat především vymezení identity, ideových kořenů a obecných hodnot, ke kterým se analyzované strany ve svých dokumentech hlásily.

KDS ve svém programu explicitně potvrzuje svůj křesťanský ideový základ. Dává si za úkol aktivizovat především ty křesťany, kteří se dosud politicky neprojevovali, nebo považovali politiku za cosi mravně nepřijatelného. Věří přitom, že se k jejímu programu připojí i nevěřící, pro které jsou křesťanské ideály důležitou hodnotou. Potvrzením křesťansko-demokratické orientace strany a zároveň snahou oslovit dosud politicky pasivní křesťany se KDS snaží také vymezit vůči tradici meziválečného politického katolicismu.¹³² KDS také zdůrazňuje svůj nadkonfesní charakter.

¹³¹ Po vzniku vyšších územně-správních celků (14 krajů) v roce 2000 přizpůsobila této změně svou vnitřní strukturu také KDU-ČSL.

¹³² Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 25.

ČSL se v programu z jara roku 1990 vymezila jako svobodná, nezávislá, křesťanská a demokratická strana. Vychází z křesťanského hodnotového systému, na němž byla budována Evropa. Nepovažuje se za náboženské sdružení, ale politickou sílu, která vědeckými přístupy analyzuje a zobecňuje požadavky občanů, aby je mohla uplatnit v praktické politice. Zároveň se ČSL vymezuje jako strana nesocialistická. V roce 1997 k tomuto vymezení ještě připojila zdůraznění křesťansko-demokratické koncepce jako alternativy jak k liberální, tak sociálně-demokratické koncepci.

Z hlediska hodnotových kořenů, na které chtěly strany navazovat, se KDS ve svém programovém prohlášení hlásí k „našim tradicím“. Naše země je podle KDS svými staletými tradicemi křesťanská a naše národy vynikaly vždy tehdy, když se pevně držely své křesťanské víry. Proto při formování nové politické kultury je nutno nezůstat jen na povrchu a dbát na duchovní kulturu. Proto je důležité při budování demokracie nezapomenout na křesťanství. Mezi církvemi podle KDS nejsou tak zásadní rozdíly, aby znemožňovaly nalezení společné etiky a společných politických postojů. Při pohledu na národní minulost se chce KDS zbavit tradičních černobílých hodnocení. Dědictví první Československé republiky chápe KDS jako cenné poučení a zdroj podnětů pro dnešek. Na československé demokracii KDS oceňuje její duchovní, politickou i hospodářskou pluralitu a vzájemnou toleranci. KDS také požaduje rehabilitaci obětí a nápravu křivd minulosti.

KDU-ČSL označila za kořeny své křesťansko-demokratické politiky křesťanskou myšlenkovou tradici. Přihlásila se ke konzervativní křesťanské politice a křesťansko-sociálnímu hnutí konce 19. století, k politice Československé strany lidové z dob první republiky, orientované na řadové vrstvy obyvatelstva, i k nesocialistickým tendencím období mezi lety 1945 a 1948.

Obě strany se tedy vymezují jako křesťansko-demokratické, vycházející z konzervativních hodnot. KDS se ale silněji vymezuje proti politickému katolicismu první poloviny 20. století, více zdůrazňuje svůj nadkonfesní ekumenický charakter a také zdůrazňuje nutnost vyrovnání se s minulostí, především nápravu křivd komunistického režimu.

Lidská osoba je pro KDS nejdůležitější a živá společnost a její přirozené články, především rodina, jsou přednější než stát a jeho instituce. Stát by měl jen hájit prostor pro člověka a jeho přirozený svět.

Podobně se vyjadřuje také program KDU-ČSL. Přirozená společenství a svobodný občan v právním státě, rodina, obec, vyšší územně správní celky, demokratické politické

strany, církve, profesní komory, odbory, podnikové svazy tvoří podle KDU-ČSL první pilíř její politiky. Obě strany se také hlásí k decentralizaci rozhodování podle principu subsidiarity.

Jako svou první prioritu obě strany shodně označují „úctu k životu“. KDS deklaruje snahu uzdravovat instituce, jako jsou rodina, manželství, mateřství, otcovství a vztah ke stáří, a také rozvíjením sociálních služeb a prosazením spravedlivých zákonů chránit život od početí do okamžiku přirozené smrti.

V ekonomické oblasti se KDS vyslovila pro zaručení rovnoprávnosti soukromého sektoru se sektorem družstevním a státním. Za prvořadé KDS považovala vytvoření záruk dlouhodobých stabilních podmínek pro podnikání. Práce nesmí být zbavena lidského rozměru a pracující má právo podílet se na hodnotách, riziku i zisku. Dobře fungující a konkurenceschopné hospodářství je podle KDS předpokladem vysoké úrovně sociálních jistot ve stáří a v nemoci. KDS v tomto vycházela ze sociálního učení církve, jež stanovuje povinnost všech snažit se o stále dokonalejší sociální spravedlnost. Povinnost zaručit spravedlnost však nenáleží jen státu, ale též svépomocným družstvům či nezávislým odborům.¹³³

K cílům KDU-ČSL v roce 1991 patřilo dosažení prosperující otevřené tržní ekonomiky. Strana také ve svém programu podpořila radikální ekonomickou reformu s tím, že je současně potřeba usilovat o minimalizaci ztrát. Dále se vyslovila pro realizaci restitucí, privatizace, demonopolizace, liberalizace cen a dovozu.

Určité „vystřízlivění z transformačního nadšení začátku 90. let je vidět na ekonomickém programu KDU-ČSL z roku 1995. V něm pokládá strana za svůj cíl sociálně-tržní hospodářství založené na existenci soukromého vlastnictví, volného trhu, stabilní měny a vyrovnaného rozpočtu, na ochraně hospodářské soutěže a spotřebitele, na aktivní politice zaměstnanosti a na solidární nerovnostářské sociální politice státu. KDU-ČSL podobně jako KDS pokládá solidaritu za povinnost celé společnosti, nejen státu.

V programových záměrech sociální politiky KDU-ČSL se hovoří o potřebě formulovat sociální politiku podle nejpočetnější střední vrstvy občanů. Úkolem perspektivní sociální politiky státu má být účelové zmírňování a korekce tvrdostí vzniklých v přirozeném tržním prostředí.

¹³³ Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 26.

V oblasti zahraniční politiky KDS nechce stát stranou integračních procesů v Evropě a zvláště v Evropě střední. Také KDU-ČSL jednoznačně podporuje evropskou integraci s tím, že hodlá usilovat o zachování práv malých zemí.

Na závěr této podkapitoly můžeme na základě sebevymezení ve stranických programových dokumentech potvrdit, že se obě analyzované strany zařazují do křesťansko-demokratické ideově-programatické rodiny. Obě vycházejí ve svých programech a hodnotových prioritách z křesťanských kořenů a ze sociálního učení katolické církve.

Tuto programovou blízkost potvrdil v praktické rovině také například společný konstruktivní přístup k procesu rozdělení československé federace. Obě strany se před volbami v roce 1992 stavěly proti rozdělení a prosazovaly spolkové uspořádání, ale po volbách se připojily ke stanovisku české vlády Václava Klause a vzhledem k neexistující vůli k dohodě ze strany slovenské vlády podpořily rychlý konec společného státu. Při závěrečném schvalování ústavního zákona ukončujícího existenci federace k 31. prosinci 1992 také poslanci obou stran hlasovali pro rozdělení Československa.

Přes velkou podobnost obecných ideových a programových východisek se ale strany v konkrétních postojích několikrát rozešly. Například v řešení otázky navrácení znárodněného majetku církvím a náboženským společnostem sice obě strany v rámci vlády premiéra Václava Klause prosazovaly vrácení majetku společně proti postoji ODS a ODA. Ale zatímco pro KDS bylo navrácení majetku součástí širší otázky vztahů státu a církví a mělo být doprovázeno ukončením financování církví ze státního rozpočtu, pro KDU-ČSL bylo vrácení majetku politickým cílem samo o sobě.¹³⁴

Obě strany se také lišily v pohledu na razanci, s jakou postupovat při „vyrovnávání se s minulostí“. Již v roce 1991, tedy v době, kdy obě strany kooperovaly v rámci KDU, požadovala KDS zveřejnění kompletního seznamu spolupracovníků StB a rozšíření působnosti lustračního zákona. ČSL byla naopak pro uzavření lustrací k určitému datu a proti zveřejnění údajů o všech osobách, které vedla StB v registru spolupracovníků.

V letech 1995 a 1996 se také strany začaly rozcházet v pohledu na ekonomické a sociální otázky. KDS jednoznačně podporovala ODS v její koncepci hospodářské transformace. KDU-ČSL se s odvoláním na principy sociálně-tržního hospodářství zasazovala o zmírnění dopadů ekonomických reforem. V roce 1995 například vyjadřovala velkou nespokojenost s vládním návrhem zákona o sociální podpoře, kde

¹³⁴ Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009, s. 31.

požadovala větší adresnost dětských přídavků a delší podporu matek na mateřské dovolené.¹³⁵ I přes to ale zákon v Poslanecké sněmovně nakonec s výhradami podpořila.

Ostřejším způsobem se začala KDU-ČSL vůči ekonomické strategii Klausovy vlády vymezovat až po volbách do Poslanecké sněmovny v roce 1996. To už ale KDS neexistovala.

6.3 Zařazení stran ze systémového hlediska

V poslední části komparativní analýzy shrnu postavení obou stran z hlediska jejich umístění ve stranicko-politickém systému.

Vzhledem k faktu, že KDS nikdy ve volbách do České národní rady/Poslanecké sněmovny nekandidovala samostatně, je namístě položit si otázku, jestli (a případně v jakém období) byla relevantním aktérem ve stranickém systému. Italsko-americký politolog Giovanni Sartori ve své obecně respektované teorii stranických systémů uvádí, že politickou stranu můžeme započítat jako relevantního aktéra systému, pokud je počet jejích poslaneckých mandátů nezbytný pro nějakou myslitelnou vládní koalici (koaliční potenciál). Druhou možností je, že její váha co do počtu mandátů stačí k tomu, aby zásadním způsobem ovlivnila soutěžní strategii jiných aktérů (tzv. vyděračský potenciál).

KDS připadly po volbách v roce 1992 ve Federálním shromáždění dva mandáty v každé ze sněmoven a také 4 mandáty ve společném poslaneckém klubu KDU v České národní radě. Tyto nízké počty by sice mohly odkazovat k irelevanci KDS v období let 1991–1992, ale vzhledem k dynamické krystalizaci dosud neukotveného a značně nestabilního stranického systému a také nejasnosti vládní majority po rozpadu Občanského fóra (respektive už od vzniku Meziparlamentního klubu demokratické pravice, Liberálního klubu OF a Klubu sociálních demokratů OF) je značně obtížné relevanci aktérů v tomto období analyzovat.

Podobná situace platí na federální úrovni také pro (KDU-)ČSL, která po volbách v roce 1990 disponovala 7 mandáty ve Sněmovně lidu FS a 4 mandáty ve Sněmovně národů FS. 15 mandátů v České národní radě jí ale nesporně po erozi dřívějšího majoritního klubu OF v roce 1991 přinesla pozici relevantního aktéra v „republikové agendě“, kterou ČNR řešila. Obě strany jsou navíc zastoupeny v české vládě.

¹³⁵ Fiala, P.; Foral, J.; Konečný, K.; Marek, P.; Pehr, M.; Trapl, M.: Český politický katolicismus 1848–2005, Brno: CDK 2008, s. 472.

KDS sice pro parlamentní volby v roce 1992 uzavřela koalici s ODS, ale v předvolební kampani a ve volebních materiálech vystupovaly obě strany značně odděleně, což naznačovalo snahu KDS zachovat si vlastní ideově-programatickou tvář a získat po volbách pozici relevantního aktéra stranického systému. Ve volbách do České národní rady, která se už za půl roku transformovala na Poslaneckou sněmovnu nově vzniklé České republiky, jí připadlo 10 mandátů, které se staly nezbytnými pro vznik vládní koalice ODS – KDS – ODA – KDU-ČSL. Tato koalice disponovala ve dvousetčlenné sněmovně celkem 105 mandáty. Podobně nezbytných bylo pro tuto koalici také 15 poslanců KDU-ČSL.

Po celé volební období a zejména po neúspěchu v komunálních volbách v roce 1994 KDS zvažovala další předvolební koalici, případně úplné sloučení s jinou stranou. Její relevance byla v průběhu volebního období navíc snížena přechodem celkem 9 poslanců z opozičních řad do vládního tábora¹³⁶. Jiná koalice přitom vzhledem k značné nesourodosti opozice a přítomnosti antisystémových stran (KSČM a SPR-RSČ) nebyla myslitelná.

Relevance KDS definitivně končí rozpadem jejího poslaneckého klubu v červnu roku 1995. KDU-ČSL zůstává relevantním aktérem do volebního propadu v roce 2010, kdy nezískává v Poslanecké sněmovně žádný mandát a do doby případného návratu do dolní komory přestává být relevantním aktérem.

Tolik k systémové relevanci obou stran. Nyní přejdeme k jejich zařazení ve stranickém systému, které se profilovalo podle konfliktních linií – „cleavages“. Obě strany se již před volbami v roce 1990 společně vymezily na konfliktní linii transformace, která oddělila KSČ a její oponenty. Volby 1990 ale potvrdily přinejmenším částečnou existenci dalších konfliktních linií. Jednou z nich byla také linie církev–stát, na které se profilovala ČSL.¹³⁷

V období let 1991–1992 došlo k jednoznačnému posilování socioekonomické konfliktní linie transformace. Ve volbách 1992 se obě popisované strany vzhledem k této linii vymezovaly napravo. U KDS bylo toto zařazení ještě umocněno předvolební koalici s dominantním aktérem pravice, kterým byla ODS, a také vstupem KDS do společného poslaneckého klubu s ODS ve Federálním shromáždění. Tento proces poté v letech 1995 a 1996 vyvrcholil integrací obou stran.

¹³⁶ Tabulka zachycující změny v počtu členů jednotlivých klubů ve volebním období České národní rady/Poslanecké sněmovny v letech 1992–1996 viz Přílohu 4.

¹³⁷ Strmiska, M.; Hloušek, V.; Kopeček, L.; Chytilík, R.: Politické strany moderní Evropy, Praha: Portál 2006, s. 443.

KDS se tedy od počátku vymezovala jako (z hlediska socioekonomické konfliktní linie) jasně pravicová strana. Ještě v polovině 90. let 20. století se zdálo, že KDU-ČSL také směřuje nejen programově, ale i svým politickým jednáním k pravicovému pojetí křesťansko-demokratické politiky podle vzoru německé CDU, ke které se tehdejší předseda Josef Lux často hlásil. CDU ale plní v německém stranicko-politickém systému roli dominující pravicové strany, která integruje nejen křesťanské, ale také konzervativně a částečně i liberálně orientované voliče. Vzhledem k historickým, sociálním a politicko-kulturním faktorům (tradiční český antiklerikalismus a antikatolicismus, který se projevil například ve 20. letech¹³⁸, umocněný navíc 40 lety komunistického režimu) ale tuto pozici KDU-ČSL ve stranickém systému v 90. letech nezaujala a byla z této pozice vytlačena „občanskými stranami“ (ODS a ODA).

Po zániku KDS se dalo předpokládat, že KDU-ČSL může aspirovat na roli reprezentantky křesťansko-demokratického proudu v rámci české pravice.¹³⁹ KDU-ČSL se ale začala v letech 1996 a 1997 viditelně přesouvat z pravicové pozice do středu. Příčinou byl příklon k tzv. sociálně-tržnímu hospodářství jako alternativě k liberálnímu i sociálně-demokratickému konceptu. A také snaha, aby se strana stala pivotální středovou stranou, a měla tak možnost být přirozenou součástí jak středopravých, tak (v budoucnu pravděpodobných) středolevých vládních koalic.

Tento koncept ztroskotal po odmítnutí Unie svobody vstoupit do středolevé vlády s ČSSD a KDU-ČSL po volbách do Poslanecké sněmovny v roce 1998. Reakcí KDU-ČSL na následné uzavření tzv. opoziční smlouvy mezi dominantními stranami pravé i levé části hlavní socioekonomické konfliktní linie pak bylo partnerství s liberálně-konzervativními stranami pravého středu (US, ODA, DEU) v tzv. Čtyřkoalici. Vysoký nárůst jejich volebních preferencí naznačoval, že by se toto uskupení mohlo stát dominantním aktérem pravého středu, který by integroval konzervativní a liberální voliče a vytlačil ODS na pravý okraj spektra. Vnitřní rozkol ve Čtyřkoalici, ve kterém hrála KDU-ČSL ústřední roli, ale tomuto přesunu v pravé části stranického systému zabránil.

Před volbami v roce 2002 se KDU-ČSL pod vedením Cyrila Svobody vrátila do pozice středové strany, která může být součástí středopravých koalic, ale tehdejší programatika i praktická politika strany inklinovala spíše k budoucímu sestavování středolevých koalic.

¹³⁸ Viz kapitoly 2.2.1 a 2.2.2

¹³⁹ Fiala, P.: KDU-ČSL v politickém systému České republiky. In: Teologie a společnost 6/2003, Brno: CDK 2003, s. 22.

Změna tohoto trendu přišla s novým předsedou Miroslavem Kalouskem. Od roku 2004 se vzhledem k rozpadu US-DEU zdálo, že KDU-ČSL částečně obsadí její systémovou pozici a přesune se trvale do pravého středu. Stranický systém se tehdy krystalizoval podél socioekonomické konfliktní linie do podoby dvou relativně pevných bloků. Na pravici to měla být ODS s KDU-ČSL¹⁴⁰ a na levici ČSSD s KSČM. Možnou spolupráci s KSČM začala ČSSD připouštět především v závěru volebního období, kdy při hlasování v Poslanecké sněmovně fungovala více než křehká, nestabilní a programově nesourodá vládní majorita ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU. Většinu 111 hlasů měla ČSSD spolu s KSČM.

Profilace KDU-ČSL jako součásti relativně pevného pravicového bloku ale nebyla dokončena. Kromě vnitřních turbulencí ve straně a odstoupení Miroslava Kalouska bylo příčinou opětovné obsazení pravo-středové systémové pozice (kterou předtím zastávala US-DEU) Stranou zelených.

V posledním volebním období KDU-ČSL prošla hlubokou vnitřní krizí mezi křídlem preferujícím zařazení strany do pravé části stranického systému a budoucí účast v pravicových koalicích a křídlem prosazujícím pokračování strategie pivotální středové strany. Krize vyústila v odchod části poslanců i členů z KDU-ČSL a založení TOP 09. Ta se profilovala jako konzervativně-liberální pravicová alternativa k ODS a naznačovala budoucí systémové zařazení, jaké měla do roku 1998 ODA.¹⁴¹

Po této secesi ztratila KDU-ČSL svůj přesah do pravého středu stranického systému a projevil se u ní ze západní Evropy známý fenomén „trvale krvácející středové strany“, která stálou účastí ve vládě a nevyhraněním na pravolevé socioekonomické konfliktní linii trvale ztrácí voličskou podporu. To vedlo až k propadu ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010 a ztrátě relevance ve stranicko-politickém systému.

¹⁴⁰ Tehdejší předsedové obou stran Mirek Topolánek a Miroslav Kalousek dokonce otevřeně připouštěli budoucí uzavření trvalé volební koalice.

¹⁴¹ Obě strany také pojí podobná ideově-programatická východiska: odvolávání se na křesťanské kořeny a liberální ekonomický program. Kromě toho je mezi ODA a TOP 09 také personální kontinuita, například v osobě předsedy Karla Schwarzenberga nebo bývalé ministryně Vlasty Parkanové.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo odpovědět na otázku, jestli je možné paralelní existenci KDS a (KDU-)ČSL v letech 1989 až 1996 považovat za skutečnou přítomnost dvou relevantních reprezentantů stejného ideově-programatického proudu v jednom stranicko-politickém systému. A pokud ano, z jakých důvodů k této heterogenitě uvnitř křesťansko-demokratické stranické rodiny došlo a proč nebyla tato heterogenita vyřešena integrací těchto dvou stran.

Zařazení obou stran do křesťansko-demokratické stranické rodiny bylo potvrzeno jak z hlediska jejich sebe-identifikace a programového vymezení, tak z hlediska politické praxe. Není ale možné přehlédnout rozdílnost mezi stranami v přístupu k ekonomickým a sociálním otázkám, ve kterých se zpočátku obě profilovaly na podobných konzervativních postojích. KDS se od roku 1991 v souvislosti s procesem sbližování s ODS (dokončeným úplnou integrací) plně přimkla k jejímu liberálně-konzervativnímu ekonomickému přístupu. KDU-ČSL naopak začíná od roku 1995 akcentovat sociálně-tržní přístup k ekonomickým otázkám, který se zvyrazňuje ve volebním období 1996-1998. V dalších letech KDU-ČSL osciluje mezi křesťansko-sociálním a konzervativním ekonomickým přístupem podle toho, který z názorových proudů má aktuálně větší zastoupení ve vedení strany.

Nicméně v letech 1990–1996 můžeme obě strany zařadit do křesťansko-demokratického názorového proudu.

Složitější už je posouzení, jestli můžeme obě strany považovat za relevantní aktéry stranicko-politického systému z pohledu Sartoriho teorie stranických systémů. Vzhledem k tomu, že KDS v hlavních volbách do celostátních zákonodárných sborů nikdy nekandidovala samostatně a orientovala se především kvůli nízkým volebním preferencím na spolupráci s úspěšnějšími partnery (ČSL, respektive ODS), se při formulování úvodních hypotéz vznášel nad její relevancí otazník. Její relevance byla ale prokázána minimálně v letech 1992-1995, kdy byla nezbytnou součástí relativně těsné vládní většiny a jejich 10 poslanců mělo vysoký koaliční i vyděračský potenciál, který ale strana z důvodu výše uvedeného partnerství s největší vládní stranou nevyužívala.

Relevance KDS definitivně končí rozpadem jejího poslaneckého klubu v červnu roku 1995. KDU-ČSL zůstává relevantním aktérem do volebního propadu v roce 2010,

kdy nezískává v Poslanecké sněmovně žádný mandát a do doby případného návratu do dolní komory přestává být relevantním aktérem.

Můžeme tedy konstatovat, že v období mezi lety 1990 a 1995 v českém stranicko-politickém systému působily dvě relevantní křesťansko-demokratické politické strany.

Proč k této heterogenitě došlo, vysvětlují především historické faktory, zejména diskreditace Československé strany lidové, která účastí v systému Národní fronty pro část křesťanů ztratila pozici jejich reprezentantky. Pro další část tuto pozici nikdy neměla, protože jim byla cizí už předválečná ČSL, která fungovala do značné míry jako součást katolického „pilíře“, uzavřeného systému organizací a spolků, který člena této subkultury provázel doslova „od kolébky do hrobu“. Další části křesťanských voličů (kteří se přiklonili k „občanským“ stranám ODS a ODA) je pak cizí explicitně křesťanská politika jako taková.

Zakladatelé KDS patřili názorově do první a druhé skupiny. Především antikomunismus, vyvěrající z disidentských kořenů KDS, a také větší otevřenost vůči společnosti (a oproti na přelomu 80. a 90. let prakticky výhradně katolické ČSL i otevřenost ekumenická) byly hlavními důvody, proč byla v prosinci 1989 „na zelené louce“ založena alternativní křesťansko-demokratická strana.

I přes to spolu KDS a ČSL v roce 1990 navázaly spolupráci. Odpověď na otázku, proč tato spolupráce selhala a KDS se v dalším období rozhodla kooperovat s ODS, leží už částečně v odpovědi na otázku, proč došlo k heterogenitě křesťansko-demokratických stran v českém politickém systému. Opět tu byly důležité rozdílné historické kořeny, které se naplno projevíly při první krizi vzájemné spolupráce – tzv. Bartončikově aféře před parlamentními volbami v roce 1990. Vzhledem k silnému antikomunistickému morálnímu étosu, na kterém stavěla KDS, bylo vážnou trhlinou vzájemných vztahů nevyvrácené obvinění předsedy ČSL ze spolupráce s StB.

Druhou a ještě vážnější trhlinou bylo zaregistrování značky KDU, ke kterému zřejmě s úmyslem využití značky ve svůj prospěch přistoupila ČSL. Po přejmenování strany na KDU-ČSL už byla cesta k nápravě vzájemných vztahů složitá.

Během společné účasti ve vládě Václava Klause také obě strany (i vzhledem k prohlubující se spolupráci KDS s ODS) začaly postupně vykazovat rozdíly v přístupu k ekonomickým a sociálním tématům.

Těžko analyticky uchopitelným, ale přesto vnímatelným faktorem, proč se od roku 1991 KDS přiklonila ke spolupráci s ODS, mohly být také osobní animozity nebo naopak sympatie vůdčích osobností. V tomto případě to mohla být animozita a stálé vyrovnávání

se Josefa Luxe (ale také zakladatelů ODA Pavla Bratinky a Daniela Kroupy) s osobností Václave Klause. Tu však s nimi politici KDS, například Václav a Marek Bendovi, nesdíleli.

I přes to, že spolupráce mezi KDS a (KDU-)ČSL skončila už v roce 1991, můžeme konstatovat, že přítomnost dvou relevantních křesťansko-demokratických stran je vzhledem k extrémně nízké religiozitě české společnosti konce 20.století výjimečným jevem, který také napomohl národně-frontové ČSL k rychlejší transformaci v moderní křesťansko-demokratickou stranu.

Fenomén heterogenity křesťansko-demokratických aktérů působí zvlášť paradoxně z pohledu současnosti, kdy relevantní křesťansko-demokraticky orientovaný aktér v českém stranicko-politickém systému chybí.

Použité zdroje

Dokumenty a prameny

- Dokumenty II. vatikánského koncilu, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2002.
- KDU-ČSL, Křesťanskodemokratická politika pro 21. století, 1997.
- KDU-ČSL, Východiska politiky KDU-ČSL, 1995.
- Kompendium sociální nauky církve, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2008.
- Křesťanskodemokratická strana, Programové prohlášení, 1990.
- Křesťanskodemokratická strana, Žďárský program, Obnovit tvář země, 1992.
- Pokoj a dobro. List k sociálním otázkám v České republice k veřejné diskusi, Praha: Sekretariát České biskupské konference 2000.
- Sociální encykliky (1891–1991), Praha: Zvon 1996.
- Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (<http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=82>)

Literatura

- Balík, S.: Proměny českého politického katolicismu za komunismu. In: *Obzory*, č. 1, roč. 4., Jihlava: Evropská akademie pro demokracii 2007, s. 29–36.
- Beyme, K. v.: *Parteien in westlichen Demokratie*, München: R. Piper & Co. Verlag 1982.
- Beyme, K. v.: *Transition to Democracy in Eastern Europe*, London: Macmillan 1996.
- Blabolil, A.: Křesťanská politická hnutí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a Československá strana lidová I, Praha: SPN 1969.
- Blabolil, A.: Křesťanská politická hnutí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a Československá strana lidová II – Zájmové složky Československé strany lidové a přidružené organizace, Praha: SPN 1969.
- Blondel, J.: *Party Systems and Pattern of Government in Western Democracies*. In: *Canadian Journal of Political Science*, I/2, Cambridge: Cambridge University Press 1968, s. 180–203.
- Boček, J.: *Pirátské politické strany – součást jedné nebo více stranických rodin?* (diplomová práce), Brno: FSS MU 2009.
- Bureš, J.: *Občanské fórum*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2007.

- Buřilová, J.: Slovenský stranický systém a jeho typologizace (diplomová práce), Brno: FSS MU 2008.
- Cabada, L.; Šanc, D.: Český stranický systém ve 20. století, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005.
- Čechurová, J.: Česká politická pravice, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1999.
- Čejka, M.; Hanuš, J. (eds.): Křesťané a socialismus. Čítanka textů: 1945–1989, Díl 1., Brno: CDK 2008.
- Čejka, M.; Hanuš, J. (eds.): Křesťané a socialismus. Čítanka textů: 1945–1989, Díl 2., Brno: CDK 2009.
- Diamond, L.; Gunther, R. (eds.): Political Parties and Democracy. Baltimore: The Johns Hopkins UP 2001.
- Dočkal, V.: Vratký vzlet Fénixe. Československá strana lidová 1988–1990, Brno: MU v Brně – Mezinárodní politologický ústav 2004.
- Durand, J. D.: Europe de la démocratie chrétienne, Brusel: Campin 1995.
- Duverger, M.: Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State, London: Methuen & Co. 1965.
- Dvořáková, V.; Gerloch, A.: Krystalizace struktury politických stran v České republice po roce 1989, Praha: Česká společnost pro politické vědy 1996.
- Fasora, L.; Hanuš, J.; Malíč, J. (eds.): Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914, Brno: CDK 2007.
- Fiala, P. (ed.): Křesťanské alternativy v politice, Brno: CDK 1997.
- Fiala, P.: Katolicismus a politika, Brno: CDK 1995.
- Fiala, P.: KDU-ČSL v politickém systému České republiky. In: Teologie a společnost 6/2003, Brno: CDK 2003.
- Fiala, P.: KDU-ČSL: hledání v období změn. In: Proglas 5–6/2001, Brno: CDK 2001, s. 10–14.
- Fiala, P.: Křesťanské politické strany v západní Evropě. Teoretické a metodologické přístupy k analýze křesťansko-demokratických stran. In: Politologický časopis 1/1996, s. 30–37, Praha 1996.
- Fiala, P.: Laboratoř sekularizace. Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ, Brno: CDK 2007.
- Fiala, P.: Podmínky spolupráce českých pravicových stran. In: Revue politika, 11–12/2003, Brno: CDK 2003.

- Fiala, P.; Foral, J.; Konečný, K.; Marek, P.; Pehr, M.; Trapl, M.: Český politický katolicismus 1848–2005, Brno: CDK 2008.
- Fiala, P.; Holzer, J.; Strmiska, M. a kol.: Politické strany ve střední a východní Evropě, Brno: MU v Brně – Mezinárodní politologický ústav 2002.
- Fiala, P.; Mareš, M.; Sokol, P.: Eurostrany. Politické strany na evropské úrovni. Brno: Barrister & Principal 2007.
- Fiala, P.; Strmiska, M.: Teorie politických stran, Brno: Barrister a Principal 1998.
- Gjuričová, A.; Kopeček, M. (eds.): Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989, Praha–Litomyšl: Paseka 2008.
- Gunther, R.; Montero J.; J. Linz (eds.): Political Parties. Old Concepts and New Challenges, Oxford–New York: Oxford UP 2002.
- Hamerský, M.; Dimun, P.: Deset let na straně svobody, Kronika ODA z let 1989–1999, Brno: Bachnat 1999.
- Hanáček, V.: Komparace českých pravicových stran: ODA a KDS na počátku 90. let (bakalářská práce), Praha: FF UK 2009.
- Hanuš, J.: Tradice českého katolicismu ve 20. století, Brno: CDK 2005.
- Hanuš, J.; Vybíral, J. (eds.): Evropa a její duchovní tvář. Eseje – komentáře – diskuse, Brno: CDK 2005.
- Harmel, R.; Janda, K.: Comparing Political Parties, Washington: American Political Science Association 1976.
- Havel, V.: Prosím stručně, Praha: Gallery 2006.
- Herbut, R.; Fiala, P. a kol.: Středoevropské systémy politických stran, Brno: MU v Brně – Mezinárodní politologický ústav 2003.
- Hloušek, V.: Konfliktní linie v postkomunistických systémech politických stran. In: Politologický časopis, č. 4, roč. 7., Praha 2000, s. 373.
- Hloušek, V.; Kopeček, L.: Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě, Brno: MPÚ MU 2004.
- Hlušíčková, R.; Císařovská, B.: Hnutí za občanskou svobodu 1988–1989, Praha: Maxdorf 1994.
- Honajzer, J.: Občanské fórum. Vznik, vývoj, rozpad, Praha: Orbis 1996.
- Kaiser, W.; Wohnout, H. (ed.): Political Catholicism in Europe 1918–1945, London: Frank Cass 2004.
- Kalyvas, S. N.: The Rise of Christian Democracy in Europe, Ithaca: Cornell University Press 1996.

- Klč, J.: Křesťanskodemokratické hnutie z hľadiska rodiny křesťansko-demokratických strán (diplomová práce), Brno: FSS MU 2006.
- Klíč, Z.: Volební podpora českých politických stran od roku 1992 (diplomová práce), Brno: FSS MU 2007.
- Klíma, M.: Volby a politické strany v moderních demokraciích, Praha: Radix 1998.
- kol.: Křesťan a politika, Praha: Křesťanská akademie Praha 1992.
- Konečný, K.: Československá strana lidová a Československá strana (národně) socialistická na Olomoucku 1945–1989. Příspěvek k dějinám Národní fronty v poválečném Československu, Brno: Kateřina Mikšová – nakladatelství Prius 2006.
- Kopecká, J.: Československá strana lidová v letech 1935–1938 (diplomová práce), Praha: FF UK 2000.
- Kopecký, P.; Hubáček, P.; Plecítý, P.: Politické strany v českém Parlamentu (1992-1996): organizace, chování a vliv. In: Sociologický časopis, č. 4, roč. 1996, Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR 1996, s. 439-456.
- Kopeček, L.: Politické strany na Slovensku 1989 až 2006, Brno: CDK 2007.
- Kubát, M. (ed.): Politické a ústavní systémy středovýchodní Evropy, Praha: Dokořán 2004.
- Kubát, M.: Postkomunismus a demokracie, Praha: Dokořán 2003.
- Kubes, M.; Kučera, R.: Evropská lidová strana. Historie a současnost, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 2002.
- Kunc, J.: Stranické systémy v re/konstrukci, Praha: Slon 2000.
- La Palombara, J.; Weiner, M.: Political Parties and the Political Development, Princeton: Princeton University Press 1966.
- Lawson, K.: The Comparative Study of Political Parties, New York: St. Martin Press 1976.
- Lewis, P. G.: Political Parties in Post-Communist Eastern Europe, New York: Routledge 2000.
- Lijphart, A.: Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945–1990, New York: Oxford UP 1994.
- Lijphart, A.: Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries, New Haven and London: Yale UP 1999.
- Lipset, S. M.; Rokkan, S.: Party systems and Voter alignments, New York 1967.
- Lukeš, B.: Historie křesťanské demokracie v středoevropském prostoru, Jihlava: EAD 2001.

- Maier, H.: Politická náboženství. Totalitární režimy a křesťanství, Brno: CDK 1999.
- Mair, P. (ed.): The West European Party Systems, New York: Oxford UP 1990.
- Malíř, J.; Marek, P. (eds.): Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1938–2004, Brno: Doplněk 2005.
- Marek, P. (ed.): Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007, Brno: CDK 2008.
- Marek, P.; Hanuš, J. (eds.): Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století, Brno: CDK 2006.
- McLeod, H.: Sekularizace v západní Evropě (1848–1914), Brno: CDK 2008.
- Měchýř, J.: Velký převrat či snad revoluce sametová? Praha: Progetto 1999.
- Mrklas, L.: Křesťanskodemokratická strana. In: Pravý úhel, č. 1, roč. 4., Praha: Mladí konzervativci 1999.
- Mudde, C.: Stranická rodina: rámcová analýza. In: Politologická revue, roč. VI., č. 1/2000, s. 78–93.
- Müller, F.; Pridham, G. (eds.): Small Parties in Western Europe. Comparative and National Perspectives, Sage, London 1991.
- Pehr, M.: Československá strana lidová a její vztah k demokracii v době první Československé republiky. In: Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR 2008.
- Pehr, M.: Dilemata lidové strany v dějinách a současnosti. In: Obzory, č. 1, roč. 4., Jihlava: Evropská akademie pro demokracii 2007, s. 8–21.
- Příhoda, P.: Inventura dospělosti, Praha: Academia 2000.
- Pšeja, P.: Sociální encykliky Jana Pavla II. a jejich politické aspekty. In: Fiala, P.; Hanuš, J.; Vybíral, J. (eds.): Katolická sociální nauka a současná věda, Brno–Praha: CDK a Vyšehrad 2004.
- Pšeja, P.: Stranický systém České republiky, Brno: CDK 2005.
- Rokkan, S.; Lipset, S. M. (eds.): Party Systems and Voter Alignments, New York: The Free Press 1967.
- Sartori, G.: Strany a stranické systémy, Brno: CDK 2005
- Seiler, D.-L.: Les partis politiques, Paris: A. Colin 1993.
- Strmiska, M.; Hloušek, V.; Kopeček, L.; Chytilík, R.: Politické strany moderní Evropy, Praha: Portál 2006.
- Suk, J.: Labyrintem revoluce, Praha: Prostor 2003.

- Suk, J.; Cuhra, J.; Koudelka, F.: Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985–1990, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999.
- Trapl, M.: Monsignore Jan Šrámek, Olomouc: Danel 1995.
- Trapl, M.: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938, Praha: SPN 1990.
- Ware, A.: Political Parties and Party Systems, New York: Oxford University Press 1995.
- Znoj, M.; Pehr, M. (eds.): Josef Lux a česká politika 90. let, Praha: Ústav politologie FF UK 2005.

Webové dokumenty a články v internetových periodikách

Online dostupnost zkontrolována k 26. 7. 2010

- Benda, V.: Lidová strana – problémy a naděje. In: Lidové noviny, č. 11, roč. 2., s. 6, Praha: 1989 (samizdat), http://www.lidovky.cz/popup/historie-obrazem.asp?objekt=popup&datum=1989_11&stranka=6
- Fiala, P.: Česká republika: transformující se nebo konsolidovaný politický systém? In: Středoevropské politické studie, č. 1, roč. 3., <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=93>
- Fiala, P.; Strmiska, M.: Kontinuita a diskontinuita českých stranicko-politických systémů. In: Středoevropské politické studie, č. 1, roč. 3., <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=94>
- Fiala, P.; Strmiska, M.: Pojetí stranicko-politických rodin v postkomunistickém středoevropském a východoevropském kontextu. In: Středoevropské politické studie, č. 4, roč. 3., <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=61>
- Fiala, P.; Strmiska, M.: Stranicko-politické rodiny a ideologické sektory. Příspěvek k diskusi o pojetí rodin politických stran. In: Středoevropské politické studie, č. 2, roč. 3., <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=87>
- Katz, R.; Mair, P.: Changing Models of Party Organisation and Party democracy: The Emergence of the Central Party, Party Politics, Vol. 1, No. 1, 1995, s. 5–28, <http://ppq.sagepub.com/content/1/1/5.short>
- Kopeček, L.: Aplikace rokkanovské teorie cleavages na české politické strany na počátku éry masové politiky. In: Středoevropské politické studie, 2–3/2002, <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=36>

Koubek, J.: Konsociační demokracie v současné perspektivě – Švýcarsko jako případová studie. In: Člověk, č. 5, 1. 1. 2007,

<http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cisloclanku=2007010202>

Lorwin, V. R.: Segmented pluralism. Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies. In: Comparative politics 3/1971,

<http://www.jstor.org/pss/421297>

Přílohy

Příloha 1: Článek Václava Bendy o ČSL v samizdatových Lidových novinách

STRANA 6

LISTOPAD 1989

LIDOVÁ STRANA - PROBLÉMY A NADĚJE

Horkým bramborem "vedoucí úlohy" komunistické strany a jejího zakotvení v ústavě si tato strana v poslední době všelijak pohazuje, aby sice nedoznal úhony, ale aby také tolik nepálil. Skutečná moc se nakonec zřejmě rozhodla zdůrazňovat spíše vedoucí postavení tzv. Národní fronty, uvnitř které je ovšem příslušným zákonem garantována rozhodující role komunistické strany. Totalitní moc této jediné a samospasitelné strany má tedy zůstat nedotčena, toliko rozestavení kulis má být poněkud pozměněno. V tomto ohledu je třeba značně skepticky posuzovat manévry tzv. nekomunistických stran a jejich tisku; neboť taktická kamuflážní operace komunistické strany, které po desetiletí bezvýhradně podléhaly, jim momentálně ukládá předstrat, že jsou přinejmenším autonomními subjekty politického života. - Současně však v sobě tento záměr obsahuje i moment naděje, neboť přímé represivní zásahy proti údajným autonomním partnerům v Národní frontě pro stávající moc dost dobře nepřicházejí v úvahu.

V Československé straně lidové, která je ze všech formálně nekomunistických stran nejvýznamnější co do počtu členů (má jich skoro 50 000, zatímco Socialistická strana asi 14 000 a obě slovenské nekomunistické strany okolo 1 000) i co do vlivu alespoň v některých oblastech, narůstá vnitřní napětí již po několik let. Otevřeně se projevilo před rokem, kdy dr. Sacher, ředitel ústřední stranické školy, napsal otevřený kritický dopis vedení strany, za což měl být zbaven všech svých funkcí i členství ve straně. Okolo tohoto případu se v lidové straně rozpoutal zápas, během něhož se její předsednictvo i její ústřední výbor staly prakticky neschopnými usnášení a během něhož se kolektivně vzbouřily nejméně tři ze sedmi krajských organizací lidové strany

- pražská, jihomoravská (která reprezentuje třetinu členstva strany) a posléze i jihočeská. Logickým vyústěním těchto procesů a této situace uvnitř lidové strany je podpisová akce za urychlené svolání sjezdu (v červnu 1990 místo vedením prosazovaného března 1991), přičemž počet podpisů se již přiblížil třetinové hranici, kterou požadují stanovy. Neméně logickým vyústěním bylo vytvoření opoziční platformy uvnitř lidové strany, která se pod názvem "obrodný proud" deklarovala na celostátním shromáždění 73 delegátů prakticky z celé ČSR 14. října 1989 a která požaduje návrat k tradicím strany včetně jejího křesťanského charakteru. Požaduje též neprodlené odstoupení těch vedoucích funkcionářů, kteří se v minulosti nenapravitelně zkompromitovali. K tomu je třeba konstatovat, že někteří vedoucí funkcionáři lidové strany nejsou jen politickými agenty KSC, ale též přímými policejními agenty - což

nejnověji prokázali pokusem řešit vnitrostranický zápas za pomoci StB.

Po vytvoření opoziční platformy v lidové straně se odehrála historicky nevídaná událost - totiž společné zasedání předsednictva této strany s předsednictvem strany komunistické. Zdá se, že lidovější koryfeje nedostali při této příležitosti placet k neomezené represii: den nato schválil ÚV ČSL v podstatě bezzubé usnesení, které kritizuje jako formálně nevhodný jen způsob, jakým byl obrodný proud ustaven, a otázku dalšího vývoje ve straně nechává v podstatě otevřenou. Bylo by předčasné označovat poslední události za taktický úspěch, rozhodně však představují novou šanci: pro obrodný proud, pro lidovou stranu a koneckonců i pro celou společnost. Bude sice krajně neshodné tuto šanci opravdu zúročit, je to však životně důležité pro nás pro všechny.

Václav Benda

Zdroj: Lidové noviny, č. 11, roč. 2., s. 6, Praha: 1989 (samizdat), http://www.lidovky.cz/popup/historie-obrazem.asp?objekt=popup&datum=1989_11&stranka=6

Příloha 2: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění 1920-1935

duben 1920

Strana	Počet hlasů	Procentuální vyjádření	Počet mandátů
Československá sociálně demokratická strana dělnická	1 590 520	25,7 %	74
Československá strana lidová	699 728	11,3 %	33
Hlinkova slovenská ľudová strana	689 589	11,1 %	31
Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR	603 618	9,7 %	28
Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu	500 821	8,1 %	24
Československá strana socialistická	387 552	6,3 %	19
Československá národní demokracie	328 735	5,3 %	15
Německá národní strana	242 045	3,9 %	12
Německá národně socialistická strana dělnická	241 747	3,9 %	11
Slovenská národní a roľnická strana	212 913	3 %	10
Německý svaz zemědělců	139 355	2,2 %	5
Německá křesťansko sociální strana lidová	122 813	2,0 %	6
Maďarsko-německá křesťansko-sociální strana	108 546	1,8 %	4
Československá živnostensko-obchodnická strana středostavová	105 449	1,7 %	5
Maďarsko-německá sociálně demokratická strana	79 714	1,3 %	0
Německá strana svobodomyšlná	58 580	0,9 %	3
Sdružené strany židovské	42 670	0,7 %	0
Socialistická strana československého lidu pracujících	26 520	0,4 %	1
Strana maloroľníků, domkářů a živnostníků Republiky Československé			
Maďarská zemská strana maloroľnická a zemědělská			

Zdroj: Cabada, L.; Šanc, D.: Český stranický systém ve 20. století, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005, s. 215.

listopad 1925

Strana	Počet hlasů	Procentuální vyjádření hlasů	Počet mandátů
Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu	970 940	13,7 %	45
Komunistická strana Československa	934 223	13,2 %	41
Československá strana lidová	691 095	9,7 %	31
Československá sociálně demokratická strana dělnická	631 403	8,9 %	29
Československá strana národně socialistická	609 153	8,6 %	28
Německý svaz zemědělců	571 765	8,0 %	24
Slovenská ľudová strana	489 111	6,9 %	23
Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR	411 365	5,8 %	17
Československá národní demokracie	284 601	4,0 %	13
Německá křesťansko sociální strana lidová	314 438	4,4 %	13
Československá živnostensko-obchodnická strana	286 058	4,4 %	13
Německá národní strana , Sudeto-německý zemědělský svaz	240 918	3,4 %	10
Německá národně socialistická strana dělnická	168 354	2,4 %	7
Krajinská křesťansko-sociální strana			
Maďarská národní strana, Spišsko-německá strana	98 337	1,4 %	4
Slovenská národná strana	35 435	0,5 %	0
Ostatní strany			2

Zdroj: Cabada, L.; Šanc, D.: Český stranický systém ve 20. století, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005, s. 215-216.

září 1929

Strana	Počet hlasů	Procentuální vyjádření	Počet mandátů
Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu	1 105 498	15,0 %	46
Československá sociálně demokratická strana dělnická	963 462	13,0 %	39
Československá strana národně socialistická	767 328	10,4 %	32
Komunistická strana Československa	753 220	10,2 %	30
Československá strana lidová	623 340	8,4 %	25
Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR	506 761	6,9 %	21
Hlinkova slovenská ľudová strana	425 051	5,8 %	19
Německý svaz zemědělců a venkovských živností			
Německé pracovní a hospodářské společenství, Karpato-německá strana	396 454	5,4 %	16
Československá národní demokracie			
Národní roľnická jednota, Slovenská národní strana, Ruská národní strana, Autonomní zemědělský sojuz, Ruské národní sjednocení, Karpatoruská strana pracujícího lidu, maloroľníků a bezzemků	359 547	4,9 %	15
Německá křesťansko sociální strana lidová			
Německá strana živnostenská, Hospodářská strana sudetoněmeckého středního stavu	348 066	4,7 %	14
Československá živnostensko-obchodnická strana středostavová	291 209	3,9 %	12
Krajinská křesťansko-sociální strana			
Maďarská národní strana, Spišsko-německá strana	257 231	3,5 %	9
Německá národně socialistická strana dělnická	204 096	2,8 %	8
Německá národní strana , Sudeto-německý zemědělský svaz	189 071	2,6 %	7
Spojení polských menšinových stran a Židovské strany	104 539	1,4 %	4 (2/2)
Liga proti vázaným kandidátním listinám	70 875	0,9 %	3

Zdroj: Cabada, L.; Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005, s. 216.

květen 1935

Strana	Počet hlasů	Procentuální vyjádření	Počet mandátů
Sudetoněmecká strana a Karpatoněmecká strana	1 249 534	15,18 %	44
Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu	1 176 628	14,29 %	45
Československá sociálně demokratická strana dělnická a Židovská strana	1 032 773	12,55 %	38
Komunistická strana Československa	849 495	10,32 %	30
Československá strana národně socialistická	755 872	9,18 %	28
Československá strana lidová	615 804	7,48 %	22
Autonomistický blok (Hlinkova slovenská ľudová strana, Slovenská národní strana, Autonomní zemědělský sojuz a Polská strana v Československu)	564 273	6,86 %	22
Československé národní sjednocení (Československá národní demokracie, Národní fronta a Národní liga)	458 351	5,57 %	17
Československá živnostensko-obchodnická strana středostavová	448 049	5,44 %	17
Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR	299 942	3,64 %	11
Krajinská křesťansko-sociální strana	291 837	3,55 %	9
Maďarská národní strana, Spišsko-německá strana	167 433	2,04 %	6
Národní obec fašistická	162 781	1,98 %	6
Německá křesťansko-sociální strana lidová	142 399	1,73 %	5
Německý svaz zemědělců ¹			

Zdroj: Cabada, L.; Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005, s. 216.

Příloha 3: Výsledky voleb do České národní rady 1990 a 1992

červen 1990

Subjekt	Počet hlasů	%	Počet mandátů
Občanské fórum	3 569 201	49,50 %	124
Komunistická strana Československa	954 690	13,24 %	33
Hnutí za samosprávnou demokracii - Společnost pro Moravu a Slezsko	723 609	10,03 %	23
Křesťanská a demokratická unie	607 134	8,42 %	20

Zdroj: Cabada, L.; Šanc, D.: Český stranický systém ve 20. století, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005, s. 217.

červen 1992

	Subjekt	Počet hlasů	%	PM*
Koalice ODS a KDS	Občanská demokratická strana	1 924 483	29,73 %	66
	Křesťanskodemokratická strana			10
Koalice Levý blok	Komunistická strana Čech a Moravy	909 490	14,05 %	35
	Strana demokratické levice			
Československá sociální demokracie		422 736	6,53 %	16
Liberálně sociální unie	Strana zelených	421 988	6,52 %	16
	Československá strana socialistická			
	Zemědělská strana			
Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová		406 341	6,28 %	15
Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa		387 026	5,98 %	14
Občanská demokratická aliance		383 705	5,93 %	14
Hnutí za samosprávnou demokracii - Společnost pro Moravu a Slezsko		380 088	5,87 %	14

**Počet mandátů*

Zdroj: Cabada, L.; Šanc, D.: Český stranický systém ve 20. století, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005, s. 217.

Příloha 4: Změny velikosti poslaneckých klubů v Poslanecké sněmovně 1992-1996

Tabulka 1. Politické strany v Poslanecké sněmovně 1992-1996
(I. volební období ČR)
Strany uvedené kurzívou jsou strany, které nefigurovaly na kandidátce voleb 1992.
Počet poslanců klubu je uveden vždy k prvnímu dni v daném měsíci.

Strany	VII. 1992	I. 1993	I. 1994	I. 1995	I. 1996	V. 1996
ODS	66	66	66	65	66	72
ODA	14	14	15	17	16	16
KDS ^a	10	10	10	10	6	-
KDU-ČSL	15	15	15	16	24	24
LB	35	35	35	24	23	23
<i>KSČM^b</i>	-	-	-	10	10	10
ČSSD	16	16	18	21	24	22
LSU	16	14	13	-	-	-
HSD-SMS	14	14	7	-	-	-
<i>HSD-MS^c</i>	-	-	8	-	-	-
<i>ČMUS^d</i>	-	-	-	15	15	15
<i>LSNS^e</i>	-	5	5	5	6	6
SPR-RSČ	14	11	8	6	5	5
nezařazení	-	-	-	11	5	7

a) v květnu 1995 se klub KDS rozštěpil; klub KDS 1 vstoupil v září 1995 do KDU-ČSL a „původní“ klub KDS se v březnu 1996 integroval do klubu ODS.

b) klub se v lednu 1994 odštěpil od klubu LB.

c) klub se v lednu 1993 odštěpil od HSD-SMS; v únoru 1994 se přejmenoval na ČMSS (Českomoravská strana středu).

d) klub vznikl v prosinci 1994 sloučením klubů LSU a ČMSS.

e) v listopadu 1992 byl klub založen třemi poslanci SPR-RSČ a dvěma z LSU; vystřídal různé názvy, od června 1993 klub LSNS; od února 1996 ONAH (Občanské národní hnutí).

Zdroj: Kopecký, P.; Hubáček, P.; Plecítý, P.: *Politické strany v českém Parlamentu (1992-1996): organizace, chování a vliv*. In: *Sociologický časopis*, č. 4, roč. 1996, Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR 1996, s. 442.